

**Załącznik do uchwały Nr LVI/800/22
Sejmiku Województwa Małopolskiego
z dnia 4 lipca 2022 roku**

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025

Spis treści

I. Wstęp	3
1.1 Wprowadzenie	3
1.2 Podstawy prawne sporządzania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami	4
1.3 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy <i>Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”</i>	7
1.4 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy <i>Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego</i>	9
1.5 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami odnosi się do <i>Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022</i>	10
1.6 Kontekst programowy <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>	11
II. Wnioski z przeprowadzonej diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego	17
III. Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim	21
IV. Misja <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>	28
V. Cele, priorytety i kierunki działań <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>	31
VI. Działania wspierające ochronę regionalnego dziedzictwa kulturowego	43
1.1 Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę UNESCO i uznanie za pomniki historii	43
1.2 Propozycje obiektów do objęcia podstawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków	44
1.3 Planowane parki krajobrazowe	48
1.4 Proponowane parki kulturowe	49
1.5 Zalecana rewitalizacja zespołów krajobrazowych	50
1.6 Planowane szlaki kulturowe i turystyczne	51
VII. Źródła finansowania <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>	53
VIII. Wskaźniki oceny realizacji celów <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>	64
IX. Zakończenie	66

I. Wstęp

... najlepszą gwarancją dla zachowania zabytków jest szacunek i przywiązanie do nich samych narodów,
(...) te uczucia mogą być w znacznym stopniu wspomagane przez odpowiednie działania władz...¹
Karta Ateńska z 1931 r.

Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

1.1 Wprowadzenie

Województwo małopolskie – zgodnie zapisami artykułu 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami² – sporządziło i przyjęło już cztery wersje wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy w kraju program regionalny pn. *Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski* został opracowany na lata 2005–2009 i przyjęty uchwałą nr XXXVII/469/05 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 3 października 2005 roku. Kolejna wersja programu pn. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013* przyjęta została uchwałą nr LII/843/10 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 8 listopada 2010 roku. Trzecia wersja dokumentu pn. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014–2017* została zatwierdzona uchwałą nr LI/822/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 maja 2014 roku, natomiast czwarta edycja programu pn. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021* przyjęta została uchwałą nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 roku. Kolejne dokumenty programowe kontynuowały, rozwijały i aktualizowały założenia oraz wytyczne i kierunki działań wspierające i wykorzystujące bogaty zasób regionalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wypracowane w pierwszym i następnych wersjach wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami. Wszystkie dokumenty programowe uzyskały pozytywne opinie Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Aktualny *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację zapisów i wyznaczonych celów *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021* oraz wcześniejszych wersji programu. Został sporządzony z inicjatywy Zarządu Województwa Małopolskiego i opracowany w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współdziałaniu powołanego przez Zarząd Województwa Małopolskiego zespołu zadaniowego³, w skład którego weszli specjaliści z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przedstawiciele środowiska naukowego, służb konserwatorskich, instytucji kultury oraz reprezentanci władzy samorządowej. Dokument stanowi istotny element strategii zarządzania dziedzictwem kulturowym na obszarze województwa małopolskiego.

Celem działania samorządu województwa – wypełniającego zadania określone przepisami krajowego prawa i umowami międzynarodowymi – jest przede wszystkim realizacja polityki regionalnej w oparciu o strategię rozwoju województwa („Małopolska 2030”). Ważnym elementem tej polityki są działania na rzecz poszanowania, ochrony oraz wykorzystania bogatych i unikatowych zasobów dziedzictwa kulturowego, które stanowią o wyjątkowości i atrakcyjności regionu. Kluczowe jest więc skorelowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego rozwoju województwa. Tylko prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego, współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi, podmiotami gospodarczymi i właścicielami lub użytkownikami zabytków oraz bieżące i skuteczne reagowanie na wyzwania cywilizacyjne umożliwią osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w niniejszym dokumencie programowym.

Dziedzictwo kulturowe Małopolski jest dziedzictwem powszechnie uznawanym i rozpoznawanym, a jednocześnie stanowi mocny wyraz regionalnej tożsamości. Jak wskazują zapisy Strategii Rozwoju

¹ Karta Ateńska z 1931 r. – *Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 r.*, w pkt. VII *Współpraca międzynarodowa w dziedzinie ochrony zabytków*, lit. b.

² Dz. U. 2021, poz. 710, 954.

³ Uchwała nr 1432/21 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 7 października 2021 r. w sprawie powołania Zespołu zadaniowego ds. przygotowania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025.

Województwa „Małopolska 2030”: *potencjał, jakim dysponuje Małopolska, pod względem zasobów dziedzictwa kulturowego stanowi o wyjątkowości i atrakcyjności regionu, sprawiając, że zajmuje on szczególne miejsce na mapie kulturalnej kraju. Niezwykłe bogactwo unikatowych zabytków kultury materialnej i niematerialnej z jednej strony wymaga systematycznego prowadzenia działań dążących do poprawy stanu ich zachowania, z drugiej – pozwala na kreowanie nowych funkcji zabytków, odpowiadających na aktualne potrzeby społeczne czy gospodarcze*⁴.

Dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego, bogatego krajobrazu kulturowego Małopolski, a także racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego, we współpracy wszystkich interesariuszy regionalnych, w tym samych mieszkańców, to wyzwania ważne dla samorządu województwa. Celem sprawowanej w tym obszarze polityki jest stymulowanie działań na rzecz kreatywnego i umiętnego wykorzystania potencjału gospodarczego dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu. Wyzwaniem jest także budowanie świadomych relacji z dziedzictwem kulturowym i odpowiedzialność za powierzone nam bogactwo zasobów dziedzictwa, które może być także uznawane za zbiór możliwości i potencjał kształtujący tożsamość, postawy ludzkie i obywatelskie oraz świadome bycie w świecie. Dla skutecznie prowadzonej polityki istotne i zasadne jest określanie warunków i determinant organizacyjnych, finansowych i edukacyjnych, które temu służą, oraz wyciąganie wniosków z życiowych doświadczeń, zmian geopolitycznych w świecie i wyzwań cywilizacyjnych, przed którymi stoi ludzkość⁵, w tym także mieszkańcy regionu i samorząd województwa.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025, zgodnie z wymogiem ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, uzyskał pozytywną opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obowiązek nałożony ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁶ określił szczegółowo sposób konsultacji projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej organizacji pozarządowych. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* nie jest aktem prawa miejscowego. Niezależnie od tego faktu, zostały jednak przeprowadzone konsultacje społeczne⁷ projektu programu mającego obowiązywać w perspektywie czteroletniej, w latach 2022–2025, z uwagi na specyfikę założeń tego dokumentu strategicznego, a w szczególności kompleksowość opieki nad dziedzictwem kulturowym – którą program zakłada – i konieczność współpracy wielu podmiotów zajmujących się dziedzictwem.

1.2 Podstawy prawne sporządzania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 został opracowany głównie w oparciu o dwie ustawy: z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa⁸.

Zgodnie z wymogiem artykułu 87, ust. 1 **ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Programy te – zgodnie z zapisami ustawy (artykuł 87, ust. 2) – mają na celu w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego „Małopolska 2030”, część II: Strategia*, s. 20.

⁵ To m.in.: pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie, kryzys społeczno-gospodarczy.

⁶ Dz. U. z 2020 r. poz. 1057, z 2021 r. poz. 1038, 1243, 1535.

⁷ Uchwała nr 725/22 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 17 maja 2022 r. w sprawie przeprowadzenia konsultacji społecznych projektu uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego w sprawie przyjęcia *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025*.

⁸ Dz. U. 2020, poz. 1668; 2021, poz. 1038, 1834.

Zarząd województwa jest zobowiązany sporządzać co dwa lata sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami i przedstawić je do akceptacji sejmikowi województwa oraz przekazać Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami⁹. Sprawozdania powinny stanowić systematyczną ewaluację wartości programu oraz jego wytycznych, głównie poprzez badanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów.

Zgodnie z zapisami ustawy – artykuł 18, ust. 1 – ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa określa zobowiązania samorządu województwa, w tym konieczność opracowania strategii rozwoju województwa (artykuł 11, ust. 1 i 2), która uwzględnia m.in. następujące cele:

- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Ustawa zobowiązuje samorząd województwa do prowadzenia polityki rozwoju województwa, na którą składa się m.in.: wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie. Zgodnie z nakazem ustawowym – artykuł 14, ust. 1 – samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w tym także (punkt 3) w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. *Zabytki, a szerzej dziedzictwo kulturowe, stanowią w świetle tych przepisów przede wszystkim czynniki procesów integracyjnych w regionie*¹⁰. Zapisy tej ustawy odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami.

Przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie definiują jednoznacznie kompetencji i zakresu odpowiedzialności samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Interpretując przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o samorządzie województwa przyjmuje się, że jednym z obowiązków samorządu regionalnego jest kształtowanie polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, polegające na ochronie zabytków – odnosząc się do artykułu 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – czyli podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto samorząd województwa – odwołując się do artykułu 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – zobowiązany jest do opieki nad zabytkami, do których posiada tytuł prawny. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;

⁹ Województwo Małopolskie opracowało już kilka wersji sprawozdań z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami: uchwała nr XVIII/276/08 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 kwietnia 2008 r., uchwała nr XXX/508/12 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2012 r., uchwała nr XXXIII/487/17 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 lutego 2017 r. oraz uchwała nr XXXIII/441/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 28 grudnia 2020 r. Dodatkowo diagnozy stanu zasobu dziedzictwa regionalnego – opracowywane co 4 lata – zawarte były w treściach kolejnych wojewódzkich programów opieki nad zabytkami.

¹⁰ *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017*, Warszawa 2014, s. 23.

- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z obowiązującym prawem, jednostki samorządu terytorialnego, na równi z pozostałymi właścicielami, zobowiązane są do dbałości o posiadane lub powierzone obiekty.

Poza ustawami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o samorządzie województwa, aktem prawnym, który dotyczy zagadnień powiązanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, jest **ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**¹¹. Zgodnie z zapisami tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza (artykuł 1, ust. 2):

- wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się – artykuł 39 ust. 3 ustawy – ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym oraz określa się w szczególności m.in. system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Niniejsza ustawa wskazuje na potrzebę uwzględnienia przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego determinant stanu dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej oraz wprowadza obowiązek określenia zasad ochrony m.in. krajobrazów kulturowych i dóbr kultury współczesnej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Wsparciem podejścia krajobrazowego, które charakteryzuje się podejmowaniem działań na rzecz ochrony wartości krajobrazów kulturowych i przestrzeni publicznej, jest **ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 roku o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**¹². Ten akt legislacyjny dotyczy wprowadzenia narzędzi sprzyjających ochronie krajobrazu, powszechnej identyfikacji i waloryzacji krajobrazów oraz zmiany definicji krajobrazu kulturowego, rozumianego jako *postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka*¹³. Podejście krajobrazowe jest stosowane w celu rozpoznania, ochrony i zarządzania w odniesieniu do obszarów historycznych, poprzez uwzględnienie współzależności form materialnych, organizacji przestrzennej i powiązań, cech przyrodniczych i kontekstu, a także wartości społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Celem ustawodawcy jest wdrożenie rozwiązań, które zapewnią właściwy poziom ochrony szczególnie cennych krajobrazowo obszarów i walorów krajobrazowych: wartości przyrodniczych, kulturowych, historycznych, estetyczno-widokowych obszaru oraz związanych z nimi rzeźby terenu, tworów i składników przyrody oraz elementów cywilizacyjnych, ukształtowanych przez siły przyrody lub działalność człowieka¹⁴. Jednym z konkretnych wymiarów stanowienia prawa w tym względzie jest umożliwienie podejmowania przez rady gmin uchwał – będących aktami prawa miejscowego – ustalających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane¹⁵. Celem ustawodawstwa jest troska o ochronę naturalnych i kulturowych walorów krajobrazu polskich miejscowości. Zapisy ustawy obligują ponadto regionalny samorząd do sporządzenia, nie rzadziej niż raz na 20 lat, audytu krajobrazowego¹⁶. Audyt ten identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne, dokonuje oceny ich wartości, jak również opisuje zagrożenia dla możliwości zachowania wartości krajobrazów, wskazuje rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów, a także lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów. Ochrona krajobrazowa, koordynacja ochrony zabytków z ochroną przyrody i dopełnienie ochrony pojedynczych zabytków ochroną obszarową są postulatami i działaniami wspieranymi przez niniejszy program opieki nad zabytkami.

¹¹ Dz. U. 2021, poz. 741, 784, 922, 1873, 1986.

¹² Dz. U. 2015, poz. 774, 1688.

¹³ Tamże, art. 7, pkt 1, lit. a.

¹⁴ Tamże, art. 9, pkt 1, lit. e.

¹⁵ Tamże, art. 7, pkt 5.

¹⁶ Tamże, art. 7, pkt 6–7.

1.3 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 jest dokumentem programowym służącym wdrażaniu strategii rozwoju regionalnego. W związku z powyższym odwołuje się bezpośrednio do zapisów aktualnie obowiązującej *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* z dziesięcioletnim horyzontem czasowym, wyznaczonym w czasie jej przyjęcia¹⁷. Niniejszy regionalny program opieki nad zabytkami uściśla zapisy strategii rozwoju regionu, wyznaczone do osiągnięcia cele dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określone w *Obszarze I – Małopolska*, w szczególności w kierunku działań polityki rozwoju 5.1 – *Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego*. Celem szczegółowym obszaru, w którym w strategii regionalnej ujęte zostało dziedzictwo kulturowe, jest: *Rozwój społecznie wrażliwy, sprzyjający rodzinie*. Spośród siedmiu głównych kierunków polityki rozwoju województwa w tym obszarze wyróżniono kierunek 5. *Kultura i dziedzictwo*¹⁸.

W dokumencie strategicznym dla regionu określono wyzwania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz obiektów techniki);
- zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury;
- podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie;
- wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych¹⁹.

Rezultatem zaplanowanych oraz realizowanych działań powinno być przejście od pasywnej i biernej ochrony, polegającej głównie na działaniach konserwatorskich, do efektywnego i racjonalnego zarządzania kulturą, zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. *Kluczowe znaczenie ma także skuteczna ochrona i rewaloryzacja zabytkowych przestrzeni urbanistycznych i ruralistycznych, a nie tylko pojedynczych obiektów*²⁰.

Głównym celem polityki rozwoju regionu jest jego zrównoważony rozwój w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym. *Wizja Małopolska 2030* określona została w strategii rozwoju województwa w sposób następujący: *Małopolska regionem równych szans i wszechstronnego rozwoju Małopolan, nowoczesnej gospodarki, odpowiedzialnie podchodzącym do zasobów środowiska naturalnego, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości, zachowującym swoją tożsamość i aktywnie działającym na rzecz integracji europejskiej*²¹.

Tabela 1

Cele określone w <i>Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”</i> ²²	
Cel główny	Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym
Obszar I – <i>Małopolska</i>	
Cel szczegółowy	Rozwój społecznie wrażliwy, sprzyjający rodzinie

¹⁷ Uchwała Nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 pn. Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*.

¹⁸ Tamże, s. 12.

¹⁹ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego „Małopolska 2030”, część I: Diagnostyka i prognozy rozwojowe*, s. 35.

²⁰ Tamże, część II: *Strategia*, s. 20.

²¹ Tamże, s. 7.

²² Tamże, s. 7, 11.

Tabela 2

Główne kierunki polityki rozwoju w Obszarze I – Małopolsanie²³	
1	Małopolskie rodziny
2	Opieka zdrowotna
3	Bezpieczeństwo
4	Sport i rekreacja
5	Kultura i dziedzictwo
6	Edukacja
7	Rynek pracy

Tabela 3

Główne kierunki działań zapisane w kierunku polityki rozwoju <i>Kultura i dziedzictwo</i>²⁴	
Nr	Kierunek działań
5.1	Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego
5.2	Wzmocnienie edukacji kulturalnej
5.3	Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców
5.4	Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję
5.5	Wzmocnienie obecności kultury w sieci
5.6	Prezentacja i promocja kultury regionów Europy i świata, w szczególności regionów partnerskich Małopolski

Tabela 4

Uszczegółowienie kierunków działań w kierunku polityki rozwoju <i>Kultura i dziedzictwo</i>²⁵	
Nr	Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego
5.1.1	Ochrona i promocja zabytków nieruchomych (m.in. wpisanych na listę UNESCO i Pomników Historii) i ruchomych oraz opieka nad nimi, dostępnych dla wszystkich grup odbiorców, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii
5.1.2	Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych
5.1.3	Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe
5.1.4	Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych
5.1.5	Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej
Nr	Wzmocnienie edukacji kulturalnej
5.2.1	Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze
5.2.2	Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych
5.2.3	Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych

²³ Tamże, s. 11.

²⁴ Tamże, s. 21–22.

²⁵ Tamże.

Nr	Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców
5.3.1	Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych
5.3.2	Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie)
5.3.3	Poprawa otwartości instytucji kultury, w tym na rodziny z dziećmi, osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów
5.3.4	Zwiększanie różnorodności oferty kulturalnej i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych i ekologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty
5.3.5	Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami
5.3.6	Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa
5.3.7	Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych
5.3.8	Optymalizacja zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa oraz wsparcie rozwoju kadr kultury, a także podwyższenie standardów bezpieczeństwa oraz dystansu społecznego w okresie epidemii
Nr	Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję
5.4.1	Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców
5.4.2	Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne
5.4.3	Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów
Nr	Wzmocnienie obecności kultury w sieci
5.5.1	Wzmocnienie, tworzenie i upowszechnianie zjawisk kulturalnych w sieci poprzez rozwój infrastruktury cyfrowej podmiotów kultury
5.5.2	Tworzenie alternatywnej oferty on-line dziedzictwa kulturowego Małopolski, w tym bibliotek cyfrowych upowszechniających wiedzę i zasoby podmiotów kultury, twórców i artystów Małopolski, z uwzględnieniem zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego
5.5.3	Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa
5.5.4	Wzmacnianie kondycji finansowej i atutów konkurencyjności podmiotów sektora kultury, w tym instytucji kultury, poprzez rozwój sprzedaży produktów tych podmiotów w Internecie

1.4 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 jest dokumentem spójnym z obowiązującym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, podjętym uchwałą Sejmiku Województwa Małopolskiego w 2018 roku²⁶. Celem rozwoju przestrzennego dla Małopolski jest utrzymanie, a w pewnych elementach nawet poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu i zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i podniesienia standardów jakości życia mieszkańców drogą bardziej efektywnej gospodarki przestrzennej²⁷. Kluczowe zasady polityki przestrzennej, których realizacja wymaga skoordynowanych działań na poziomie regionalnym i lokalnym, to m.in. także ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, sprowadzająca się do²⁸:

- wzmocnienia faktycznej ochrony i świadome kształtowanie najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej;
- rewaloryzacji najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;

²⁶ Uchwała nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego.

²⁷ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, t. 2, s. 12.

²⁸ Tamże, s. 13.

- rozwoju różnych form turystyki zachowującej potencjał i wartości środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu.

W *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* odnotowano, iż: *Specyfiką Małopolski jest wysoki udział i wysoka jakość krajobrazu kulturowego. Tu znajduje się rdzeń dziedzictwa kulturowego Polski. Dlatego ochrona krajobrazu i dziedzictwa kulturowego regionu należy w Małopolsce do zagadnień strategicznych najwyższej wagi*²⁹.

W dokumencie planistycznym określono kierunki polityki przestrzennej. Jednym z nich są działania na rzecz jakości krajobrazu, architektury i ochrony środowiska kulturowego³⁰. Zapisy dotyczące potencjalnych obszarów nowych parków krajobrazowych oraz parków kulturowych zostały uwzględnione w niniejszym dokumencie.

1.5 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami odnosi się do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 jest drugim tego typu programem na poziomie centralnym, głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów³¹. Mimo iż ten dokument dotyczy zadań i obszarów, za które odpowiada rząd, jego administracja i jednostki, to jest on dużą inspiracją dla administracji samorządowej, ponieważ wskazuje potrzeby oraz obszary do doskonalenia i zmian, które mogą wpłynąć na wzmocnienie efektywnej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, także na poziomie regionalnym.

Zapisy krajowego programu podkreślają, iż *strzeżenie dziedzictwa narodowego stanowi jedno z podstawowych zadań Rzeczypospolitej Polskiej, zdefiniowanych w art. 5 Konstytucji, obok ochrony niepodległości i nienaruszalności terytorialnej, zapewnienia wolności i praw człowieka i obywatela, bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony środowiska. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, jako jeden z najważniejszych elementów tego dziedzictwa, realizowane są przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w powiązaniu z kontekstem polityki gospodarczo-społecznej, ale stanowią również cel sam w sobie, którego wartość wykracza poza kategorie czysto ekonomiczne.*

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten powinien być osiągnięty poprzez realizację 3 celów szczegółowych: optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego³².

Kierunki działania, wyróżnione w krajowym programie w ramach celów szczegółowych, wskazują na konieczność wzmocnienia systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, merytorycznego wsparcia działań w zakresie opieki nad zabytkami i podnoszenia bezpieczeństwa zasobu zabytkowego oraz upowszechniania wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości oraz budowania świadomości społecznej wartości dziedzictwa³³. Te działania programowe powinny być realizowane we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej.

Cele i działania określone w niniejszym *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* są spójne z polityką ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym w Polsce, w szczególności w zakresie wdrażania skutecznych rozwiązań na rzecz ochrony zabytków, sieciowania struktur i działań organów oraz interesariuszy ochrony zabytków oraz tworzenia warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Tabela 5

Cele Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 ³⁴	
Cel główny	Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami

²⁹ Tamże, s. 50.

³⁰ Tamże, s. 49.

³¹ Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022, uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r., s. 4. Poprzedni program obowiązywał w latach 2014–2017.

³² Tamże, s. 9.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

Cele szczegółowe	
Cel szczegółowy 1	Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 1	
1	Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
2	Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
Cel szczegółowy 2	Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 2	
1	Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
2	Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
Cel szczegółowy 3	Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 3	
1	Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
2	Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

1.6 Kontekst programowy Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025

Za aktualne uznano ustalenia przyjęte w *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021* oraz w programach wcześniejszych, dotyczące zakresu programu regionalnego oraz jego ukierunkowania na zagadnienia ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* obejmuje swoim zakresem zarówno działania administracyjne, czyli politykę prowadzoną w dziedzinie ochrony zabytków położonych na obszarze województwa małopolskiego, w jego administracyjnych granicach, jak i opiekę nad zabytkami – w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – sprawowaną przez właścicieli zabytków.

Niniejszy regionalny program opieki nad zabytkami zawiera odniesienia przede wszystkim do *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*, będąc jej uszczegółowieniem, oraz obowiązującego *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*. Zapisy wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami odwołują się także do ważnych, międzynarodowych dokumentów programowych, określających zasób i wartość dziedzictwa kulturowego oraz zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe – ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (artykuł 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej), co oznacza, że stają się źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym w szczególności Konwencje UNESCO oraz Konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania, do realizacji których zostaliśmy zobowiązani wobec całej międzynarodowej społeczności. Determinują one w związku z tym kierunki działań podejmowanych przez administrację rządową, jak również samorządową, w tym samorządu województwa małopolskiego w ramach niniejszego dokumentu.

- **Karta Ateńska z 1931 roku – Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku**, pierwszy istotny, wspólny dokument międzynarodowej społeczności ekspertów sformułował doktrynę *takiego użytkowania zabytków, które zapewnią ciągłość ich istnienia przeznaczając je jednak funkcjom, które szanują ich charakter historyczny lub artystyczny*³⁵. Konferencja jednogłośnie zaaprobowała ogólną tendencję, która przedkłada interes społeczny nad prywatny oraz uznała, że akty legislacyjne muszą być dostosowane do warunków lokalnych i do wymagań opinii publicznej, a odpowiednie instytucje powinny okazywać swe zainteresowanie dla arcydzieł, w których wyraziła się w najwyższym stopniu cywilizacja i które wydają się zagrożone³⁶.
- **Karta Wenecka z 1964 roku – Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 roku** w *Dokumentacie 1, Międzynarodowej Karcie Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych* zawarła oświadczenie: *Brzemienne duchową spuścizną przeszłości, zabytkowe dzieła narodów pozostają w życiu współczesnym żywym*

³⁵ Karta Ateńska z 1931 r. – Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 r., w pkt. I: Doktryny – ogólne zasady.

³⁶ Tamże, w pkt. VII: Współpraca międzynarodowa w dziedzinie ochrony zabytków, lit. a.

świadectwem ich wiekowych tradycji. Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzictwo wspólne i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń. Poczyna się ona do przekazania im tychże wartości w całym bogactwie ich autentyzmu³⁷. W dalszej treści dokumentu zapisano: jest zatem rzeczą istotną, ażeby zasady, jakimi ma się kierować konserwacja i restauracja zabytków, zostały ustalone wspólnie i sformułowane w płaszczyźnie międzynarodowej, przy całkowitym pozostawieniu każdemu narodowi troski o zapewnienie ich zastosowania w ramach jego własnej kultury i rodzimych tradycji³⁸. W Dokumentie 8 zawarto zapisy o potrzebie wypracowania ustawodawstwa w zakresie ochrony ośrodków zabytkowych, wynikającego z podwójnej konieczności – ochrony i waloryzacji owych zespołów, przy jednoczesnej potrzebie włączenia ich do współczesnego życia³⁹.

- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego**, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji⁴⁰ określiła rodzaje niebezpieczeństw zagrażających istnieniu dorobku ludzkości: dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie nie tylko wskutek szkód wywoływanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację przez zjawiska jeszcze groźniejszych szkód lub zniszczeń⁴¹, by w dalszej części określić wartość spuścizny przeszłości: zważywszy, że uszkodzenie lub unicestwienie jakiegokolwiek dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata⁴². Zapisy konwencji paryskiej podkreślają, iż istota ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego wynika ze znaczenia jakie ma dla wszystkich narodów świata zachowanie tych unikalnych i niezastąpionych dóbr bez względu na to, którego narodu są one własnością, jak również z tego, że niektóre z dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego mają wyjątkowe znaczenie uzasadniające konieczność ich zachowania, jako elementu światowego dziedzictwa całej ludzkości⁴³. Konwencja zobowiązuje każde państwo, ratyfikujące dokument, w pierwszej kolejności do zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (...) znajdującego się na jego terytorium⁴⁴. Zapis artykułu 5 zaleca – w celu zapewnienia możliwie najskuteczniejszej ochrony i konserwacji oraz możliwie najbardziej aktywnej rewaloryzacji dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – starania państw, w miarę możliwości i odpowiednio do warunków właściwych dla każdego kraju, do prowadzenia polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego⁴⁵.

- **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku⁴⁶ – mając na względzie znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako źródła różnorodności kulturowej i gwarancji zrównoważonego rozwoju oraz uznając, że wspólnoty, w szczególności ludy autochtoniczne, (...) odgrywają znaczącą rolę w tworzeniu, ochronie, utrzymywaniu oraz odtwarzaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przyczyniając się tym samym do wzbogacenia różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności⁴⁷ – ujęła zapisami międzynarodowego prawa sposób ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i wskazała konieczność zapewnienia poszanowania dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek. Ta konwencja – w artykule 2 – definiuje pojęcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako obejmującego *praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa*

³⁷ Karta Wenecka z 1964 r. – Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r., Dokument 1, Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, we wstępie.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, Dokument 8, Wniosek dotyczący ochrony i włączenia w życie ośrodków zabytkowych.

⁴⁰ Dz. U. 1976, Nr 32, poz. 190.

⁴¹ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, we wstępie.

⁴² Tamże, we wstępie.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże, art. 4.

⁴⁵ Tamże, art. 5.

⁴⁶ Dz. U. 2011, Nr 172, poz. 1018.

⁴⁷ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., we wstępie.

kulturowego⁴⁸. Przejawia się ono w tradycjach i przekazach ustnych, języku, sztukach widowiskowych, zwyczajach, rytuałach i obrzędach świątecznych, wiedzy i praktykach dotyczących przyrody i wszechświata oraz w umiejętnościach związanych z rzemiosłem tradycyjnym⁴⁹. Ochrona niematerialnego dziedzictwa ma zapobiec procesom globalizacji i przemian społecznym, które powodują, podobnie jak zjawisko nietolerancji, poważne zagrożenie w postaci degradacji, wyginięcia i zniszczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ochronę tego rodzaju dziedzictwa należy rozumieć jako podjęcie konkretnych działań mających na celu *zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmocnienie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa*⁵⁰. Państwa – zgodnie z zobowiązaniem nałożonym zapisami konwencji – powinny *podjąć niezbędne środki w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium*⁵¹. Środkiem ochrony ma być dążenie, tak jak w przypadku dziedzictwa materialnego, do *prowadzenia ogólnej polityki zmierzającej do wyznaczenia niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączania ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego*⁵².

- **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego**, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 roku⁵³, stwierdza, że różnorodność kulturowa jest cechą właściwą ludzkości, tworzy bogaty i zróżnicowany świat oraz bierze pod uwagę, że kultura przybiera rozmaite formy w czasie i przestrzeni, przejawiając się w niepowtarzalności i mnogości tożsamości, a także w formach wyrazu kulturowego narodów i społeczeństw tworzących ludzkość⁵⁴. Uznaje za pożądane ochronę i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego; zachęcanie do dialogu kultur w celu zapewnienia szerszej i zrównoważonej wymiany kulturalnej na świecie na rzecz wzajemnego poszanowania kultur i szerzenia kultury pokoju, promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej⁵⁵. Dokument ten potwierdza znaczenie związku między kulturą i rozwojem dla wszystkich krajów oraz uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń. Wśród zasad przewodnich konwencja ta wymienia zasady równej godności i poszanowania wszystkich kultur – w tym kultur osób należących do mniejszości i kultur ludów autochtonicznych – oraz komplementarności ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju. *Kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne, a jednostki i narody mają podstawowe prawo do uczestniczenia w kulturze i korzystania z niej*⁵⁶. Na szczeblu krajowym wszystkim stronom konwencji przysługuje prawo wprowadzenia środków, które w sposób właściwy stwarzają sprzyjające warunki dla działalności kulturalnej oraz dóbr i usług kulturalnych pośród całokształtu działalności kulturalnej oraz dóbr i usług kulturalnych dostępnych na terytorium danego kraju, w zakresie ich tworzenia, wytwarzania, rozpowszechniania, dystrybucji i korzystania z nich⁵⁷.

Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 odnosi się także i odwołuje do zapisów dokumentów programowych podjętych i rektyfikowanych przez kraje Wspólnoty Europejskiej.

- **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy**, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 roku⁵⁸ podkreśla znaczenie dziedzictwa architektonicznego – bezcennego świadectwa naszej przeszłości i wspólnego dziedzictwa wszystkich Europejczyków⁵⁹ i obliuguje państwa – w zapisach artykułu 3 – do wprowadzenia systemu ochrony prawnej dziedzictwa architektonicznego i zadbania, w sposób właściwy dla danego regionu, o ochronę zabytków, zespołów budynków i terenów. Każda ze stron zobowiązuje się do *zapewnienia przez organy publiczne pomocy finansowej na utrzymanie i restaurację dziedzictwa architektonicznego znajdującego się na jej*

⁴⁸ Tamże, art. 2, ust. 1.

⁴⁹ Tamże, art. 2, ust. 2.

⁵⁰ Tamże, art. 2, ust. 3.

⁵¹ Tamże, art. 11.

⁵² Tamże, art. 13.

⁵³ Dz. U. 2007, Nr 215, poz. 1585.

⁵⁴ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r., preambuła.*

⁵⁵ Tamże, art. 1.

⁵⁶ Tamże, art. 2, ust. 5.

⁵⁷ Tamże, art. 6, ust. 2, lit. b.

⁵⁸ Dz. U. 2012, poz. 210.

⁵⁹ *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r., preambuła.*

terytorium, zgodnie z ich właściwością ogólnokrajową, regionalną lub lokalną i w ramach dostępnego budżetu⁶⁰. Dokument zaleca przyjęcie zintegrowanej polityki konserwacji zabytków, która m.in. uznaje konserwację, promocję i wzbogacanie dziedzictwa architektonicznego podstawowymi elementami polityki kulturalnej oraz dotyczącej środowiska i planowania przestrzennego. Międzynarodowa społeczność wspiera kultywowanie umiejętności oraz stosowanie tradycyjnych materiałów oraz wykorzystywanie dóbr chronionych dla potrzeb współczesności i adaptacji, jeśli to możliwe, starych budynków do nowych celów⁶¹.

- **Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona)**, sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku⁶² – w swoich zapisach – uznaje ochronę dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu dla badań historycznych i naukowych⁶³. Potwierdza, iż europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowiące dowód pradawnej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopaliisk i niewystarczającej świadomości publicznej⁶⁴. Dokument ten określa jako istotne ustanowienie, tam gdzie jeszcze nie istnieją, odpowiednich kontrolnych procedur administracyjnych i naukowych oraz przyjmuje, że potrzeba ochrony dziedzictwa archeologicznego powinna znaleźć odzwierciedlenie w planach zagospodarowania przestrzennego oraz w kierunkach rozwoju kultury⁶⁵. Niniejszy dokument za przedmiot dziedzictwa archeologicznego uznaje wszelkie pozostałości, obiekty i jakiegokolwiek inne ślady ludzkości z minionych epok, których zachowanie i analiza pomogą prześledzić historię ludzkości i jej stosunek do środowiska naturalnego, dla których wykopaliiska i odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i jej środowiskiem są podstawowym źródłem informacji. Dziedzictwo to obejmuje struktury, konstrukcje, zespoły budowlane, eksploatowane tereny, przedmioty, zabytki innego rodzaju, jak też ich otoczenie znajdujące się na ziemi lub pod wodą⁶⁶. W celu ochrony dziedzictwa archeologicznego, każde państwo zobowiązane jest do prowadzenia działalności edukacyjnej w celu wzbudzania i rozwijania w opinii publicznej świadomości o wartości dziedzictwa archeologicznego dla zrozumienia przeszłości i niebezpieczeństw, jakie mu zagrażają⁶⁷.

- **Europejska Konwencja Krajobrazowa**, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 roku⁶⁸ określa krajobraz jako obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i / lub ludzkich⁶⁹. W treści dokumentu znacząco zaakcentowano znaczenie krajobrazu, uznając, że pełni ważną rolę w publicznych zainteresowaniach dziedzinami kultury, ekologii i sprawami społecznymi oraz stanowi on zasób sprzyjający działalności gospodarczej, jak również przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych oraz (...) jest on podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniając się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości⁷⁰. Krajobraz jest ważną częścią jakości życia ludzi zamieszkujących wszędzie: w obszarach miejskich i na wsi, na obszarach zdegradowanych, jak również w obszarach o wysokiej jakości, na obszarach uznawanych jako charakteryzujące się wyjątkowym pięknem, jak i w obszarach pospolitych⁷¹. Konwencja florencka zobowiązuje do podjęcia działań na rzecz: prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu otoczenia ludzi, jako wyrażenia dzielonej przez nie różnorodności kulturowej i przyrodniczej oraz podstawy ich tożsamości; ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazu; ustanowienia procedur udziału ogółu społeczeństwa, organów lokalnych i regionalnych oraz innych stron zainteresowanych zdefiniowaniem i wdrożeniem polityki w zakresie krajobrazu oraz zintegrowania krajobrazu z własną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego i własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, jak również z wszelką inną polityką, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz⁷².

---

⁶⁰ Tamże, art. 6.

⁶¹ Tamże, art. 10.

⁶² Dz. U. 1996, Nr 120, poz. 564.

⁶³ Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r., art. 1, ust. 1.

⁶⁴ Tamże, preambuła.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże, art. 1, ust. 2.

⁶⁷ Tamże, art. 9.

⁶⁸ Dz. U. 2006, Nr 14, poz. 98.

⁶⁹ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., art. 1.

⁷⁰ Tamże, preambuła.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże, art. 5.

- **Dokument E.C.C.O. (Europejskiej Konfederacji Organizacji Konserwatorów-Restauratorów)** – został przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli 1 marca 2002 roku, natomiast zatwierdzony został przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego) w Toruniu w dniach 8–9 maja 2003 roku⁷³. W dokumencie przewodnim zawarto deklarację: *Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie*⁷⁴. Zapisy tego aktu uznają znaczenia zawodu konserwatora-restauratora i samej konserwacji-restauracji, która powinna respektować estetyczne, historyczne i duchowe znaczenie dziedzictwa kulturowego, jak też jego fizyczną integralność i kontekst⁷⁵. Wytoczne zawodowe – określone w tym dokumencie – konserwatorom zabytków przypisują odpowiedzialność nie tylko w stosunku do samego dziedzictwa kulturowego, lecz również wobec właściciela zabytku lub jego opiekuna prawnego, projektodawcy, twórcy, narodu i potomności⁷⁶.

Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 odwołuje się także do zapisów następujących dokumentów:

- **Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury** – przyjęta na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, 15 października 2003 roku we wstępie zawiera oświadczenie, iż *utrata dziedzictwa istniejącego w jakiegokolwiek postaci powoduje zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów*⁷⁷. Dziedzictwo cyfrowe, według zapisów niniejszej karty, *tworzą unikalne zasoby ludzkiej wiedzy i formy wyrazu. Obejmuje ono zasoby o charakterze kulturowym, edukacyjnym, naukowym i administracyjnym, jak również informacje o charakterze technicznym, prawnym, medycznym i inne rodzaje informacji, tworzone w postaci cyfrowej lub na tę postać konwertowane z dostępnych źródeł analogowych*⁷⁸. Dziedzictwo cyfrowe jest związane z kulturą, w której powstało, lecz powinno pozostać dostępne dla wszystkich mieszkańców globu. Zagrożenie jego utratą wynika z *szybkiego starzenia się urządzeń i oprogramowania, za pomocą którego dziedzictwo to było wytworzone, niepewności co do środków, odpowiedzialności oraz metod utrzymania i ochrony, a także z braku niezbędnych uregulowań prawnych*⁷⁹. Zachowanie tego rodzaju dziedzictwa dla obecnych i przyszłych pokoleń jest *nagłą sprawą o znaczeniu światowym, natomiast celem zachowania dziedzictwa cyfrowego jest zagwarantowanie jego trwałej dostępności dla społeczeństwa*⁸⁰. Mając na uwadze potrzebę opieki nad dziedzictwem cyfrowym i zapewnienia ponadczasowej reprezentatywności wszystkich ludów, narodów, kultur i języków⁸¹, w niniejszym dokumencie podkreślono zasadność podjęcia konkretnych działań. W karcie zostało zapisane: *Konieczne jest opracowanie strategii i instrumentów politycznych służących ochronie dziedzictwa cyfrowego. Należy przy tym uwzględnić stopień pilności problemów, uwarunkowania lokalne, dostępne środki i prognozy na przyszłość*⁸².
- **Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych**, opracowany w Brukseli dnia 24 sierpnia 2006 roku – zaleca wykorzystanie przy pomocy Internetu pełnego gospodarczego i kulturalnego potencjału europejskiego dziedzictwa kulturowego i naukowego⁸³. Dostępność w Internecie wszelkich materiałów pochodzących z różnych kultur oraz obszarów językowych pozwoli obywatelom na *docenienie własnego dziedzictwa kulturowego, a także dorobku innych krajów europejskich* oraz przyczyni się do *prezentacji bogatego i różnorodnego europejskiego*

⁷³ Dokument E.C.C.O., [w:] *Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki*, 1–2 (52–53), 2003, s. 141–148, opracowany jako wspólny E.C.C.O. i ENCoRE.

⁷⁴ Tamże, par. 20, s. 141.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże, E.C.C.O. Wytoczne Zawodowe (I): *Zawód*, we wstępie, s. 142.

⁷⁷ *Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury* – przyjęta na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, 15 października 2003 r., preambuła.

⁷⁸ Tamże, art. 1.

⁷⁹ Tamże, art. 3.

⁸⁰ Tamże, preambuła i art. 2.

⁸¹ Tamże, art. 9.

⁸² Tamże, art. 6.

⁸³ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych*, opracowany w Brukseli dnia 24 sierpnia 2006 r., wprowadzenie.

*dziedzictwa kulturowego w Internecie oraz do ochrony dóbr kultury przed bezpowrotną utratą*⁸⁴. Wspólna pamięć europejska – obejmuje materiały drukowane (książki, czasopisma, gazety), zdjęcia, obiekty muzealne, materiały archiwalne oraz materiały audiowizualne (zwane dorobkiem kulturowym). Poza swą podstawową wartością kulturową, dorobek ludzkości jest ważnym materiałem wyjściowym i przyczynia się do rozwoju pokrewnych branż i nowych usług tworzących wartość dodaną, takich jak turystyka, oświata i media. Komunikat ten podkreśla, iż *europejskie dziedzictwo kulturowe powinno być zdigitalizowane, udostępnione i chronione przy pełnym respektowaniu wspólnotowych i międzynarodowych praw autorskich i pokrewnych*⁸⁵.

Poza ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, zgodnie z zasadą przychylności polskiego porządku prawnego wobec norm prawa międzynarodowego, na określenie celów i kierunków działań w obszarze ochrony zabytków wpływ mają również akty o charakterze *soft law*. W sposób szczególny należy mieć na względzie bogaty dorobek UNESCO. Ważnym źródłem standardów są tu m.in. *Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc* (1962), *Rekomendacja dotycząca ochrony dóbr kultury zagrożonych przez prace publiczne lub prywatne* (1968), *Rekomendacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na poziomie narodowym* (1972), *Rekomendacja w sprawie ochrony i współczesnego znaczenia miejsc historycznych* (1976), *Rekomendacja dotycząca ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym* (1976), *Rekomendacja w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru* (1989) oraz *Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011)⁸⁶.

---

⁸⁴ Tamże, pkt 2.

⁸⁵ Tamże, pkt 5.

⁸⁶ Za Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017, Warszawa 2014, s. 12.

II. Wnioski z przeprowadzonej diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego

Adekwatność i skuteczność polityki regionalnej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa małopolskiego, warunkowana jest przeprowadzeniem rzetelnej, pogłębionej diagnozy zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski. Powinna ona nazywać kluczowe problemy, potrzeby i wyzwania w przedmiotowym zakresie oraz być inspiracją do projektowania i podejmowania wartościowych inicjatyw w sferze społecznej, ekonomicznej i przestrzenno-funkcjonalnej. Zgodnie z tym założeniem, pierwszy etap prac nad *Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* obejmował szereg działań analityczno-diagnostycznych, w tym:

- analizę danych zastanych (*desk research*) w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym, w szczególności zawartych w dokumentach strategicznych i ewaluacyjnych na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym,
- analizę danych statystycznych, gromadzonych przez kluczowych interesariuszy przedmiotowej polityki, w szczególności przez poszczególne departamenty Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie, Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- realizację dyskusji diagnostycznych w ramach spotkań Zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025*.

Obszerna i szczegółowa diagnoza zasobów, stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski opracowywana jest w cyklu dwuletnich sprawozdań ewaluacyjnych, wymaganych przepisami prawa, na potrzeby niniejszego programu dokonano aktualizacji najważniejszych danych charakteryzujących zasób regionalnego dziedzictwa, poniżej – w formie podpunktów – przedstawiono jej podsumowanie⁸⁷.

- Województwo małopolskie plasuje się w czołówce – na drugim miejscu w kraju, za województwem dolnośląskim – pod względem „zagęszczenia” obszarowego zabytków, liczby obiektów nieruchomych przypadających na 1000 km². Na taki obszar w Małopolsce przypada 410 zabytków, znacznie powyżej średniej krajowej (249). W regionie lokowanych jest także stosunkowo dużo obiektów (trzecia pozycja w kraju) powstałych w średniowieczu, od połowy XIII wieku do schyłku XV wieku (ponad 11% takiego zasobu ogółem). Dodatkowo Małopolskę wyróżnia jako region liczba zachowanych zabytków o drewnianej konstrukcji (1 059 obiektów, to ponad 16% wszystkich tego typu nieruchomości w kraju), dominuje konstrukcja wieńcowa i jej pochodne.
- W Małopolsce znajduje się najwięcej w kraju (6 spośród 16) unikatowych miejsc (obiektów lub zespołów obiektów) chronionych jako światowe dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze UNESCO: Stare Miasto w Krakowie, Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni, Auschwitz-Birkenau – niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940–1945), Kalwaria Zebrzydowska – manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy, drewniane kościoły południowej Małopolski (Binarowa, Dębno Podhalańskie, Lipnica Murowana, Sękowa) oraz drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat (Owczary, Kwiatów, Brunary Wyżne, Powroźnik).
- 11 małopolskich obiektów lub założeń architektoniczno-krajobrazowych uznanych zostało za pomniki historii (na 114 w Polsce), w tym: historyczny zespół miasta Krakowa, Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni, zespół parku pielgrzymkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej, zespoły staromiejskie w Starym Sączu i Nowym Wiśniczu, teren historycznej bitwy w Raclawicach, drewniane kościoły w Szalowej i Orawce oraz opactwa ss. Benedyktynów w Staniątkach i oo. Benedyktynów w krakowskim Tyńcu.
- Cmentarz wojenny nr 123 – Łużna-Pustki z okresu I wojny światowej jest jednym z 6 polskich zabytków wyróżnionych *Znakiem Dziedzictwa Europejskiego*, przyznawanym obiektem

⁸⁷ Dla czytelności tekstu, niniejsze podsumowanie diagnozy nie zawiera przypisów i nie podaje źródeł danych. Szczegóły i odniesienia zawarte są w ostatnim *Sprawozdaniu z realizacji w latach 2018–2019 Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021*, przyjętym uchwałą nr XXXIII/441/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 28 grudnia 2020 r. Tam, gdzie było możliwe pozyskanie aktualnych danych (na koniec 2021 r.), wartości zaktualizowano. Kolejne sprawozdanie (za lata 2020–2021) zostanie opracowane i zatwierdzone do dnia 31 grudnia 2022 r.

dziedzictwa kulturowego, które odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej.

- Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 47 800 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości wpisanych jest (3 502 decyzjami administracyjnymi) około 5 200 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomości wyróżnia się grupa 171 obiektów o znaczeniu regionalnym, będących wybitnymi przykładami sztuki i architektury lub też zachowanego w niezmienionym kształcie krajobrazu kulturowego. W wojewódzkim rejestrze zabytków ruchomych ujętych jest 33 666 dzieł sztuki, rzemiosła artystycznego itd. Obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków – zarówno nieruchomości, jak i ruchomych – sukcesywnie przybywa.
- Małopolska ma również zidentyfikowany zasób nieruchomości uznanych za dobra kultury współczesnej. Lista obejmuje 85 obiektów spełniających kryteria estetyczne i historyczne (m.in. wartość, unikalność, symboliczność), w tym: 50 budynków, 25 pomników, 4 detale architektoniczne, 4 założenia urbanistyczne i krajobrazowe (w tym założenie cmentarne), 2 elementy małej architektury – fontanny.
- Stan zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa podlega ciągłym zmianom w czasie. Istnienie znacznej części obiektów zabytkowych uznawane jest za zagrożone. Szacuje się, że jedynie $\frac{1}{3}$ obiektów figurujących w wojewódzkim rejestrze zabytków nie wykazuje objawów zniszczenia i nie wymaga przeprowadzenia prac remontowych, pozostałe $\frac{2}{3}$ obiektów wymaga podjęcia tego typu prac. Za szczególnie zagrożone uznaje się 378 obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych (to 7,79% całego regionalnego zasobu). Grupę obiektów, których istnienie jest szczególnie zagrożone, stanowi drewniane budownictwo mieszkalne.
- Na terenie województwa zidentyfikowano prawie 19 000 stanowisk archeologicznych. Tylko 489 obiektów z ogólnej liczby stanowisk archeologicznych z terenu województwa małopolskiego wpisanych jest do wojewódzkiego rejestru zabytków (niecałe 3% ogółu). Za szczególnie cenne uznaje się 56 obiektów.
- W Małopolsce zlokalizowanych jest 6 parków narodowych, spośród 23 w kraju. Do rezerwatów biosfery wpisanych na listę rezerwatów biosfery UNESCO należą dwa obszary: Rezerwat Biosfery Babia Góra oraz Tatrzański Rezerwat Biosfery. Niezwykłe obszary przyrody i krajobrazu: Tatrzański Park Narodowy, Gorczański Park Narodowy, Babiogórski Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Ojcowski Park Narodowy oraz Magurski Park Narodowy – zalicza się do strategicznych zasobów naturalnych Polski.
- W regionie wyznaczono także: 86 obszarów uznanych za rezerваты przyrody, 11 parków krajobrazowych oraz 10 obszarów chronionego krajobrazu. Wszystkie formy ochrony przyrody, wraz z parkami narodowymi, zajmują 791 617,30 ha (co stanowi ponad 52% powierzchni Małopolski).
- Region wyróżnia się jednym z najwyższych wskaźników w Polsce określających liczbę funkcjonujących ośrodków kultury (57 galerii i salonów sztuki, 894 biblioteki i placówki informacyjno-biblioteczne łącznie z filiami, 453 centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice, 25 teatrów i instytucji muzycznych, 43 stałe kina).
- Pod względem liczby placówek muzealnych, poziomu ich merytorycznej działalności oraz znaczenia zbiorów Małopolska znajduje się w ścisłej krajowej czołówce. Przed pandemią COVID-19 w regionie funkcjonowało 135 muzeów łącznie z oddziałami na 959 takich jednostek w całym kraju (14,08% ogółu). Dysponowały one wówczas i odpowiadały za 5,3 mln muzealiów (dane w sztukach). Jednostki inwentarzowe małopolskich kolekcji stanowiły wówczas aż 23,49% krajowych zbiorów.
- W Małopolsce wyróżnia się kilkanaście regionów etnograficznych różniących się od siebie gwarą, strojem, muzyką, obrzędami i lokalnymi zwyczajami. 6 zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu województwa małopolskiego znajduje się na *Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa* (w skali kraju to 49 wpisów). Znanymi małopolskimi tradycjami ujętymi w tym spisie są: krakowskie szopkarstwo, pochod Lajkonika, umiejętność wytwarzania instrumentu i gry na kozie, krakowska koronka klockowa, wyścigi kumoterek (podhalańskich sanek), zabawkarstwo żywiecko-suskie.
- Małopolskę charakteryzuje duża aktywność twórcza mieszkańców oraz wielość i różnorodność amatorskich grup artystycznych, z dominacją grup folklorystycznych. Odnotowuje się działalność około 1 000 artystów ludowych, tworzących w takich dziedzinach jak: malarstwo, rzeźba,

hafciarstwo, bibułkarstwo, stolarstwo czy koronkarstwo. Istnieją 304 zespoły regionalne (w tym ponad połowa dziecięcych), około 220 grup śpiewaczych i obrzędowych, ponad 160 muzyk (kapel) ludowych, około 1000 twórców ludowych, 350 grup kołędniczych (dorosłych i dziecięcych), 240 gawędziarzy, 50 teatrów wiejskich oraz około 700 kół gospodyń wiejskich.

- W regionie działa 1 573 organizacji pozarządowych realizujących działalność w obszarze tematycznym „kultura, sztuka, tradycja” (w samym Krakowie – 161) oraz 1 146 organizacji pożytku publicznego, realizujących działalność w dziedzinie rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych.
- Małopolska ma bardzo dobrze rozwiniętą ofertę produktów opartych na tradycyjnych recepturach. Pod względem liczby produktów regionalnych zarejestrowanych przez Komisję Europejską – w Rejestrze Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych Oznaczeń Geograficznych lub Rejestrze Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności – zajmuje pierwsze miejsce w Polsce. Nasz kraj posiada 44 produkty regionalne, w tym aż 15 z Małopolski (ponad 34% krajowego ogółu), m.in. oscypka, obwarzanka krakowskiego, jabłka łąckie, chleb prądnicki, czosnek galicyjski i fasolę Piękny Jaś z Doliny Dunajca.
- W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi na *Liście Produktów Tradycyjnych* zarejestrowane są 232 produkty tradycyjne z województwa małopolskiego (na 2 045 w skali kraju). Region plasuje się na trzeciej pozycji w liczbie zarejestrowanych produktów tradycyjnych w Polsce, za województwami podkarpackim (248) i lubelskim (243). Z Małopolski w ministerialnym rejestrze ujęte są m.in.: charsznicka kapusta kiszona, lody nowotarskie, kiełbasa wiejska z Podstolic, zolipskie pirogi, susorki iwkowskie, wiśnicki makaron domowy tradycyjny oraz miódówka ryterska.
- Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego pokryte jest 68,40% powierzchni województwa, pod tym względem region zajmuje drugie miejsce w kraju, za województwem śląskim (średnia dla kraju to 31,40%). Wiele małopolskich gmin charakteryzuje 100% objęcie powierzchni planami miejscowymi (to m.in. Lipnica Murowana, Trzciana, Biecz, Bobowa, Miasto Gorlice, Łużna, Sękowa, Jerzmanowice-Przegonia, Michałowice, Laskowa, Gołcza, Słaboszów, Miasto Grybów, Łącko, Rytro, Jabłonka, Olkusz, Osiek, Sucha Beskidzka, Gromnik, Andrychów i Wieliczka), nadal jednak odnotowuje się przypadki braku tego typu dokumentów. W powiatach dąbrowskim i proszowickim planowanie przestrzenne obejmuje mniej niż 1% powierzchni całego powiatu.
- Małopolskie gminy rzadko wykorzystują formę ochrony obszarowej, jaką jest utworzenie parku kulturowego. W granicach województwa funkcjonuje tylko 6 takich parków, 2 w Zakopanem: Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej i Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki, 3 na terenie Krakowa: Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie, Park Kulturowy Nowa Huta i Park Kulturowy Kazimierz za Stradomiem oraz w Raciechowicach Park Kulturowy Dzikowy Skarb. W skali kraju region plasuje się na pierwszym miejscu (*ex aequo* z województwem kujawsko-pomorskim) pod względem liczby utworzonych i funkcjonujących parków kulturowych.
- Ewidencje zabytków opracowało 137 gmin (z 182 w regionie, tj. prawie 75,27% ogółu), natomiast obowiązujące gminne programy opieki nad zabytkami posiada tylko 66 gmin (36,26% wszystkich małopolskich samorządów gminnych) oraz 4 spośród 19 powiatów ziemskich (21,05% samorządów powiatowych): krakowski, oświęcimski, nowosądecki i gorlicki.
- Szansę na poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych w najbliższych latach stanowią planowane przez małopolskie gminy działania rewitalizacyjne. 143 gminy (78,57% ogółu takich jednostek w regionie) posiada programy rewitalizacji wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji gmin województwa małopolskiego*, w tym 139 to gminne programy rewitalizacji opracowane zgodnie z ustawą o rewitalizacji – i jest to najlepszy wynik w kraju.
- Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje rocznie ponad 4 800 pozwoleń i postanowień konserwatorskich dotyczących działań prowadzonych przy zabytkach położonych w granicach administracyjnych województwa – co świadczy o aktywnej postawie właścicieli i użytkowników zabytków w regionie. Najwięcej decyzji dotyczy akceptacji działań prowadzonych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości (czyli odnosi się głównie do robót budowlanych) oraz badań i prac archeologicznych.
- Ogólne wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatu, przeznaczane na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w regionie (w 2020 roku 54 479 555 zł), plasują województwo małopolskie na trzecim miejscu pod względem tego rodzaju wydatków w kraju. Obserwowalny jest stopniowy wzrost środków przeznaczanych na ochronę zabytków, z wartości 23,7 mln zł w 2016 roku do kwot znacznie powyżej 50 mln zł rocznie w latach 2018–2020, zwiększa się także liczba gmin, które decydują się zagwarantować w swoim budżecie tego typu wydatki.

- Wydatki z budżetu samorządu województwa małopolskiego w dziale 921 – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego* do 2019 roku od lat wzrastały, osiągając najwyższy poziom 185 mln zł (w 2017 roku było to tylko ponad 128 mln zł). Ograniczenia wydatków w tym zakresie nastąpiły dopiero w 2020 roku. Z powodu sytuacji wywołanej pandemią COVID-19 wartość środków finansowych przeznaczanych na ten cel spadła do kwoty 180,7 mln zł, stanowiąc wówczas i tak znaczący procent (9,36%) wydatków w tym zakresie wszystkich samorządów województw w kraju. W ostatnim, 2021 roku, budżet samorządu regionalnego w dziale 921 wzrósł do kwoty 196,2 mln zł, co stanowiło 9,93% ogólnych wydatków województwa małopolskiego.
- Samorząd województwa małopolskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków usytuowanych na terenie administracyjnym współczesnej Małopolski. Ogólnie w latach 1999–2021 wsparcie finansowe z budżetu województwa małopolskiego działań podejmowanych przez właścicieli zabytków w regionie osiągnęło ponad 72,5 mln zł.
- Właściciele i użytkownicy regionalnych zabytków, poza dotacjami z budżetów samorządów gmin, powiatów i województwa, mają możliwość pozyskania środków z budżetu państwa, w konkursach o przyznanie dotacji organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W latach 2010–2021 dla Małopolski były to ogólne kwoty wsparcia: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – ponad 115 mln zł, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków – 66 mln zł. Do właścicieli zabytków w Małopolsce trafia więcej środków finansowych z budżetu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego niż wynosi średnia krajowa przypadająca na jedno województwo.
- Zespół zabytkowy Krakowa, jedyne miasto w kraju, posiada nadany ustawowo status narodowej spuścizny w zakresie dóbr kultury. Wiąże się z tym istnienie specjalnego funduszu – Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, zasilanego dotacją z budżetu państwa przekazywaną przez Kancelarię Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. W 2021 roku wysokość środków wydatkowanych na ten cel wyniosła 30 057 315 zł, a wartość realizowanych zadań zamknęła się kwotą 52 692 341 zł.
- W ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020* – poddziałanie 6.1.1 *Ochrona i opieka nad zabytkami* – wsparcie otrzymały w sumie 44 projekty, w ogólnej kwocie dofinansowania ze środków Unii Europejskiej ponad 162 mln zł, natomiast z *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020* wsparto 23 zadania dotyczące małopolskiego dziedzictwa materialnego ogólną kwotą ponad 346 mln zł.
- W Małopolsce funkcjonuje wiele repozytoriów, muzeów cyfrowych i portali z zasobami zdigitalizowanego dziedzictwa. Prowadzonych jest także kilka istotnych działań digitalizacyjnych, jednak wciąż większość obiektów w regionie nie została zabezpieczona przed utratą danych o obiektach poprzez proces cyfryzacji. Liczba wszystkich zdigitalizowanych muzealiów, w sztukach eksponatów, to około 1 mln – niecałe 19% całego muzealnego zasobu. Pod względem dyscyplin, najliczniej zdigitalizowane, i to głównie w formie 2D, są zbiory z zakresu fotografii, techniki oraz sztuki.
- Muzea w regionie cieszą się nieśląbnącą popularnością wśród odwiedzających. Przed pandemią COVID-19 odnotowywany był stały rokroczny wzrost liczby zwiedzających małopolskie placówki. Wynik ponad 11 mln odwiedzających w ciągu 2019 roku stanowił aż 27,67% ogółu zwiedzających wszystkie muzea w Polsce.
- Małopolska, obok województwa pomorskiego, jest najbardziej popularnym regionem turystycznym Polski. Od wielu lat liczba gości wybierających małopolskie destynacje stale wzrastała – do czasu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19. W 2019 roku do Małopolski przyjechało ponad 17,8 mln odwiedzających, w tym ponad 13,8 mln turystów, którzy skorzystali przynajmniej z jednego noclegu.
- O potencjale turystycznym województwa małopolskiego decydują między innymi określone wyżej: wyjątkowe dziedzictwo kulturowe, liczne zabytki ruchome i nieruchome, unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe, barwny folklor i wciąż żywa tradycja, a także sieć szlaków kulturowych i tras tematycznych, wyroby tradycyjne i regionalne, dobrze przygotowana infrastruktura turystyczna, w tym dostępność komunikacyjna regionu oraz ciągle rosnące zainteresowanie ofertą turystyczną ze strony odbiorców rynku krajowego i zagranicznego.

III. Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim

Analiza strategiczna zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim obejmuje rozpoznanie jej mocnych i słabych stron (analiza wewnętrzna) oraz obecnych i przyszłych zmian w jej otoczeniu, czyli szans i zagrożeń (analiza zewnętrzna). Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych metod diagnostycznych. Służy porządkowaniu i segregacji informacji, stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Polega na grupowaniu wniosków strategicznych w cztery kategorie, nazwane z języka angielskiego: *strengths* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse i *threats* – zagrożenia. Powstały w ten sposób czytelnie uporządkowany zbiór daje syntetyczny obraz całości i jest punktem wyjścia do obierania celów strategicznych, priorytetów i kierunków działań. Przeprowadzona analiza SWOT, z której ramowe wnioski zostały spisane poniżej, w sposób systematyczny i przekrojowy diagnozuje sytuację ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Małopolsce, biorąc pod uwagę zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Oprócz funkcji diagnostycznej, pozwala określić potencjał rozwojowy regionu.

Dokonana analiza stanu ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie jest efektem współpracy zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025*, złożonego z grona specjalnie dobranych ekspertów⁸⁸. Prace zespołu miały charakter warsztatowy i polegały na wspólnej krytycznej dyskusji, weryfikacji i aktualizacji zapisów analizy SWOT ujętej w poprzedniej edycji programu oraz na analizie nowych wyzwań, przed którymi stoi świat: sytuacji pandemii, zagrożenia konfliktem zbrojnym i kryzysu społeczno-gospodarczego.

Obowiązujące obszary aktualnej analizy strategicznej ochrony dziedzictwa kulturowego sformułowane zostały w następujący sposób:

- krajobraz kulturowy, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Małopolski,
- społeczno-gospodarczy wymiar dziedzictwa kulturowego Małopolski,
- ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Małopolsce,
- promocja i edukacja o zasobie regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Tabela 6

Analiza SWOT	
Mocne strony	Słabe strony
Krajobraz kulturowy, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Małopolski	
<ul style="list-style-type: none"> • Szczególne walory krajobrazowe i przyrodnicze Małopolski (m.in. jedyny w Polsce krajobraz wysokogórski i jurajski o wyjątkowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych). • Znaczna liczba obiektów oraz obszarów prawnie chronionych (lista UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe, parki narodowe i krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu). • Uznana duża wartość artystyczna i ranga historyczna obiektów zabytkowych w regionie (lista UNESCO, pomniki historii, Znak Dziedzictwa Europejskiego). • Duża liczba krajobrazów pamięci. • Zespoły staromiejskie, w tym 	<ul style="list-style-type: none"> • Szybki ubytek i postępująca degradacja zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego (m.in. budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego). • Postępujący proces niszczenia obiektów zabytkowych o niższej randze. • Znaczny stopień degradacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zwłaszcza poza głównymi ośrodkami. • Słaby stan ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. • Słaby stan ochrony stanowisk archeologicznych i niewystarczająca jakość dokumentacji z ich badań. • Słaby stan zachowania i zagospodarowania zespołów rezydencjonalnych.

⁸⁸ Skład zespołu zadaniowego określa uchwała nr 1432/21 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 7 października 2021 r. w sprawie powołania Zespołu zadaniowego ds. przygotowania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025.

<p>małomiasteczkowe, o zachowanym historycznym rozplanowaniu i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liczne urbanistyczne i ruralistyczne tradycyjne zespoły osadnicze. • Wielokulturowy i wyjątkowy zasób zabytków architektury drewnianej i sakralnej. • Duża liczba zespołów uzdrowiskowych. • Bogaty i zróżnicowany zasób krajobrazów inżynierii cywilnej i postmilitarnej. • Bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach i kolekcjach prywatnych. • Utrzymana różnorodność kulturowa oraz zróżnicowanie etnograficzne i etniczne Małopolski, mające odzwierciedlenie w bogatym zasobie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. • Bogactwo przejawów dziedzictwa niematerialnego. • Kulturowanie dawnych tradycji i umiejętności. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zabytki pozostające poza zainteresowaniem inwestorów. • Nieuregulowana i rozdrobniona własność wielu obiektów zabytkowych, zgłaszane roszczenia dawnych właścicieli i skomplikowane kwestie prawne z tytułu dysponowania zabytkami (wysokie koszty odszkodowań, nabywania nieruchomości oraz brak zabezpieczeń prawnych dla inwestorów).
---	---

Społeczno-gospodarczy wymiar dziedzictwa kulturowego Małopolski

<ul style="list-style-type: none"> • Społeczności o wielowiekowych tradycjach sposobów gospodarowania, stabilność osadnicza w przeważającej części regionu. • Dobre przykłady transformacji gospodarki wiejskiej w połączeniu z dbałością o tradycję. • Zachowane poczucie tożsamości kulturowej oraz aktywność społeczności lokalnych – m.in. wciąż żywa idea „małych ojczyzn”, upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci i ich dorobku, dbałość o miejsca pamięci, wielość tematycznych imprez oraz wydarzeń lokalnych. • Duża aktywność twórcza mieszkańców oraz wielość i różnorodność autentycznych grup artystycznych, z przewagą grup folklorystycznych, charakteryzujących się wysokim poziomem merytorycznym (opartym na wieloletniej, przekazywanej przez pokolenia tradycji). • Wiele aktywnie działających grup i środowisk lokalnych kultywujących dawne tradycje i umiejętności. • Duża liczba podmiotów chroniących i popularyzujących tradycyjną architekturę regionu i życie codzienne społeczności lokalnych. • Obecność problematyki związanej z dziedzictwem kulturowym w działalności samorządów odpowiedzialnych za ochronę zabytków i opiekę nad nimi. • Zainteresowanie szkół wyższych wartością 	<ul style="list-style-type: none"> • Niska świadomość społeczna – w tym wielu właścicieli i zarządców zabytków – wartości obiektów dziedzictwa kulturowego. • Słaba integracja środowisk i koordynacja działań w obszarze dziedzictwa kulturowego. • Istnienie nieużytkowanych, dewastowanych i niszczących obiektów, w tym stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach. • Ograniczenia dostępności niektórych obiektów zabytkowych, wynikające z faktu ich prywatnej własności i/lub położenia poza głównymi ośrodkami regionu. • Zróżnicowana dostępność komunikacyjna regionu, niesprzyjająca wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. • Znaczące procesy suburbanizacji i wyludnienia. • Zmniejszająca się liczba młodych mieszkańców wiążących swoją przyszłość z terenami wiejskimi i z mniejszymi ośrodkami (emigracja do większych miast i do centrum metropolitalnego, emigracja poza region i kraj). • Brak modelu dyskusji publicznej nad wartościami kulturowymi zabytków. • Wciąż niewystarczający poziom wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako potencjału gospodarczego regionu. • Zależność gospodarki regionu, w tym wielu
--	--

<p>dziedzictwa kulturowego (programy nauczania i badawcze).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Znacząca poprawa stanu zachowania licznych obiektów zabytkowych poprzez wykonanie kosztowych, kompleksowych i systematycznych prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich wraz z nadaniem im nowych funkcji i stworzeniem miejsc pracy. • Położenie i dostępność komunikacyjna Krakowa oraz Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego oraz jego strategiczne oparcie na wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego regionu. • Mikromobilność mieszkańców sprzyjająca poznawaniu dziedzictwa kulturowego regionu, której sprzyja rozwój infrastruktury tras rowerowych o europejskim standardzie (VeloMałopolska). • Dobre przykłady w zakresie dbałości o stan środowiska naturalnego. 	<p>instytucji kultury, od ruchu turystycznego i jego ograniczeń, np. wprowadzanych w celu zapobiegania rozprzestrzenianiu się pandemii.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak merytorycznego wsparcia właścicieli i użytkowników zabytków z zakresu włączania obiektów zabytkowych w obieg społeczno-gospodarczy. • Brak katalogu doświadczeń i dobrych praktyk z zakresu ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym oraz zarządzania tym zasobem, w tym w zakresie adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji. • Efemeryczność działalności organizacji pozarządowych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, silne powiązanie i uzależnienie ich działań z systemem finansowego wsparcia. • Brak jednolitego systemu oznaczenia szlaków kulturowych i tras turystycznych oraz spójnego sposobu opieki nad nimi i zarządzania. • Wysoka pozycja mniejszych miejscowości (w tym uzdrowiskowych) w rankingach zanieczyszczenia środowiska, negatywny wpływ zanieczyszczeń na życie mieszkańców regionu i na degradację substancji zabytkowych.
--	---

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Małopolsce

<ul style="list-style-type: none"> • Dobre rozpoznanie i udokumentowanie dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Małopolski. • Długie tradycje związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. • Wysokiej klasy instytucje o charakterze muzealnym ze stale wzrastającą liczbą odwiedzających. • Silne środowisko naukowe Małopolski związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami oraz wysoka liczba specjalistów w tej dziedzinie. • Powiększający się zbiór repozytoriów internetowych historycznej ikonografii zabytków. • Istnienie Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa. • Liczące się zaangażowanie samorządu województwa w finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad nimi. • Duża liczba osób i podmiotów zajmujących się badaniem, ochroną i upowszechnieniem dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Działalność organizacji pozarządowych i grup nieformalnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak skutecznego planowania i działania przestrzennego (o charakterze urbanistycznym i z dbałością o krajobraz kulturowy). • Niewystarczająca liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stanowiących istotny element systemu ochrony zabytków. • Znikome wykorzystanie parku kulturowego jako formy ochrony zabytków. • Niedostateczne działania na rzecz ochrony wartości krajobrazów kulturowych. • Słaba promocja i upowszechnianie dobrych wzorców w zakresie harmonijnego kształtowania krajobrazu, skutkująca jego degradacją. • Powszechne występowanie agresywnej reklamy niszczącej harmonię krajobrazu miast i obszarów wiejskich, brak przestrzegania zapisów prawnych i ich egzekwowania. • Niewielka liczba opracowanych i wdrażanych programów opieki nad zabytkami w gminach i powiatach. • Niekompletne gminne ewidencje zabytków. • Mała dostępność środków publicznych (gminnych i powiatowych) przeznaczanych na
--	--

<ul style="list-style-type: none"> • Wysoki poziom zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego zabytków architektury drewnianej. • Liczne kompleksowe projekty konserwatorskie obiektów zabytkowych (nieruchomych i ruchomych) oraz z zakresu wykorzystywania kultury niematerialnej. • Istnienie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie małopolskich gmin, powiatów i województwa oraz „kierowników jednostek organizacyjnych” – właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków⁸⁹. 	<p>wsparcie zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niedoinwestowanie, niewystarczające znaczenie i oddziaływanie społeczne służb konserwatorskich oraz niewystarczająca liczba specjalistów i pracowników, skutkujące nieefektywnością podejmowanych działań. • Niski poziom zarządzania i opieki nad obiektami zabytkowymi zawodowych zarządców nieruchomości. • Brak koordynacji ochrony zabytków z ochroną przyrody. • Zbyt duże uzależnienie systemu finansowania zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami od finansów publicznych. • Brak spójności programów wspierających systemową ochronę materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. • Realizacja dużych projektów i prac przy zabytkach z jednoczesnym zaniedbaniem troski o detale, wyposażenie, małą architekturę i otoczenie. • Brak zachęty w zakresie opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. • Słaba oferta usług doradczych dla potencjalnych inwestorów adaptujących obiekty zabytkowe w sytuacji konfliktów interesów i wymogów prawnych. • Niepełna inwentaryzacja zabytków ruchomych w obiektach sakralnych oraz utrudniony dostęp do informacji na ich temat. • Relatywnie niski poziom digitalizacji zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Rozproszenie wysiłku badawczego, inwentaryzacyjnego i decyzyjnego w zakresie ikonografii, stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Niewystarczająca świadomość ekologiczna właścicieli i zarządców zabytków, istniejące zjawisko ubóstwa energetycznego.
Promocja i edukacja o zasobie regionalnego dziedzictwa kulturowego	
<ul style="list-style-type: none"> • Wysoki potencjał marketingowy regionu. • Ugruntowana pozycja kulturowa i turystyczna regionu w skali międzynarodowej: <ul style="list-style-type: none"> – mocna pozycja walorów dziedzictwa kulturowego Małopolski w promocji kraju (hejnał z wieży Mariackiej, Lajkonik, Wawel, 	<ul style="list-style-type: none"> • Niska świadomość dziedzictwa kulturowego jako źródła inspiracji i zasobu umożliwiającego nieustanne przetwarzanie i aktualizowanie, a nie jedynie powielanie i powtarzanie w ramach utartych schematów i rytuałów. • Niewystarczająca edukacja w dziedzinie

⁸⁹ W rozumieniu *Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz.U 2004, Nr 212, poz. 2153). Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków, w uzgodnieniu z wojewodą i Szefem Obrony Cywilnej Kraju (par. 4, ust 4). Odpowiedniego rodzaju dokumenty zostały – na poziomie gmin, powiatów, województwa i jednostek organizacyjnych – opracowane dla regionu, jednak mają one charakter niejawni.

<p>sól z Wieliczki, szopkarstwo, budownictwo drewniane i inne);</p> <ul style="list-style-type: none"> – znane postaci związane z regionem, m.in. Karol Wojtyła/Jan Paweł II, Czesław Miłosz, Wisława Szymborska; – szeroki katalog produktów regionalnych i tradycyjnych wykorzystywanych w promocji regionu; – duża liczba zespołów dworskich, pałacowych i parkowych wykorzystywanych obecnie na różne cele społeczne lub gospodarcze; – istnienie i możliwość tworzenia nowych szlaków materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego opartych na wartościach symbolicznych i materialnych; – ważne sanktuaria i ośrodki kultu religijnego związane z historią i funkcjonujące jako szlaki pielgrzymkowe o charakterze międzynarodowym i krajowym. 	<p>ochrony zabytków, opieki nad zabytkami oraz wartości dziedzictwa kulturowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> – niedostateczna liczba programów edukacji regionalnej i estetycznej; – niezadowalające uwzględnienie jej w ramach programów kształcenia w seminariach duchownych. • Niewystarczające działania inicjujące i animacyjne w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na szczeblu lokalnym: <ul style="list-style-type: none"> – niewystarczający system wspierania lokalnych twórców; – niewystarczająca kadra instruktorów do prowadzenia grup artystycznych (także folklorystycznych); – brak systemowego kształcenia liderów amatorskiej twórczości artystycznej (liderów „małych ojczyzn”). • Brak systemu popularyzacji i zachęty do wolontariatu na rzecz dziedzictwa kulturowego.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Edukacja i propagowanie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz możliwości jego społeczno-gospodarczego wykorzystania. • Nowe środki komunikacji, pozwalające na skutecznie dotarcie do znacznej liczby odbiorców przy bardzo niskich kosztach – większa popularyzacja i edukacja na temat dziedzictwa kulturowego. • Rosnąca świadomość społeczna w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego. • Stymulujący wpływ dobrych wzorców w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ich adaptacji (konkursy, nagrody i wyróżnienia, katalogi doświadczeń i dobrych praktyk). • Rosnąca liczba inicjatyw lokalnych oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych w obszarze opieki nad zabytkami oraz w sektorze kultury. • Popularność tradycyjnych wyrobów kulinarnych i rzemieślniczych. • Współpraca w obszarze i na rzecz dziedzictwa kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> – współdziałanie podmiotów zajmujących się badaniem, ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego; – współpraca międzyregionalna i międzynarodowa w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. • Unowocześnianie się instytucji kultury i sztuki 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak perspektywicznego, spójnego, optymalnego i odpowiedzialnego modelu zarządzania dziedzictwem kulturowym oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych. • Niedoskonałe prawo w zakresie zagospodarowania przestrzennego, ochrony dziedzictwa kulturowego, architektury i budownictwa: <ul style="list-style-type: none"> – brak skutecznej egzekucji prawa, w tym szkodliwe legalizacje samowoli budowlanej; – interpretacja prawa przedkładająca własność prywatną nad dobro publiczne; – chaos urbanistyczny i zeszpecenie krajobrazu reklamami. • Niedostatki w zakresie planowania strategicznego w samorządach. • Niska świadomość zasady partycypacji społecznej oraz mechanizmów jej efektywnego wdrażania. • Patologie i nadużycia na rynku nieruchomości (kupno zabytku w celu pozyskania atrakcyjnej nieruchomości gruntowej). Wpływ zasad gospodarki rynkowej i obniżonych wymogów prawnych (dominacja kryterium ceny oraz terminu wykonania prac w przetargach) na system realizacji działań konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy obiektach zabytkowych, skutkujące niską jakością wielu wykonywanych prac, przy jednoczesnym wzroście kosztów. • Brak wystarczającego nadzoru i kontroli –

<p>w zakresie infrastruktury i programów działalności.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Postępująca digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Wzrost zainteresowania i potrzeb społecznych w zakresie zagospodarowania czasu wolnego, warunkujący możliwości rozwoju oferty przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu. • Wzrost zainteresowania tradycją i folklorem wśród młodych mieszkańców Małopolski (m.in. popularność zespołów i grup śpiewaczych i folklorystycznych). • Poprawa dostępności i promocja obszarów pozostających poza głównym strumieniem ruchu turystycznego poprzez dobrą informację oraz rozwój infrastruktury komunikacyjnej. • Ruchy migracyjne spowodowane sytuacją pandemiczną i nowymi metodami pracy, skutkujące „powrotem do korzeni” i zaprzestaniem wyludniania się obszarów poza centrami, docenianie życia bliżej natury. • Przenikanie się kultur jako źródło nowych inspiracji w rozwoju kultury własnej. • Wykorzystanie nowej sytuacji związanej z wojną na Ukrainie do okazywania gościnności dla innej kultury i otwartości na dialog międzykulturowy. • Wzrastająca chęć poznawania i odwiedzania lokalnych atrakcji dziedzictwa kulturowego (poznawanie bliskiej okolicy i czerpanie z tego satysfakcji – wpływ doświadczenia sytuacji pandemicznej i wprowadzanych ograniczeń w przemieszczaniu się). Aktywizacja turystyki lokalnej i subregionalnej. • Dostrzeganie wartości zachowanych po przodkach obiektów zabytkowych, większa chęć do opieki nad nimi i wykorzystania do celów społecznych lub własnej działalności. • Wypływająca z historycznych uwarunkowań (miejsca pamięci narodowej i martyrologii oraz pamięci ofiar Holocaustu) rola w kształtowaniu kodów pamięci i zapobieganiu przekłamaniom historycznym związanym z obozami koncentracyjnymi i obozami pracy przymusowej. • Finansowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym w trybie wieloletnim. • Dobrze zaplanowana i skutecznie wdrażana rewitalizacja jako szansa na zrównoważony rozwój, rozumiany jako proces napędzany energią i aktywnością wielu różnych podmiotów (osób, społeczności, instytucji, organizacji), którego niezbędnym elementem jest przyjazna do życia przestrzeń, tworzona nie tylko dzięki wysokiej jakości 	<p>realizowanych przez służby konserwatorskie – działań podejmowanych przy zabytkach, skutkujące ubytkiem i degradacją zasobu zabytkowego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konflikt między ochroną dziedzictwa kulturowego a współczesnymi procesami inwestycyjnymi. • Słaba pozycja zabytków w konflikcie interesów publicznych oraz traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu ograniczającego swobodę dysponowania własnością. • Nieproporcjonalnie niższa skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego w stosunku do przyrodniczego. • Zagrożenia dla tradycyjnego, historycznego dziedzictwa i krajobrazu kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> – niewłaściwe, niezgodne z prawdą historyczną odbudowy zabytków (zwłaszcza zamków); – nadmierna komercjalizacja dziedzictwa kulturowego i produktów kulturowych bez równoczesnego zachowania ich wartości i autentyczności; – masowy i niekontrolowany, agresywny ruch turystyczny dewastujący dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze; – konkurencja atrap i współczesnych kreacji architektonicznych w stosunku do obiektów historycznych; – napływ obcych kulturowo, standardowych lub nieadekwatnych wzorców oraz produktów kulturowych jako konkurencja dla rodzimego dziedzictwa kulturowego. • Niekorzystne procesy demograficzne i suburbanizacyjne oraz zanikanie tradycyjnych obszarów kulturowych. • Utrata świadomości wzorca kultury materialnej i niematerialnej wspólnot w sytuacji ruchów migracyjnych oraz unifikujących przejawów kultury. • Znikome procesy wychodzące poza schematyczność myślenia o dziedzictwie, skłonność do stereotypowej interpretacji źródeł i kontekstów. • Zanikające kanały komunikacji międzypokoleniowej w zakresie lokalnych tradycji i folkloru. • Brak mechanizmów zachęcających właścicieli zbiorów prywatnych do ich udostępniania. • Błędne utożsamianie procesu rewitalizacji z remontem, modernizacją czy odbudową zdegradowanej infrastruktury. W efekcie – zamiast przemyślanego, całościowego procesu zmiany, którego ważnym elementem jest wzrost społecznego poczucia sprawczości i odpowiedzialności – wdrażane
---	--

infrastrukturze, ale także (w co najmniej równym stopniu) dzięki społecznym interakcjom, opartym o chronione oraz twórczo rozwijane i interpretowane dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze.

- Przeprowadzony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa przegląd obiektów wpisanych do rejestru zabytków – szansa na określenie niezbędnych działań i rozwiązań systemowych mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie.
- Zmiany w zakresie polityki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:
  - utworzenie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jako państwowego funduszu celowego dla ratowania zabytków;
  - utworzenie Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki jako szansa na działania systemowe w zakresie edukacji o przestrzeni, kształtowanie ładu przestrzennego i kultury architektonicznej;
  - proces dookreślania funkcji służb konserwatorskich,
  - zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, a także podejmowania innych działań w całym okresie, w którym będzie toczyło się postępowanie administracyjne dotyczące wpisu do rejestru zabytków (udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym),
  - powołanie regionalnych instytucji zajmujących się dziedzictwem niematerialnym.
- Właściwie realizowana edukacja regionalna (nauczycieli i uczniów) dotycząca dziedzictwa kulturowego regionu.
- Tworzenie wspólnej i zintegrowanej oferty instytucji kultury przy wsparciu władz publicznych.
- Upowszechnienie nowych form komunikacji i promocji zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego, szczególnie istotne w okresie ograniczeń przemieszczania się i zwiedzania muzeów i zabytków.
- Społeczny wzrost świadomości ekologicznej i oszczędności energii, w konsekwencji generujący obniżenie kosztów utrzymania obiektów zabytkowych.
- Transformacja gospodarki i społeczeństwa zgodnie z postulatami Europejskiego Zielonego Ładu – ograniczenie emisji zanieczyszczeń i modernizację nieruchomości wspierające bardziej ekologiczny styl życia („fala renowacji” nieefektywnych energetycznie budynków).

schematyczne rozwiązania i realizowane punktowe projekty skupione na infrastrukturze, niezdolne do uruchomienia relacji społecznych będących w stanie pobudzić rozwój rewitalizowanego obszaru. Proces postępującej biurokratyzacji i formalizacji wszelkich postępowań w organach administracji publicznej.

- Obawy mieszkańców przed regulacjami ustanawiającymi parki krajobrazowe.
- Brak specjalistów z zakresu planowania holistycznej ochrony i opieki nad zabytkami, w tym rozwiązywania problemów energetycznych i ekologicznych.
- Niedostateczna interdyscyplinarność specjalistów zajmujących się zabytkami.
- Niedostępność zabytków i placówek muzealnych (np. powodowane ograniczeniami w przemieszczaniu się i koniecznością walki z pandemią).
- Znaczne obniżenie wpływów finansowych do podmiotów i instytucji zajmujących się dziedzictwem kulturowym (np. wynikające z ograniczeń wprowadzanych w celu walki z pandemią, zapobiegania konfliktom zbrojnym i wywołanego kryzysu społeczno-gospodarczego) – utrudniające prowadzenie bieżącej działalności, realizację planów i działań statutowych.
- Poważne zagrożenie utraty substancji zabytkowej spowodowane działaniami wojennymi, ryzyko niedostatecznego uwzględnienia zabytków w strategii obronnej.
- Przeniesienie środków finansowych podmiotów publicznych na inne sfery życia związane ze zbrojeniami i napływem uchodźców.
- Wysyłek i koszty związane z napływem uchodźców w dużej skali, a w związku z tym możliwe napięcia i odzywanie się dawnych antagonizmów.
- Ryzyko zbyt małych środków przeznaczanych na zabezpieczenia cyfrowe zdigitalizowanego zasobu dziedzictwa oraz zbyt wąska sieć topograficzna dla przechowywania zapasowych kopii analogowych.
- Brak przygotowania na sytuację, która nastąpi po zakończeniu obecnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej.

IV. Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025, opracowany przez samorząd województwa małopolskiego, jest przejawem troski, dbałości i szacunku dla dziedzictwa kulturowego regionu, chęci zrównoważonego wykorzystania jego zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego Małopolski, przy jednoczesnym zachowaniu go dla przyszłych pokoleń, celem zapewnienia wysokiej jakości życia wszystkich mieszkańców, a także turystów, gości i innych interesariuszy. Ambitne założenia kolejnej edycji programu wynikają z dotychczasowych osiągnięć poprzednich programów, kontynuacji podjętych działań oraz zdiagnozowanych nowych wyzwań i sugerowanych rozwiązań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie regionalnym.

Motto Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025 zostało wyrażone krótkim hasłem, które skierowane jest do wszystkich interesariuszy: **MAŁOPOLSKA – WARTO WCIAŻ MOCNIEJ SIĘ ZAKORZENIAĆ**. Dziedzictwo kulturowe pojmujemy bowiem jako spuściznę, za którą jesteśmy odpowiedzialni, która kształtuje naszą tożsamość, odpowiada na pytanie „kim jesteśmy?“, jest wyrazem uznawanego przez nas systemu wartości i sposobem pojmowania rzeczywistości; dziedzictwo tworzy wreszcie poczucie wspólnoty.

W oparciu o ewaluację poprzednich edycji programu i wnioski wynikające z diagnozy stanów zasobów dziedzictwa kulturowego utrzymano **misję programu: Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem**.

Misja programu odzwierciedla potrzebę budowania na poziomie regionalnym wspólnoty celów i działań ukierunkowanych na ochronę regionalnej przestrzeni kulturowej, pojmowanej szeroko, w kontekście krajobrazowym, przyrodniczym, przestrzennym, związanym z kulturą materialną, jak i niematerialną oraz istniejącymi lub potencjalnymi możliwościami kreowania funkcji kulturotwórczych, animowania stabilnej, odpowiedzialnej, skutecznej współpracy wielu interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego Małopolski, a także wzmocnienia tożsamości regionalnej i aktywności obywatelskiej mieszkańców.

Fundamentami dla realizacji misji są:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- wydobycie inspiracyjnej siły dziedzictwa kulturowego dla teraźniejszości i przyszłości,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym,
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. ze niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,
- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia mogą czerpać wzorce oraz pomysły w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu, budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

Procesem warunkującym powodzenie jest świadomość społeczeństwa w kwestii społeczno-ekonomicznego oddziaływania dziedzictwa kulturowego. Świadomość powodująca poczucie współodpowiedzialności za kulturową spuściznę pokoleń, pobudzająca do zaangażowania i wspólnej pracy. To stosunek do dziedzictwa kulturowego i sposób pojmowania przestrzeni kulturowej zdecydowanie o realnym wpływie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. W celu wyznaczenia dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym potrzebna jest przede wszystkim jego żywa obecność w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie. Tylko dziedzictwo wciąż interpretowane, na nowo poznawane może przetrwać. Dziedzictwo kulturowe winno być

traktowane jako kapitał intelektualny i emocjonalny, generujący i stymulujący różnorodne możliwości rozwoju osobistego, społecznego, ekonomicznego. Funkcje dziedzictwa muszą być odczytywane na nowo i upowszechniane, należy wciąż podkreślać jego wartość, tak aby dawało impuls i wzmacniało motywacje do rozwoju, do działań wspólnotowych na poziomie lokalnym i regionalnym. Aktywność powinna być ukierunkowana nie tylko na unowocześnianie i rozwijanie instytucji opieki nad zabytkami, badanie, dokumentowanie i promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego, ale również na inicjowanie projektów edukacyjnych, w tym dotyczących rozwoju kompetencji kluczowych i tych, które w kontekście wyzwań współczesności są najbardziej pożądane, jak np. kreatywność, myślenie innowacyjne, inicjatywność, ekspresja i świadomość kulturowa. Stwarza to stabilne podstawy do budowania regionalnej społeczności silnej swym dziedzictwem i świadomej jego wagi, daje impuls do dynamicznego czerpania z dziedzictwa w każdej dziedzinie życia – w rozwoju społecznym, gospodarczym, politycznym, w edukacji i nauce, czy w przedsiębiorczości, nie jest niczym innym jak inwestowaniem w przewagę konkurencyjną regionu. Realizacja wymienionych ambicji i zamierzeń ściśle wiąże się z głównym celem polityki rozwoju regionalnego, którym jest dążenie do *zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym*⁹⁰.

Zapisana w strategii rozwoju województwa wizja *Małopolska 2030* dotyczy obszaru, bez poszanowania i wykorzystania którego nie będzie możliwa jej realizacja. Aby Małopolska była regionem *równych szans i wszechstronnego rozwoju Małopolan, nowoczesnej gospodarki, odpowiedzialnie podchodzącym do zasobów środowiska naturalnego, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości, zachowującym swoją tożsamość i aktywnie działającym na rzecz integracji europejskiej*⁹¹ – konieczne jest zachowanie oraz efektywne i zrównoważone gospodarowanie i wykorzystanie bogatego zasobu dziedzictwa kulturowego województwa. Bo to, co odziedziczyliśmy po przodkach, jest siłą, niezwykłą wartością i walorem Małopolski, decydującym o jej o unikatowości w skali kraju. Dziedzictwo kulturowe regionu, materialne, jak również niematerialne, jest bogate i silnie zróżnicowane, cechuje go niezwykła wartość artystyczna i historyczna. To zasób nieodnawialny, zatem jego zachowanie, ochrona i propagowanie wiedzy o jego wyjątkowości stanowi nadrzędny cel zarówno dla kreowania poczucia istoty tożsamości Małopolan, jak i wzmacniania obywatelskiej odpowiedzialności za kulturową spuściznę pokoleń.

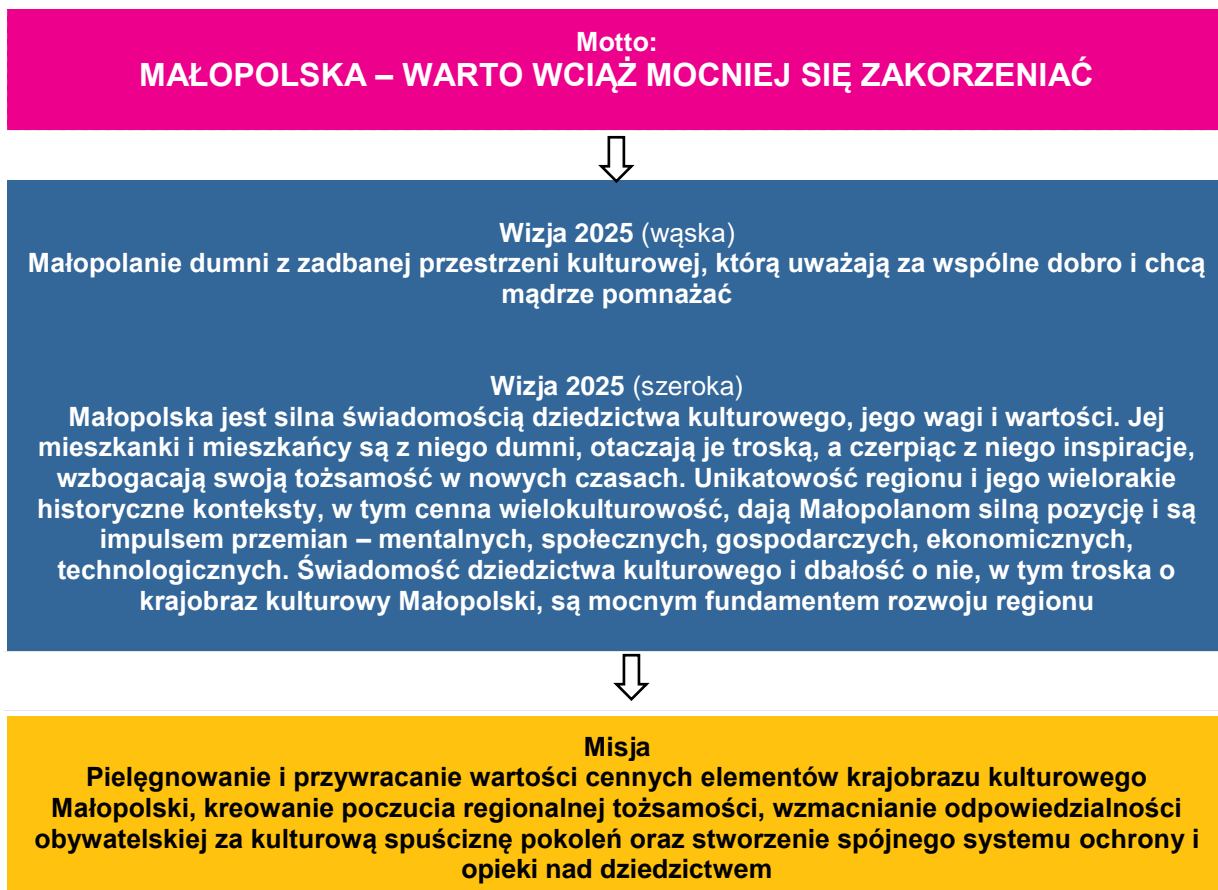
Właściwie zagospodarowany potencjał dziedzictwa regionalnego i kultury wpłynie na wzrost atrakcyjności Małopolski, także w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego. W zakresie objętym niniejszym programem **wizję 2025** formułuje się jako: **Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać**. Jej rozwinięciem jest wyobrażenie Małopolski u progu lat 30. XXI wieku, uwzględniające przede wszystkim perspektywę mieszkańców, ale również innych interesariuszy: **Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkańcy i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspiracje, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.**

Wizja i misja niniejszego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami stanowi podstawę do wyznaczenia głównych kierunków działań – celów (strategicznego i operacyjnych) i przekłada się na określenie priorytetów, których realizacja umożliwi osiągnięcie zaplanowanych i oczekiwanych efektów polityki ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego. **Celem strategicznym** działań podejmowanych w latach 2022–2025, w obszarze szeroko rozumianej przestrzeni kulturowej, jest **harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostaną wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan.**

⁹⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego „Małopolska 2030”, część II: Strategia, s. 7.*

⁹¹ Tamże.

Tabela 7

V. Cele, priorytety i kierunki działań *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025*

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 wskazuje cele, priorytety i kierunki działań określone w wyniku przeprowadzonej, aktualnej diagnozy i analizy SWOT zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie. Wybór celu strategicznego, 3 celów operacyjnych, priorytetów i kierunków działań determinowane były oceną stanu zachowania krajobrazu kulturowego regionu, analizą zagrożeń dla istnienia dziedzictwa kulturowego, wyzwań związanych z zachowaniem jego unikalnych cech i wartości, kierunkami rozwoju i tendencjami związanymi z udostępnianiem i upowszechnianiem dziedzictwa kulturowego, reagowaniem na zmiany, wyzwania i zagrożenia przyszłości oraz budowaniem przewag konkurencyjnych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu, wykorzystujących endogeniczne zasoby kulturowe i przyrodnicze. W niniejszym dokumencie wyznaczono priorytety i działania o charakterze inspirującym, które powinny być realizowane i podejmowane przez różne podmioty, instytucje i organizacje zarządzające regionalnym dziedzictwem kulturowym, a także przez prawnych opiekunów zabytków.

Dokument wyznacza priorytety i kierunki działań, które powinny być odniesieniem dla innych programów i projektów realizowanych przez interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu, dając impuls do współpracy i budowania regionalnej sieci dla zintegrowanych, spójnych i kompletnych działań na rzecz krajobrazu kulturowego Małopolski.

Z uwagi na długi okres planowania (2022–2025) programowi nadano szeroki zakres, uwzględniający dynamikę zachodzących zmian w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej i dziedzinach synergicznych. Formułując niniejszy dokument brano pod uwagę złożoność problematyki, różnorodność i mnogość zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego oraz specyfikę obszarów problemowych i strategiczne podejście – obejmujące swoim zasięgiem zarówno opiekę nad zabytkami położonymi na obszarze województwa małopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony regionalnej przestrzeni kulturowej.

Program ma charakter strategiczny, co oznacza, że wyznacza cele, priorytety i kierunki działań, wskazuje perspektywy i sposoby ich realizacji, a nie stanowi wyłącznie zamkniętego katalogu propozycji i zadań do realizacji. Program odzwierciedla złożoną dynamikę, wewnętrznie spójną, określającą cele i zakładane efekty programu, równocześnie dając możliwości kreowania na bieżąco, w sposób elastyczny i taktyczny, najlepszych rozwiązań i przedsięwzięć w odniesieniu do opieki i ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, w zależności od następujących zmian. Celem działania samorządu województwa jest prowadzenie spójnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie oraz inspirowanie innych interesariuszy dziedzictwa kulturowego, inicjowanie i wprowadzanie skutecznych rozwiązań różnorodnych problemów – dotyczących i odnoszących się do przestrzeni kulturowej – w sposób homogeniczny.

Realizacja założeń programu i realizacja wyznaczonych celów wymaga współdziałania jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli w województwie małopolskim z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w dziedzinie ochrony zabytków oraz placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi, podmiotami gospodarczymi, a także właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych.

Dotychczasowe doświadczenia samorządu województwa małopolskiego, wynikające z opracowywania i wdrażania zapisów kolejnych wersji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, wskazują, że wyznaczone w dokumencie cele mogą być osiągnięte jedynie poprzez:

- współdziałanie samorządu województwa małopolskiego oraz innych jednostek samorządu terytorialnego w Małopolsce z administracją rządową – oparte na bazie związków o charakterze programowym, instytucjonalnym, sformalizowanym i inspirującym, realizowane m.in. w formie porozumień, umów, kontraktów, powoływania wspólnych podmiotów;
- inicjatywy i działania własne samorządu województwa małopolskiego oraz pozostałych jednostek samorządu terytorialnego i innych podmiotów;
- działania organizacyjne inicjowane i realizowane przez instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz inne podmioty realizujące zadania na rzecz ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu;
- działania programowe wyznaczone i określone m.in. w projektach i programach regionalnych i lokalnych, podejmowanych przez wszystkie podmioty działające na rzecz regionalnego dziedzictwa kulturowego;

- działania nowatorskie, kreujące innowacyjne usługi i produkty w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- inne działania stymulujące,
- reagowanie na pojawiające się wyzwania, zmiany i sytuacje kryzysowe.

Misja *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025* realizowana będzie poprzez **cel strategiczny**: *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan* oraz **3 cele operacyjne**: (1) *Skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu*, (2) *Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową* oraz (3) *Kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego*. W ramach wyznaczonych celów określono **6 priorytetów** oraz **35 kierunków działań** (wraz z propozycjami wybranych przedsięwzięć), które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi.

Tabela 8

Cel strategiczny					
Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan					
Cel operacyjny I		Cel operacyjny II		Cel operacyjny III	
Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu		Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową		Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego	
Priorytet I.1	Priorytet I.2	Priorytet II.1	Priorytet II.2	Priorytet III.1	Priorytet III.2
Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa	Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu	Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego	Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanych z wyzwaniami przyszłości	Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego	Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego

Tabela 9

Przedsięwzięcia – polityki, programy, działania realizacyjne:	
Cel operacyjny I	
Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu	
Priorytet I.1	
Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa	
Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
Rozpoznawanie stanu zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego regionu poprzez monitoring i dokumentowanie jego zasobów oraz badanie	<ul style="list-style-type: none"> • Diagnoza – kompleksowe rozpoznanie stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych w regionie • Rejestry – weryfikacje i uzupełnienia wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych • Ewidencje – ciągła aktualizacja wojewódzkiej ewidencji zabytków, tworzenie

<p>przemian ich stanu oraz pełnionych funkcji</p>	<p>brakujących i aktualizacja gminnych ewidencji zabytków</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wiedza – rozpoznawanie zasobu zabytkowego poprzez badania archeologiczne, historyczne i terenowe oraz ich dokumentowanie wraz z upowszechnieniem repozytoriów zbiorów, wyników prac badawczych i studialnych oraz syntetycznych • Uczelnie i dziedzictwo – zwiększenie roli środowisk akademickich i naukowych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego poprzez podejmowanie interdyscyplinarnych projektów badawczych (granty)
<p>Spełnianie zasady ochrony zabytków <i>in situ</i> wraz z otoczeniem zabytku</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Autentyzm – ochrona autentyczności krajobrazu kulturowego w regionie i trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji • Badania antropologiczne w terenie – zdiagnozowanie powodów, dla których stare zabudowy bywają często odbierane (tak przez właścicieli, jak i okolicznych mieszkańców) jako obciążenie i kłopot • Programy opieki nad zabytkami – opracowywanie i przyjmowanie programów opieki nad zabytkami w gminach regionu • Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego – dążenie do jak najszybszego uchwalenia rzetelnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, aktualizacji istniejących oraz ustalania w nich stref ochrony konserwatorskiej • Kierunkowe wsparcie – opracowanie programu wsparcia skierowanego do właścicieli zabytków oraz rozwiązań służących utrzymaniu wartościowych obiektów w miejscu ich powstania i przyznawane środków w oparciu o zasadę subsydiarności • Wartość – prowadzenie akcji uświadamiania i uznawania dawnej zabudowy za wartościową
<p>Dbłość o stosowanie wytycznych konserwatorskich oraz zapewnianie zintegrowanej, kompleksowej konserwacji zabytków</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dekalog postępowania konserwatorskiego – prowadzenie działań konserwatorskich i restauratorskich o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym, realizowanych w oparciu o fundamentalne zasady konserwatorskie poddane jednak aktualizacji wobec pojawiających się dylematów i wyzwań cywilizacyjnych • Forum doradców – powołanie grupy ekspertów i osób zaangażowanych w problematykę i działania w obszarze dziedzictwa kulturowego, która wypracowałaby współczesną filozofię postępowania w opiece nad zabytkami (utrzymanie trwałości zabytku z jednoczesnym zapewnieniem – tam, gdzie to konieczne – jego dostosowania do współczesnych funkcjonalności) • Gwarancja ochrony – intensyfikacja nadzoru konserwatorskiego nad obiektami i obszarami wymagającymi ochrony oraz nad podejmowanymi przy nich pracami
<p>Poprawa stanu zachowania najcenniejszych i najbardziej zdegradowanych obiektów i obszarów zabytkowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Audyt zasobów dziedzictwa i procesów – stałe weryfikowanie stanu zachowania regionalnych zasobów dziedzictwa, obiektów zabytkowych oraz przemian wynikających z rozwoju społecznego, gospodarczego i cywilizacyjnego • Strefa buforowa – stosowanie planów zarządzania obejmujących zarówno obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, jak i obszary, które z nim sąsiadują i mają znaczenie z punktu widzenia ochrony samego obiektu • Fundusze remontowe i konserwatorskie – wzmocnienie systemu finansowania przez samorządy prac remontowych i konserwatorskich obiektów i zespołów zabytkowych • Przestrzenie i obiekty publiczne – porządkowanie i waloryzacja przestrzeni publicznych (place, parki, ciągi komunikacyjne itp.) oraz modernizacje zabytkowych obiektów użyteczności publicznej (szkoły, szpitale, instytucje kultury, sądy, dworce, siedziby instytucji publicznych itp.) • Szlak architektury drewnianej – priorytetowa oraz systemowa ochrona i opieka nad zabytkami architektury drewnianej

	<ul style="list-style-type: none"> • Dwory i pałace – odnowa zespołów dworskich i pałacowych (rezydencje, mała architektura i zieleń komponowana) • Obiekty mieszkalne – remonty i modernizacje zachowanych w miastach i na wsiach zabytkowych obiektów mieszkaniowych oraz użytkowych ujętych w rejestrze zabytków, ewidencji zabytków lub wartych ochrony • Budownictwo obronne – wzmocnienie poziomu ochrony zabytków o statusie trwałych ruin i ich programowe włączenie w szlaki kulturowe • Zabytki ruchome – konsekwentna ochrona i konserwacja zabytkowego wyposażenia i wystroju • Archeologia – intensyfikacja ochrony, konserwacja zabytków i stanowisk archeologicznych wraz z ich eksponowaniem (w miarę możliwości, zwłaszcza tych, które mają własną formę terenową) • Epoka postindustrialna – rewitalizacja cennych obszarów przemysłowych oraz rewaloryzacja zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej cywilnej i wojskowej oraz obiektów gospodarki wiejskiej • Bezpieczeństwo – zapewnienie ochrony zabytków przed zagrożeniami, klęskami i katastrofami (kradzieżą, pożarem, zalaniem itp.) oraz konfliktami zbrojnymi, działaniami wojennymi i sytuacjami kryzysowymi grożącym zniszczeniem lub utratą obiektów
<p>Ochrona przed utratą unikatowych walorów krajobrazu, będących głównymi nośnikami konkurencyjności i atrakcyjności regionu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wobec zaniechań i żywiołów – przeciwstawianie się zaniechaniom w ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmianom uderzającym w harmonię krajobrazu, często następującym żywiołowo i bez planów, nastawionym na chwilowy zysk sektora rynkowych usług
<p>Utrzymywanie elementów przestrzennych reprezentujących tradycyjny układ i charakter wsi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gospodarstwa i gospodarka wiejska – wprowadzanie nowych form zagospodarowania i użytkowania obiektów dawnej gospodarki wiejskiej typowych dla poszczególnych subregionów poprzez udane adaptacje • Niezwykła małopolska wieś – wspieranie dobrych praktyk utrzymania i kształtowania ładu przestrzennego obszarów wiejskich • Katalog architektury – stworzenie katalogu typów architektury regionalnej charakterystycznej dla krain historycznych i obszarów funkcjonalnych wyznaczonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa (<i>Farma, Klin rozwojowy, Oaza, KOM, Ogród, Dolina przedsiębiorczości, Park Górski</i>)
<p>Utrzymywanie i wyeksponowanie historycznych układów przestrzennych miejscowości i obszarów krajobrazowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tradycja zabudowy – działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form obiektów architektonicznych i zespołów budowlanych • Audyt krajobrazowy – przeprowadzenie audytu krajobrazowego w regionie, zidentyfikowanie i ochrona „krajobrazów priorytetowych” dla przeciwstawienia się postępującej unifikacji przestrzennej • Sieć osadnicza i urbanizacja – zapobieganie rozproszonemu osadnictwu oraz przekształceniom układów urbanistycznych, ruralistycznych i tradycyjnej zabudowy historycznych miast, miasteczek i wsi • Przyjazna przestrzeń wiejska – wprowadzanie form ochrony architektury regionalnej, wspieranie tworzenia wiejskich przestrzeni publicznych zharmonizowanych z tradycyjną zabudową i układami ruralistycznymi • Ekspozycja – zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych krajobrazu kulturowego w regionie (osie widokowe, dominanty, historyczne rozplanowanie, wsie niwowe i obszary leśne itp.) • Ładny widok – ochrona krajobrazu w otoczeniu obiektów zabytkowych
<p>Konsekwentne i systematyczne wprowadzanie regulacji określonych ustawą krajobrazową</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uchwały krajobrazowe – konsekwentne przyjmowanie przez gminy – w formie uchwał – wyrazu polityki ładu przestrzennego w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń • Projekt „Montevideo” („Widzę góry”) – usunięcie reklam i billboardów

	<p>przesłaniających krajobraz oraz wprowadzenie przepisów regulujących zasady montowania obiektów małej architektury w paśmie drogowym Kraków-Zakopane</p> <ul style="list-style-type: none"> • Porządkowanie przestrzeni publicznych – wspieranie zasad eksponowania obiektów zabytkowych w krajobrazie kulturowym (estetyka otoczenia, infrastruktura usług dla odwiedzających itp.)
Cel operacyjny I	
Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu	
Priorytet I.2	
Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu	
Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
Wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym opartym na wielokulturowości regionu	<ul style="list-style-type: none"> • Ośrodek Dziedzictwa Kultury Niematerialnej – stworzenie i programowe działanie instytucji dokumentującej i interpretującej regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej • Zasoby dziedzictwa niematerialnego – utrwalanie tradycji regionalnych, archiwizowanie dokumentacji, tworzenie i udostępnianie cyfrowych zasobów niematerialnego dziedzictwa regionu • Wiedza o dziedzictwie niematerialnym – pogłębianie wiedzy o regionie, jego tożsamości i historii • Wielokulturowość – eliminowanie zagrożeń utraty wielokulturowego charakteru krajobrazu kulturowego, zwłaszcza miejsc i obiektów typowych dla różnych kultur i grup etnicznych
Wspieranie twórców ludowych, tradycyjnego rzemiosła oraz tradycyjnych zawodów	<ul style="list-style-type: none"> • Etnografia – podejmowanie działań dotyczących ocalenia i zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego kultur i narodów zamieszkujących dawną i współczesną Małopolskę (różnych grup etnograficznych, w tym folkloru i sztuki ludowej) • Twórcy ludowi i depozytariusze – wspieranie twórców i depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ramach ochrony i rozwijania twórczości ludowej i dorobku artystycznego twórców ludowych, rękodzielników i rzemieślników • Przemysł kultury – wspieranie branży przemysłowej nastawionej na wytwarzanie różnych dóbr i usług kulturalnych oraz branż, których produkcja opiera się na inspirowaniu się oryginalnymi dziełami twórców z obszaru dziedzictwa materialnego i niematerialnego • Skansenowa – systemowa opieka nad dziedzictwem w muzeach na wolnym powietrzu wraz z rozwojem oferty kulturalno-edukacyjnej i działaniami promocyjnymi • Rzemiosło i rzemieślnicy – tworzenie warunków do realizacji projektów pobudzających zainteresowanie młodzieży rzemiosłem i tradycyjnymi zawodami, znikającymi z przestrzeni kulturowych (realizacja idei „szkoła do rzemieślnika, rzemieślnik do szkoły”)
Dokumentowanie i upowszechnienie zasobów dziedzictwa niematerialnego	<ul style="list-style-type: none"> • Korzenie tradycji – prowadzenie badań dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu • Utrwalone zasoby – pozyskiwanie, digitalizacja i opracowanie bogatych zasobów i przejawów dziedzictwa niematerialnego regionu, w tym z domowych, szkolnych, parafialnych i innych archiwów, także zagranicznych • Dostępna wiedza – udostępnienie w formie tradycyjnej i cyfrowej zasobów dziedzictwa niematerialnego, posiadanych przez różne instytucje i podmioty, oraz upowszechnianie wiedzy o nim w formie publikacji, konferencji, sympozjów, warsztatów • Edukacja regionalna – organizowanie kursów i szkoleń dla instruktorów, pracowników instytucji kultury, nauczycieli, działaczy, twórców (warsztaty mistrz-uczeń), w tym cykli lekcji regionalnych dla uczniów, studentów,

seniorów i innych grup, w tym zagrożonych wykluczeniem

- Wirtualne Muzea Małopolski – działania pozwalające na zachowanie bezcennych zasobów dziedzictwa w formie cyfrowej oraz ich ponowne wykorzystanie w obiegu i przemysłach kultury
- Etno wzorniki – opracowanie, publikacja i nieodpłatne udostępnienie w wersji cyfrowej uniwersalnych wzorników tradycyjnych motywów zdobniczych na potrzeby rzemieślników, twórców oraz projektantów poszukujących inspiracji i chcących twórczo wykorzystać i zinterpretować autentyczne tradycyjne wzory i motywy
- Siła dziedzictwa – promocja niematerialnego dziedzictwa kultury poprzez organizację festiwali i wydarzeń, zapewnienie transmisji on-line, udostępnienie wiedzy poprzez wydawnictwa popularyzatorskie, portale internetowe i blogi, produkcję podcastów, filmów, płyt, audycji radiowych i inne formy dotarcia do współczesnego odbiorcy

Cel operacyjny II

Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.1

Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego

Inicjowanie i wspieranie projektów oraz aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących

- Regionalizm–wartości–tradycja – aktywizowanie społeczności lokalnych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego i wspieranie inicjatyw wykorzystujących walory i zasoby lokalnego dziedzictwa (np. otwarte konkursy ofert)
- Partycypacja – wzmacnianie roli oraz udziału partycypacji społecznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- Budżety partycypacyjne – wspieranie projektów obywatelskich wzmacniających kompetencje kulturowe i kreatywne, wrażliwość estetyczną oraz poczucie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną
- Społeczni opiekunowie zabytków i wolontariat dla dziedzictwa – aktywne promowanie idei społecznych opiekunów zabytków i wolontariatu na rzecz dziedzictwa, w tym w instytucjach opieki nad zabytkami
- Świadomość planowania przestrzennego – inicjowanie kampanii społecznych promujących korzyści wynikające z obowiązywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, gminnych programów opieki nad zabytkami i ewidencji zabytków
- Fora dyskusyjne o dziedzictwie – wspieranie cyklicznych spotkań środowisk skupionych wokół dziedzictwa kulturowego, w tym dla pozyskiwania osób i organizacji pozarządowych do działań na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- Blisko dziedzictwa – organizowanie inicjatyw i tworzenie oferty czasu wolnego w zabytkowych obiektach lub z wykorzystaniem dziedzictwa
- Uznanie – stosowanie systemu nagród i wyróżnień lokalnych i regionalnych oraz krajowych dla wyrażenia uznania dla wszelkich animatorów kultury i działaczy wspierających dziedzictwo kulturowe

Aktywne zarządzanie miejscami z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, wyróżnionych Znakami Dziedzictwa Europejskiego, pomnikami historii i szlakami kulturowymi w wymiarze świadomości międzynarodowej i

- Światowe i krajowe dziedzictwo kulturowe – spójne zarządzanie potencjałem miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO – i uznanych jednocześnie za pomniki historii – oraz implementacja aktów normatywnych, których UNESCO jest depozytariuszem, a Polska stroną
- Nowe wpisy i uznania – przygotowywanie obiektów i miejsc do potencjalnego wpisu na Listę UNESCO oraz uznania za pomnik historii
- Lista Reprezentatywna Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości – przygotowanie wniosków o wpis na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości przejawów

lokalnej	regionalnych tradycji, zwyczajów, praktyk itp.
Trwała i programowa współpraca administracji publicznej ze środowiskami naukowymi obejmująca kształcenie kadr i definiowanie metod ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> ● Akademia dla dziedzictwa – stwarzanie możliwości podnoszenia kompetencji kadry zarządzającej zasobami dziedzictwa, konserwującej i modernizującej zabytkowe substancje ● Forum dziedzictwa – wspieranie integracji środowisk związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego dla wymiany wiedzy, umiejętności, doświadczeń oraz podejmowania wspólnych inicjatyw ● Adeptci dziedzictwa – podjęcie współpracy uczelni z gminami w zakresie tworzenia ewidencji zabytków
Stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków	<ul style="list-style-type: none"> ● Spójność i kompetencje – porozumienia o współpracy służb konserwatorskich z samorządami gminnymi oraz z instytucjami ochrony zabytków ● Ewidencje zabytków – wsparcie dla tworzenia gminnych ewidencji zabytków oraz cyfrowego ich udostępniania ● Plany ochrony zabytków – opracowywanie i aktualizacja planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz skuteczna współpraca w tym zakresie służb konserwatorskich, samorządów i instytucji ochrony zabytków z właścicielami, zarządcami i użytkownikami zabytków w regionie
Systematyczny rozwój sieci muzeów domowych, wsparcie i zachęcenie do współpracy właścicieli wartościowych kolekcji prywatnych, izb regionalnych i zbiorów kościelnych	<ul style="list-style-type: none"> ● Zbiory prywatne – wspieranie właścicieli kolekcji prywatnych poprzez inicjowanie procesów zmierzających do odpowiedniego: eksponowania, udostępniania, opracowania, zabezpieczania oraz podejmowania działań w zakresie profilaktyki zbiorów własnych ● Muzea i izby tradycji – tworzenie nowych i modernizacja lokalnych muzeów oraz izb tradycji z wykorzystaniem inicjatyw społecznych ● Wspieranie idei funkcjonowania kolekcji domowych i izb regionalnych dokumentujących i upowszechniających tradycyjne obrzędy regionalne, stanowiące niezgłębione źródło poznania dziedzictwa niematerialnego
Promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania i wykorzystania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni posiadających walory krajobrazowe	<ul style="list-style-type: none"> ● Adaptacje – wspieranie procesów przystosowywania obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych i gospodarczych ● Popularyzacja – nagradzanie i promowanie dobrych praktyk w zakresie zagospodarowania obiektów i zespołów zabytkowych, wspierającego zachowanie i wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego ● Współcześnie wobec przeszłości – społeczny i branżowy marketing dobrych rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych oraz konserwacji i restauracji zabytków, w tym wyróżnianie (np. w formie konkursu) najlepszych inicjatyw i działań w tym zakresie
Rozwijanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej oraz integracji regionalnej budowanej w oparciu o ideę sieci obszarów, miejsc i instytucji	<ul style="list-style-type: none"> ● Sieci – tworzenie i utrzymanie sieci obszarów, miejsc i instytucji funkcjonujących jako zintegrowane systemy (fizycznie i wirtualnie) w celu zwiększenia potencjału ośrodków kulturowych (muzea, zamki, parki kulturowe, miejsca pamięci, dziedzictwo przemysłowe itp.) ● Kreatywna Europa – udział w projektach partnerskich w ramach programu wspólnotowego ● European Heritage Label / Znak Dziedzictwa Europejskiego – ubieganie się o prestiżowe wyróżnienie dla zabytkowych obiektów z regionu
Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> ● Kadry kultury – cykle projektów szkoleniowych służących profesjonalizacji osób pracujących i zaangażowanych w sektorze kultury ● Konserwator – program aktywizacji zawodowej osób pozostających bez zatrudnienia dla wspierania działań w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym ● Pracuj w kulturze – tworzenie warunków do zwiększenia zatrudniania w sektorze kultury i przemysłach czasu wolnego oraz dla podejmowania własnej działalności gospodarczej w obszarze dziedzictwa kulturowego

Cel operacyjny II

Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.2

Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanych z wyzwaniami przyszłości

Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami	<ul style="list-style-type: none"> • Inwestycje w zabytki – wprowadzenie przez jednostki samorządu terytorialnego systemu zachęt oraz ulg dla przedsiębiorców remontujących i adaptujących obiekty zabytkowe (karty sanacyjne, ulgi remontowe, podatkowe itp.) • Zabytek zadbany – systemowe wsparcie dla inwestorów obiektów zabytkowych w zakresie wymogów formalnych, doradztwa eksperckiego i alokacji finansowych • Partnerstwa dla dziedzictwa – inspirowanie i wspieranie zawiązywania partnerstw publiczno-prywatnych w działaniach związanych z ochroną, zagospodarowaniem i użytkowaniem zabytków • Dobre wzory – stymulowanie i promocja partnerstwa publiczno-prywatnego oraz pozarządowego jako skutecznego mechanizmu wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego • Interesariusze dziedzictwa – wspieranie interesariuszy dziedzictwa kulturowego przez promocję lokalnych zasobów dziedzictwa, inspirowanie i animowanie wydarzeń z wywodzących się z niego • Dobra kultury współczesnej – zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystywania obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej • Reprywatyzacja – stopniowe rozstrzyganie kwestii własnościowych obiektów zabytkowych wraz z zapewnieniem im ochrony i opieki
Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo	<ul style="list-style-type: none"> • Natura i krajobraz kulturowy – zintegrowanie ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego w planach rozwojowych • Planowanie przestrzenne – propagowanie idei planowania przestrzennego jako skutecznego narzędzia w dziele ochrony dziedzictwa kulturowego i utrzymywania ładu przestrzennego • Świadomość krajobrazowa – ustanawianie i wdrażanie procedur udziału mieszkańców w procesach planowania i zarządzania krajobrazem • Regionalne forum przestrzeni – cykliczne debaty o warunkach, w jakich krajobraz, urbanistyka i architektura mogą się stać mocną stroną społeczności lokalnych w podnoszeniu jakości ich życia, promocji miejsca oraz kształtowaniu atrakcyjnej wizji rozwoju
Rewitalizacja miejscowości i obszarów prowadzona w zgodzie z historycznymi wartościami terenów i układów	<ul style="list-style-type: none"> • Węzłowe obszary chronionego krajobrazu – konsekwentna ochrona i tworzenie nowych obszarów chronionego krajobrazu ujętych w wojewódzkich i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • Parki kulturowe – utworzenie parków kulturowych czołowych zabytkowych zespołów urbanistycznych, szczególnie w miejscowościach: Kalwaria Zebrzydowska, Czarna z Doliną Eliaszków, Szczyrzyc (klasztor i otoczenie), Nidzica, Frydman, Choczołów, Krynica-Zdrój, Ojców (Dolina Prądnika), Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem, Sękowa, Stary Sącz, Biecz, Krościenko nad Dunajcem, Szczawnica, Zakliczyn, Ciężkowice, Lanckorona, Wieliczka • Krakowskie parki kulturowe – utworzenie parków kulturowych dla obszarów: Wzgórze św. Bronisławy, Lotnisko, Krzemionki Podgórskie, Rajsko-Kosocice, Skotniki-Bodzów, Skała, Mydlniki-Tonie, Fort Dłubnia, Tyniec • Parki krajobrazowe – działania na rzecz utworzenia 7 nowych parków krajobrazowych w regionie w oparciu o plan zagospodarowania

	<p>przestrzennego województwa (obszary: Beskidu Niskiego, Beskidu Wyspowego, Lasów Radłowskich, Stawów Zatorskich, Łososińsko-Żegociński, Spisza, Małych Pienin)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Twierdza Kraków – ochrona i nadanie nowych funkcji zespołowi historyczno-krajobrazowemu Twierdzy Kraków • Założenia dworskie i pałacowe: regionalny fundusz celowy – odtwarzanie i ochrona parków i historycznych układów zieleni wokół dawnych rezydencji • Strefy ochrony konserwatorskiej oraz obszary kulturowe – zarządzanie przestrzenią kulturową w oparciu o walory określone w regionalnych dokumentach planistycznych i strategicznych • Rewitalizacja – prowadzenie zintegrowanych projektów rewitalizacji obszarów zdegradowanych położonych na terenach zabytkowych założen urbanistycznych i ruralistycznych, z uwzględnieniem aspektów społecznych i ekonomicznych, technicznych, funkcjonalno-przestrzennych i środowiskowych, zgodnie z regionalnymi dokumentami planistycznymi i wymogami ustawowymi • Architektura krajobrazu – inspirowanie wzorów projektowania i form nowej architektury wpisanej w kontekst i krajobraz kulturowy, w tym zgodnej z tradycją lokalną i współczesnymi trendami i wymogami • Ścieżka konkursowa – stosowanie zasady konkursów urbanistycznych i architektonicznych jako zasady wyboru projektów inwestycyjnych i modernizacyjnych
<p>Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami i zabytkami oraz rozwój infrastruktury turystycznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Instytut dziedzictwa kulturowego Małopolski – wykreowanie i wspieranie regionalnego podmiotu kompleksowo zarządzającego i dokumentującego małopolskie dziedzictwo kulturowe • Instytucje i miejsca opieki i ochrony – programowy rozwój muzeów oraz instytucji kultury aktywnych w zadaniach z zakresu opieki, ochrony i popularyzacji walorów dziedzictwa kulturowego
<p>Stosowanie ekologicznych rozwiązań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń, poprawie stanu i kosztów utrzymania zabytków oraz jakości życia Małopolan</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Upowszechnianie dobrych praktyk z zakresu planowania holistycznej ochrony i opieki nad zabytkami • Rozwiązywanie konfliktów interesów – prowadzonych według zasad gospodarki rynkowej – pomiędzy ochroną dziedzictwa kulturowego a współczesnymi procesami inwestycyjnymi • Wspieranie transformacji gospodarki i społeczeństwa zgodnie z postulatami Europejskiego Zielonego Ładu („fala renowacji” i walka ze zjawiskiem ubóstwa energetycznego) • Budowanie społecznej świadomości ekologicznej w celu oszczędności energii przekładającej się na zmianę sposobów utrzymania obiektów zabytkowych i obniżenie ich kosztów • Otwartość i reagowanie na wyzwania i zmiany dotyczące dziedzictwa kulturowego w przyszłości
<p>Cel operacyjny III Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego</p>	
<p>Priorytet III.1 Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego</p>	
<p>Kierunki działań</p>	<p>Wybrane przedsięwzięcia</p>
<p>Edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym – wspieranie działalności wydawniczej z zakresu dziedzictwa kulturowego dla różnych grup odbiorców • Scenariusze – zachęcanie nauczycieli, edukatorów, animatorów kultury do korzystania z gotowych scenariuszy zajęć edukacyjnych o dziedzictwie kulturowym • Doskonalenie nauczycieli – cykliczne szkolenia dla nauczycieli z zakresu

	<p>edukacji regionalnej</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na rzecz i o dziedzictwie – inicjowanie konkursów dla dzieci i młodzieży popularyzujących dziedzictwo kulturowe • Edukacja interaktywna – popularyzacja form interaktywnych w edukacji (questy, gry terenowe itp.) • Edukacja regionalna – przygotowanie programów edukacyjnych promujących wiedzę o regionie
<p>Wprowadzanie adekwatnej oferty edukacyjnej o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Małopolska wielu kultur – upowszechnianie wartości kultury i historii grup etnicznych i mniejszości narodowych • Edukacja wielokulturowa – promowanie postaw otwartości i tolerancji odpowiadających na przemiany cywilizacyjne i związane z nimi zjawiska (np. migracje) • Bon kultury – rozwijanie oferty zajęć edukacyjnych pozwalających na twórcze spędzanie wolnego czasu dla wszystkich, którzy poszukują inspirujących pomysłów na rozwijanie zainteresowania światem, własnej kreatywności, wiedzy i talentów • Dni dziedzictwa kulturowego / noce muzeów – programowy rozwój specjalnej oferty umożliwiającej poznawanie dziedzictwa regionu • Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego – realizacja największego w Małopolsce wydarzenia poświęconego zabytkom i dziedzictwu kulturowemu w regionie • Podręcznik o dziedzictwie Małopolski – opracowanie i udostępnianie podręcznika edukacji regionalnej • Pomoce metodyczne – opracowanie materiału metodycznego i pomocy dla nauczycieli opisującego dobre praktyki w nauczaniu o dziedzictwie regionalnym, jego wartości i wrażliwości w stosunku do niego • Konkursy i nagrody – rozwijanie zainteresowań tożsamością regionalną, historią, osobami i dziedzictwem poprzez organizację konkursów i nagradzanie szczególnie zaangażowanych
<p>Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w programach nauczania</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kultura ludowa – kultywowanie i nauczanie na temat obrzędów i obyczajów lokalnych, a także wspieranie lokalnych grup i organizacji (zespołów, kół, grup nieformalnych itp.) • Instruktorzy i animatorzy – systemowe kształcenie i doskonalenie kadry instruktorów i opiekunów dla grup i zespołów kultywujących tradycje • Przewodnicy muzealni, edukatorzy muzealni – systemowe kształcenie w zakresie wiedzy o nowoczesnych sposobach upowszechniania wiedzy o dziedzictwie • Muzeum „żywe” – uwzględnianie sposobu funkcjonowania instytucji muzealnych w formule otwartej na dialog i interakcję • Małopolska Kultura wrażliwa – przystosowanie obiektów zabytkowych oraz instytucji prezentacji i poznawania dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami • Analizy popytu – przeprowadzanie analiz popytu na produkty wykorzystujące dziedzictwo kulturowe, realizowanych przez instytucje kultury i lokalnych liderów
<p>Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nobilitacja – wyrazista i konsekwentna promocja i nobilitacja najważniejszych zabytkowych miejsc i centrów kulturowych • Marketing terytorialny – skuteczne i efektywne zarządzanie marką „Małopolska”, opartą na innowacyjnym potencjale regionu, jako narzędzia służącego podniesieniu konkurencyjności i możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego • Szlaki kulturowe – wzmacnianie i ochrona istniejących szlaków, tworzenie nowych szlaków, zarządzanie (utrzymanie i promocja) oraz czerpanie korzyści z lokalnych i regionalnych szlaków kulturowych

Cel operacyjny III

Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego

Priorytet III.2

Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
Sprzysianie rozwojowi sposobów spędzania czasu wolnego opartych na wartościach krajobrazu kulturowego oraz miejscowych tradycjach i autentyczności lokalnego dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> ● Marketing kultury – tworzenie, profesjonalizacja i promocja markowych produktów turystycznych i wydarzeń kulturalnych ● Turystyka kulturowa – rozwijanie segmentu turystyki i oferty czasu wolnego opartego na dziedzictwie (zabytki, szlaki kulturowe, tradycje i obyczaje lokalne, rzemiosło, gospodarka lokalna itp.) ● Adaptacje i modernizacje obiektów i miejsc sektora turystyki i wypoczynku – zapewnienie możliwości aktywnego i atrakcyjnego spędzania czasu (w tym dostosowanie obiektów i miejsc turystycznych dla osób podróżujących z dziećmi, osób z niepełnosprawnością oraz seniorów) ● Turystyka i wypoczynek na obszarach wiejskich – rozwijanie oferty o charakterze usług turystycznych na obszarach wiejskich o walorach krajobrazowych z atrakcjami lokalnego dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej ● Kurorty – miejscowości uzdrowiskowe jako atrakcyjne centra odnowy i wypoczynku z zadbaną zabytkową infrastrukturą ● Parki tematyczne – tworzenie miejsc wypoczynkowych o charakterze parków tematycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego w ofercie miejsca i programu
Tworzenie rynku i promocja produktów tradycyjnych i regionalnych	<ul style="list-style-type: none"> ● Produkty tradycyjne i regionalne – wpisywanie lokalnych wyrobów na krajową <i>Listę Produktów Tradycyjnych</i> i europejską listę produktów regionalnych oraz ich skuteczną promocją ● Rzemiosło – wykorzystywanie potencjału działających w regionie zakładów kowalskich, ślusarskich, ciesielskich, stolarskich, tokarskich itp., dostarczających produkty i rozwiązania współczesnemu odbiorcy ● Etnodizajn – wspieranie obecność kanonu sztuki ludowej we współczesnym projektowaniu i wzornictwie
Kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> ● Kolekcje – systemowe powiększanie kolekcji i zbiorów muzealnych ● Muzealia – wdrożenie w instytucjach muzealnych programów i planów działań konserwatorskich wobec zbiorów ● Muzea narracyjne – proces tworzenia i przeobrażeń muzeów oraz izb regionalnych w żywe i otwarte miejsca bogatej oferty programowej ● Relacje z odbiorcą – wspieranie działań budujących i projektujących nowe, aktywne relacje z odbiorcą (m.in. w dziedzinie muzealnictwa i wystawiennictwa), w tym wspieranie nowatorskich działań promocyjnych ● Muzealnicy – wzmocnienie merytoryczne i metodologiczne osób zaangażowanych w działalność podtrzymującą i kultywującą tradycje i historię regionu ● Muzea Małopolski – kreowanie oferty turystycznej opartej na jakości muzealnictwa w regionie ● Muzea jako miejsca edukacji regionalnej i lokalnej
Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej	<ul style="list-style-type: none"> ● Turystyka kulturowa – bardziej efektywne wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie działalności programowej instytucji kultury dla rozszerzenia oferty turystycznej i kulturalnej regionu ● „Świątynie” konsumpcji – powstrzymanie niekorzystnych trendów komercjalizacji walorów autentycznego dziedzictwa na potrzeby masowej turystyki ● Turystyka walorów naturalnych – konsekwentne rozwijanie oferty

	<p>wypoczynkowej i turystyki aktywnej na obszarach wiejskich wraz z tworzeniem oferty komplementarnej opartej na zasobach dziedzictwa materialnego i niematerialnego</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne dziedzictwo – wykorzystanie materialnych zasobów kulturowego dziedzictwa na potrzeby infrastruktury turystycznej jako szansy na ich rewaloryzację poprzez dbałość o zachowanie nie tylko formy, ale też ich kulturowej istoty • VisitMalopolska – rozwijanie portalu informacji o ofercie turystycznej regionu
<p>Udostępnianie cyfrowe zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego wraz z definiowaniem treści edukacyjnych i promocyjnych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Infrastruktura dla digitalizacji zasobów dziedzictwa – tworzenie i rozbudowa infrastruktury służącej digitalizacji zbiorów dziedzictwa (muzea, instytucje kultury, archiwa, uczelnie, biblioteki itp.) • Standard digitalizacji – podejmowanie procesu systematyzacji i standaryzacji oraz samej digitalizacji zasobów • Dostęp do treści – zapewnienie powszechnego dostępu do elektronicznych baz informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego • Dziedzictwo w przestrzeni cyfrowej – rozwijanie multimedialnych form udostępniania oraz promocji dziedzictwa (portale tematyczne, muzea wirtualne, technologie gier terenowych, wirtualne spacery po zabytkach, elektroniczne inwentarze zbiorów i repozytoria cyfrowe) • Chmura edukacyjna – zapewnienie możliwości korzystania z cyfrowych zasobów dziedzictwa dla korzystających z edukacji poprzez <i>Chmurę edukacyjną</i> wraz z prezentowaniem dziedzictwa kulturowego w sposób holistyczny i sensoryczny • System informacji przestrzennej – rozwijanie baz danych o zabytkach w ramach cyfrowej informacji przestrzennej
<p>Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w konkurencyjnej ofercie czasu wolnego dla wszystkich grup wiekowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nowe produkty – tworzenie lokalnych szlaków turystycznych, przewodników regionalnych i gier terenowych • Małopolska ToGo – rozwijanie kompleksowej oferty odkrywania osobliwości i walorów kulturowych i naturalnych regionu
<p>Prowadzenie aktywnego marketingu i systemowej promocji walorów i aspektów regionalnego dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Małopolski System Informacji Turystycznej – utrzymywanie i rozwijanie Małopolskiego Systemu Informacji Turystycznej jako formuły zintegrowanej informacji i promocji oferty turystycznej i kulturalnej • Komunikacja i marketing – podtrzymywanie i kreowanie pozytywnego wizerunku regionu jako najważniejszego obszaru wysokiej jakości dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej z wykorzystaniem wszelkich narzędzi i form skutecznego komunikowania i marketingu • Dziedzictwo i kreatywność – dziedzictwo kulturowe, zarówno materialne, jak i niematerialne, jako źródło i baza niezbędna do rozwoju kreatywnego myślenia i innowacyjnych rozwiązań

Odpowiedzialnymi za realizację przedsięwzięć i działań służących osiągnięciu wskazanych w dokumencie programowym celów są: właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)⁹², służby ochrony zabytków, konserwatorzy dzieł sztuki, samorząd województwa, samorządy lokalne, placówki muzealne, instytucje kultury, środowiska naukowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz organizacje pozarządowe. Wskazane obszary i kierunki działań są na tyle szerokie, że można właściwie uznać, że wszystkie wymienione powyżej podmioty procesu zarządzania dziedzictwem są odpowiedzialne – choć w różnym stopniu i w różnych wymiarach (prawnym, organizacyjnym, społecznym, intelektualnym) – za regionalny zasób dziedzictwa kulturowego i sposób wykorzystania tkwiącego w nim potencjału i możliwości. Skuteczność i efektywność działań zależeć będzie od umiejętności współdziałania podmiotów realizujących zadania w ramach swoich kompetencji.

⁹² Właścicielami i użytkownikami zabytków mogą być także inne wymienione dalej podmioty: samorząd województwa, samorządy lokalne, placówki muzealne, instytucje kultury, środowiska naukowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz organizacje pozarządowe.

VI. Działania wspierające ochronę regionalnego dziedzictwa kulturowego

1.1 Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę UNESCO i uznanie za pomniki historii⁹³

Wyróżniające się w skali regionu, kraju i świata obiekty warte są ochrony i promocji na poziomie międzynarodowym. Z ważnych i niepospolitych obiektów oraz zespołów zabytków, o dużych wartościach artystycznych i historycznych, lokowanych na terenie województwa małopolskiego, następujące obiekty zasługują na wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO: Twierdza Kraków, centrum urbanistyczne Nowej Huty, galicyjskie cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej, przełom Dunajca w Pieninach.

Obiektami proponowanymi do uznania za pomniki historii – czyli za zabytki nieruchome o szczególnym znaczeniu dla kultury regionu i kraju, utrwalone w świadomości społecznej i stanowiące źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń – są: Chochółów – tradycyjna zabudowa drewniana, Zakopane – budynki reprezentujące koncepcję stylu narodowego Stanisława Witkiewicza, Tarnów – zespół urbanistyczny, Kraków – układ urbanistyczny Nowej Huty wraz z klasztorem oo. Cystersów w Mogile oraz klasztor oo. Kamedułów na Bielanach, Biecz – historyczne miasto wraz z zespołem kościoła farnego pw. Bożego Ciała, Binarowa – kościół pw. św. Michała Archanioła, Dębno Podhalańskie – kościół pw. św. Michała Archanioła, Lipnica Murowana – kościół pw. św. Leonarda, Sękowa – kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba oraz Rudno – ruiny zamku Tenczyn.

Za realizację działań w tym zakresie odpowiadają: Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, właściciele wymienionych zabytków.

Tabela 10

Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO ⁹⁴	
Lp.	Obiekty
1	Twierdza Kraków
2	Centrum urbanistyczne Nowej Huty
3	Galicyjskie cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej
4	Przełom Dunajca w Pieninach

Tabela 11

Obiekty proponowane do uznania za pomniki historii ⁹⁵	
Lp.	Obiekty
1	Biecz – historyczne miasto wraz z zespołem kościoła farnego pw. Bożego Ciała
2	Binarowa – kościół pw. św. Michała Archanioła
3	Chochółów – tradycyjna zabudowa drewniana
4	Dębno Podhalańskie – kościół pw. św. Michała Archanioła
5	Kraków Bielan – klasztor oo. Kamedułów
6	Kraków Nowa Huta – układ urbanistyczny wraz z klasztorem oo. Cystersów w Mogile
7	Lipnica Murowana – kościół pw. św. Leonarda
8	Rudno – ruiny zamku Tenczyn
9	Sękowa – kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba
10	Tarnów – zespół urbanistyczny
11	Zakopane – budynki reprezentujące koncepcję stylu narodowego Stanisława Witkiewicza

⁹³ Stan na 31 grudnia 2021 r., propozycje NID – OT w Krakowie.

⁹⁴ Jw.

⁹⁵ Jw.

1.2 Propozycje obiektów do objęcia podstawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków

Wpis do rejestru zabytków jest formą ochrony zabytków – powinien zapewnić skuteczną ochronę materialnego dziedzictwa przeszłości. Do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego wpisanych jest około 5 200 obiektów⁹⁶. W celu zapewnienia właściwej opieki nad nieruchomościami, które posiadają wartości artystyczne, historyczne lub naukowe, wytypowane zostały⁹⁷ 174 obiekty, głównie zespoły sakralne, warte ujęcia przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisem do rejestru zabytków nieruchomości i tym samym zachowania dla przyszłych pokoleń.

Tabela 12

Obiekty zasługujące na wpis do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego – w podziale na powiaty ⁹⁸			
Lp.	Miejscowość	Gmina	Typ zabytku
Powiat bocheński			
1.	Bochnia	Bochnia	budynek nadszybia <i>Sutoris</i> – kopalnia soli
2.	Bochnia	Bochnia	dworzec kolejowy
3.	Bochnia	Bochnia	Urząd Miejski
4.	Królówka	Nowy Wiśnicz	kościół pw. Przemienienia Pańskiego
5.	Lipnica Murowana	Lipnica Murowana	dwór Ledóchowskich, park
Powiat chrzanowski			
6.	Kościelec	Chrzanów	kościół pw. św. Jana Chrzciciela
7.	Libiąż	Libiąż	kościół pw. Przemienienia Pańskiego
8.	Trzebinia	Trzebinia	kościół pw. św. św. Piotra i Pawła
9.	Trzebinia	Trzebinia	kościół pw. św. Barbary i klasztor ss. Felicjanek
Powiat dąbrowski			
10.	Delastowice	Szczucin	kapliczka
Powiat gorlicki			
11.	Bystra	Gorlice	kościół pw. św. Józefa
12.	Gorlice	Gorlice	kościół pw. Narodzenia NMP
13.	Gładyszów	Uście Gorlickie	cerkiew pw. św. Michała Archanioła
14.	Głęboka	Biecz	dwór
15.	Grudna Kępska	Biecz	dwór
16.	Kryg	Lipinki	kościół pw. MB Królowej Polski
17.	Staszkówka	Moszczenica	kościół pw. św. Wojciecha
18.	Zagórzany	Gorlice	kościół pw. św. Wawrzyńca
Powiat krakowski			
19.	Dubie	Krzeszowice	zespół pstrągarni
20.	Krzeszowice	Krzeszowice	dworzec kolejowy

⁹⁶ Stan na dzień 31 grudnia 2021 r., dane z WUOZ w Krakowie.

⁹⁷ Wskazania NID – OT w Krakowie, zweryfikowane przez WUOZ w Krakowie.

⁹⁸ Stan na 28 lutego 2022 r., lista propozycji wskazanych w 2018 r. została przez NID – OT w Krakowie zaktualizowana i potwierdzona przez WUOZ w Krakowie. Wówczas ujmowała 220 pozycji. Ze spisu usunięto obiekty, które zostały już wpisane do rejestru zabytków, m.in. kaplica pw. św. Jana w Drwini, kościół pw. NMP Królowej Polski w Kamionnej, kościół pw. NMP Królowej Polski w Mędrzechowie, kościół Zmartwychwstańców w Krakowie (ul. Łobzowska 10), kaplica św. św. Piotra i Pawła w Krakowie (ul. Madalińskiego 13), Seminarium Śląskie w Krakowie (al. Mickiewicza 3), hotel Bristol, chata Tea i wille (*Polonia*, *Ukrainka*, *Borek*, *Jerzewo i Łomnica*) w Zakopanem lub takie budynki, które zostały przekształcone (komora celna nr 32 w Igołomi) albo zdegradowane (dwór w Niezdowie). Tabela ma wyłącznie charakter informacyjny o możliwościach zwiększenia zasobu zabytków rejestrowych, ponieważ działania te pozostają w kompetencji i zależą od woli Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz właścicieli wskazanych obiektów.

21.	Liszki	Liszki	kościół pw. św. Mikołaja
22.	Maszyce	Skąta	zespół dworski
23.	Nowa Wieś Szlachecka	Czernichów	kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
24.	Przegonia	Jerzmanowice-Przegonia	kościół pw. Zbawiciela i św. Jana Nepomucena
25.	Świątniki Górne	Świątniki Górne	zespół szkoły ślusarskiej
26.	Zabierzów	Zabierzów	kościół pw. św. Franciszka z Asyżu
27.	Zalas	Krzyszowice	kościół pw. św. św. Marii Magdaleny i Andrzeja
Powiat limanowski			
28.	Góra św. Jana	Jodłownik	kościół pw. św. Jana
29.	Kanina	Limanowa	kościół pw. św. Marii Magdaleny
30.	Kasina Mała	Mszana Dolna	kościół pw. Nawiedzenia NMP
31.	Lubomierz	Mszana Dolna	kościół pw. św. Józefa Oblubieńca
32.	Tymbark	Tymbark	kościół pw. Narodzenia NMP
33.	Wilkowisko	Jodłownik	kościół pw. św. Katarzyny
Powiat miechowski			
34.	Chodów	Charsznica	kościół pw. św. Jana Chrzciciela
35.	Kalina Wielka	Staboszów	kościół pw. Imienia NMP
36.	Kozłów	Kozłów	kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
37.	Sławice	Miechów	kościół pw. św. Wojciecha
38.	Tczyca	Charsznica	kościół pw. św. Idziego
Powiat myślenicki			
39.	Łyczanka	Siepraw	kaplica dworska
40.	Węglówka	Wiśniowa	kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
Powiat nowosądecki			
41.	Gródek	Grybów	kościół pw. NSPJ
42.	Kamionka Wielka	Kamionka Wielka	kościół pw. św. Bartłomieja
43.	Kąclowa	Grybów	kościół pw. św. Wojciecha
44.	Łabowa	Łabowa	kościół pw. św. Stanisława
45.	Łomnica-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	kościół pw. NSPJ
46.	Piwniczna-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	kościół pw. Narodzenia NMP
47.	Rożnów	Gródek n/Dunajcem	kościół pw. św. Wojciecha
48.	Siedlce	Korzenna	kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja
49.	Stróże	Grybów	kościół pw. NMP Królowej Polski
50.	Trzetrzewina	Chełmiec	kościół pw. MB Pocieszenia
51.	Wawrzka	Grybów	cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
52.	Żegiestów	Muszyna	kościół pw. św. Kingi
Powiat nowotarski			
53.	Chyżne	Jabłonka	kościół pw. św. Anny
54.	Czarny Dunajec	Czarny Dunajec	kościół pw. św. Trójcy
55.	Klikuszowa	Nowy Targ	kościół pw. św. Marcina
56.	Lipnica Mała	Jabłonka	kościół pw. św. Stefana
57.	Odroważ	Czarny Dunajec	kościół pw. św. Marii Magdaleny
58.	Piekielnik	Czarny Dunajec	kościół pw. św. Jakuba Apostoła
59.	Pieniążkowice	Czarny Dunajec	kościół pw. MB Bolesnej
60.	Pyzówka	Nowy Targ	kościół pw. św. Jana

61.	Sromowce Wyżne	Czorsztyn	kościół pw. św. Stanisława Kostki
62.	Szczawnica	Szczawnica	kościół pw. św. Wojciecha Biskupa
63.	Trybsz	Łapsze Niżne	kościół pw. św. Elżbiety (murowany)
64.	Waksmund	Nowy Targ	kościół pw. św. Jadwigi
65.	Zubrzyca Górna	Jabłonka	kościół pw. św. Michała Archanioła
Powiat olkuski			
66.	Bolesław	Bolesław	kościół pw. św. Michała
67.	Bydlin	Klucze	kościół pw. św. Małgorzaty
68.	Jaroszowiec	Klucze	kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
69.	Klucze	Klucze	kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
70.	Zadroże	Trzyciąż	kościół pw. św. Marcina
Powiat oświęcimski			
71.	Bielany	Kęty	kościół pw. św. Macieja
72.	Chelmek	Chelmek	kościół pw. NMP
73.	Piotrowice	Przeciszów	kościół pw. NMP
74.	Włosienica	Oświęcim	kościół pw. św. Michała Archanioła
Powiat proszowicki			
75.	Koszyce	Koszyce	kościół pw. św. Marii Magdaleny
76.	Łętkowice	Radziemice	kościół pw. św. Trójcy
Powiat suski			
77.	Budzów	Budzów	kościół pw. MB Pocieszenia
78.	Jachówka	Budzów	kościół pw. NSPJ
79.	Krzyszów	Stryszawa	kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
80.	Maków Podhalański	Maków Podhalański	kościół pw. MB Opiekunki i Królowej Rodzin
81.	Osielec	Jordanów	kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba
82.	Palcza	Budzów	kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
83.	Stryszawa	Stryszawa	kościół pw. Anny
84.	Tarnawa Dolna	Zembrzyce	kościół pw. św. Jana Kantego
85.	Zembrzyce	Zembrzyce	kościół pw. św. Jana Chrzciciela
Powiat tarnowski			
86.	Dzierżaniny	Zakliczyn	kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
87.	Ilkowice	Żabno	kościół pw. św. Sebastiana
88.	Łęg Tarnowski	Żabno	kościół pw. św. Mikołaja
Powiat tatrzański			
89.	Białka Tatrzańska	Bukowina Tatrzańska	kościół pw. św. św. Szymona i Judy Tadeusza
90.	Biały Dunajec	Biały Dunajce	kościół pw. NMP
91.	Bukowina-Podszkle	Bukowina Tatrzańska	kościół pw. św. Rozalii
92.	Dzianisz	Kościelisko	kościół pw. MB Częstochowskiej
93.	Poronin	Poronin	kościół pw. św. Marii Magdaleny
94.	Witów	Kościelisko	kościół pw. MB Szkaplerznej
95.	Ząb	Poronin	kościół pw. św. Anny
96.	Zakopane	Zakopane	kapliczka na Olczy
97.	Zakopane	Zakopane	kapliczka Hawiarska w Starych Kościeliskach
98.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Śmigło</i> , ul. Antałówka 7
99.	Zakopane	Zakopane	willa, ul. Balzera Oswalda 2

100.	Zakopane	Zakopane	sanatorium, ul. Balzera Oswalda 15
101.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Bezimienna</i> , ul. Chałubińskiego 3
102.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Niezapominajka</i> , ul. Chałubińskiego 3a
103.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Zbyszko</i> , ob. <i>Janina</i> , ul. Chałubińskiego 21
104.	Zakopane	Zakopane	dawny Zakład Wodolecznicy dr. Chramca, ul. Chramcówki 15
105.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Pod Matką Boską</i> , ul. Chramcówki 15b
106.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Krzemień</i> , ul. Chramcówki 20b
107.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Grażyna</i> , ul. Ciągłówka 7
108.	Zakopane	Zakopane	zespół Sanatorium Akademickiego, ul. Ciągłówka 9
109.	Zakopane	Zakopane	zespół Sanatorium Nauczycielskiego, ul. Ciągłówka 11
110.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Wantule</i> , Droga do Wantuli 7
111.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Krzesanica</i> , Droga na Bystre 7a
112.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Rawa</i> , Droga na Wierch 4
113.	Zakopane	Zakopane	kamienica, dawny <i>Hotel Centralny</i> , ul. Galicy 1
114.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>Kresy</i> , ul. Galicy 8
115.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Litwania</i> , ul. Gładkie 1
116.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Słoneczna</i> , ul. Gładkie 3a
117.	Zakopane	Zakopane	zagroda Gąsieniców Byrcynów, ul. Gładkie 10 ⁹⁹
118.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>Carlton</i> , ul. Grunwaldzka 13
119.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Boryna</i> , ul. Grunwaldzka 14
120.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Ela</i> , ul. Grunwaldzka 16
121.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Helena</i> , ul. Jagiellońska 8
122.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Stefa</i> , ul. Jagiellońska 10
123.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Konstantynówka</i> , ul. Jagiellońska 18
124.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>Zawrań</i> , ul. Kasprusie 12a
125.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>Szałas</i> ¹⁰⁰ , ul. Kasprusie 14
126.	Zakopane	Zakopane	chałupa, ul. Kasprusie 15
127.	Zakopane	Zakopane	willa Nowotnego, os. Kotelnica 2
128.	Zakopane	Zakopane	kamienica Liestena, ul. Krupówki 28
129.	Zakopane	Zakopane	kamienica Zwolińskich, ul. Krupówki 37
130.	Zakopane	Zakopane	kamienica Mangla, ul. Krupówki 39
131.	Zakopane	Zakopane	kamienica Cukrów, ul. Krupówki 43
132.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Szarotka</i> , ul. Nowotarska 45c
133.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Limba</i> , ul. Ogrodowa 8 ¹⁰¹
134.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>U Brzechwy</i> , ul. Piłsudskiego 26
135.	Zakopane	Zakopane	<i>Księżówka I</i> , ul. Przewodników Tatrzańskich 2
136.	Zakopane	Zakopane	<i>Księżówka II</i> , ul. Przewodników Tatrzańskich 2
137.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Strążyska</i> , ul. Strążyska 8
138.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Pod Sosrębem</i> , ul. Strążyska 17
139.	Zakopane	Zakopane	pensjonat <i>Jasny Pałac</i> , ul. Tetmajera 24
140.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Schodnica</i> , ul. Ubocz 1

⁹⁹ Wszczęto procedurę wpisu obiektu do rejestru zabytków, informacja z WUOZ w Krakowie.

¹⁰⁰ Wszczęto procedurę wpisu obiektu do rejestru zabytków, temat sporny. Informacja z NID – OT w Krakowie.

¹⁰¹ Wszczęto procedurę wpisu obiektu do rejestru zabytków, informacja z WUOZ w Krakowie.

141.	Zakopane	Zakopane	zespół willi <i>Budrysówka</i> , ul. Ubocz 5 ¹⁰²
142.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Goplana</i> , ul. Zamojskiego 26
143.	Zakopane	Zakopane	willa <i>Snopków</i> , ul. Za Strugiem 38
Powiat wadowicki			
144.	Gierałtowiec	Wieprz	kościół pw. św. Michała Archanioła
145.	Izdebnik	Lanckorona	kościół pw. św. Małgorzaty
146.	Jaroszowice	Wadowice	kościół pw. św. Izydora
147.	Klecza Dolna	Wadowice	kościół pw. św. Wawrzyńca
148.	Łękawica	Stryśzów	kościół pw. św. Józefa
149.	Ponikiew	Wadowice	kościół pw. św. Aleksego
150.	Wieprz	Wieprz	kościół pw. Wszystkich Świętych
151.	Zakrzów	Stryśzów	kościół pw. św. Anny
Powiat wielicki			
152.	Brzezcie	Kłaj	kościół pw. Przemienienia Pańskiego
153.	Byszyce	Wieliczka	kościół pw. MB Różańcowej
154.	Łęczkowice	Kłaj	kościół pw. NSPJ
155.	Niepołomice	Niepołomice	cmentarz żydowski
156.	Wieliczka	Wieliczka	cmentarz żydowski
157.	Wola Batorska	Niepołomice	kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
158.	Zabierzów Bocheński	Niepołomice	kościół pw. Opieki NMP
Powiat Kraków			
159.	Kraków	Kraków	kościół pw. św. Kazimierza, ul. Grzegorzeczka 78
160.	Kraków	Kraków	kościół pw. św. Marii Magdaleny w Kosocicach
161.	Kraków	Kraków	kościół pw. MB Częstochowskiej w Olszanic
162.	Kraków	Kraków	kościół pw. MB Dobrej Rady i św. Józefa Oblubieńca, ul. Prosta 1
163.	Kraków	Kraków	kościół pw. MB Różańcowej w Skotnikach
164.	Kraków	Kraków	kościół pw. Przemienienia Pańskiego we Wróblowicach
165.	Kraków	Kraków	zespół klasztorny oo. Pijarów na Olszy – budynek liceum
166.	Kraków	Kraków	zespół klasztorny oo. Salezjanów, ul. Konfederacka 6
167.	Kraków	Kraków	Seminarium Duchowne <i>Częstochowskie</i> , ul. Bernardyńska 3-6
168.	Kraków	Kraków	Zakład Wychowawczy Sierot Żydowskich – internat dla uczniów rzemieślniczych, ul. Bonerowska 10
169.	Kraków	Kraków	Akademia Górniczo-Hutnicza, al. Mickiewicza 30
170.	Kraków	Kraków	Szkoła Przemysłowa Żeńska, ul. Syrokomli 21
171.	Kraków	Kraków	Bursa Akademicka, ul. Garbarska 7a
172.	Kraków	Kraków	Dom Celny, ul. Stradomska 17
173.	Kraków	Kraków	Hala turbin elektrowni miejskiej, ul. św. Wawrzyńca 19
174.	Kraków	Kraków	Kuźnia, ul. Pod Strzechą 2

1.3 Planowane parki krajobrazowe

Prawną formą ochrony krajobrazu jest m.in. utworzenie parku krajobrazowego. Wyrazem wzmocnienia kompleksowej ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego w regionie jest objęcie jeszcze większych obszarów, poza już istniejącymi, zwiększonym zakresem ochrony. To tereny, które

¹⁰² Wszczęto procedurę wpisu obiektu do rejestru zabytków, informacja z WUOZ w Krakowie.

w skali województwa wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi, które zachowały się w stanie naturalnym lub mało zmienionym.

Inicjatywa i odpowiedzialność w zakresie utworzenia parku krajobrazowego należy do sejmiku województwa działającego we współpracy z właściwymi miejscowo radami gmin, na terenie których planowane jest wprowadzenie takiej formy ochrony przyrody oraz z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* przewiduje utworzenie siedmiu nowych parków krajobrazowych, nie przewiduje natomiast tworzenia nowych rezerwatów przyrody i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Zapisy dokumentu planistycznego wskazują, iż najważniejszym działaniem (studialno-analitycznym) na rzecz krajobrazu Małopolski jest *możliwie szybkie przeprowadzenie audytu krajobrazowego, czyli de facto dokonanie inwentaryzacji stanu krajobrazu Małopolski i wyodrębnienie obszarów priorytetowych*¹⁰³.

Tabela 13

Obszary w regionie o potencjale do wyznaczenia parku krajobrazowego ¹⁰⁴			
Lp.	Obszar	Szacunkowa powierzchnia parku w tys. ha	Gminy
1	Beskid Niski	26,1	Uście Gorlickie, Sękowa
2	Beskid Wyspowy	22,1	Kamienica, Słopnice, Tymbark, Dobra, Mszana Dolna
3	Lasów Radłowskich	11,5	Radłów, Borzęcin, Szczurowa, Wierzchosławice, Wietrzychowice, Wojnicz
4	Stawów Zatorskich	3,8	Zator, Spytkowice, Przeciszów
5	Łososiański-Żegociński	14,4	Laskowa, Łososina Dolna, Żegocina, Limanowa, Trzciana
6	Spisz	9,6	Łąpsze Niżne, Bukowina Tatrzańska
7	Małych Pienin	0,9	Szczawnica

1.4 Proponowane parki kulturowe

Wiele obszarów w Małopolsce, wyróżniających się krajobrazowo i pod względem ilości i jakości istniejących zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej, zasługuje na objęcie kompleksową ochroną krajobrazu kulturowego w formie zintegrowanej – parku kulturowego.

Utworzenie parku kulturowego jest jedną z form prawnej ochrony zabytków, które usytuowane są w jego granicach. W Małopolsce utworzono 5 takich parków: Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej, Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem, Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie, Park Kulturowy Nowa Huta w Krakowie oraz Park Kulturowy Dzikowy Skarb w Raciechowicach. W aktualnym *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* rekomenduje się utworzenie dodatkowych 23 parków kulturowych. W poprzedniej wersji *Planu* z 2003 roku wskazywano i zalecano ustanowienie 224 takich form ochrony obszarowej, jednak propozycje te nie znalazły odzwierciedlenia w działaniach jednostek samorządu terytorialnego. Inicjatywa i odpowiedzialność w tym zakresie przynależy bowiem do gmin i związków gmin, na terenie których park kulturowy ma być utworzony, podejmujących działania we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

¹⁰³ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, t. –, s. 50, załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. Art. 38a ust 1. ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym nakłada na samorząd województwa obowiązek opracowania dla obszaru województwa, nie rzadziej niż raz na 20 lat, audytu krajobrazowego.

¹⁰⁴ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, t. 2, s. 53–54, załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

Tabela 14

Parki kulturowe rekomendowane do utworzenia ¹⁰⁵	
Lp.	Miejscowość / Miejsce / Obszar
1	Biecz ¹⁰⁶
2	Chochółów
3	Ciężkowice
4	Czerna z Doliną Eliaszkówki
5	Frydman
6	Kalwaria Zebrzydowska
7	Kraków – Kazimierz – Stradom z Bulwarami Wisły ¹⁰⁷
8	Kraków – Stare Podgórze z Krzemionkami
9	Krościenko nad Dunajcem
10	Krynica-Zdrój
11	Lanckorona
12	Lipnica Murowana
13	Niedzica
14	Nowy Sącz
15	Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem
16	Ojców – Dolina Prądnika
17	Sękowa
18	Stary Sącz
19	Szczawnica
20	Szczyrzyc – klasztor i otoczenie
21	Tuchów z Klasztorem
22	Wieliczka
23	Zakliczyn

1.5 Zalecana rewitalizacja zespołów krajobrazowych

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego z 2018 roku wśród działań, które powinny zostać podjęte na rzecz ochrony jakości krajobrazu, architektury i środowiska kulturowego Małopolski, wymienia rewitalizację zespołów krajobrazowych, szczególnie zespołów rezydencjonalnych (dworskich lub pałacowo-parkowych). Potencjał w tym zakresie to ponad trzysta obiektów, które coraz częściej znajdują się w rękach dobrych gospodarzy podejmujących prace remontowe i rewitalizacyjne. Z tej grupy około 30¹⁰⁸ to atrakcyjne i cenne obiekty, stanowiące potencjalnie ważne produkty turystyczne¹⁰⁹. Planowana odnowa i rewitalizacja powinna dotyczyć nie tylko zabytkowych substancji istniejących historycznych zabudowań mieszkalnych, ale także zabytkowych parków i dawnych układów urządzonej zieleni, które – wraz z budynkami i małą architekturą – stanowiły zespoły założeń, przemyślane i kształtowane kompozycje krajobrazowe. Uporządkowanie i odnowa blisko dwustu zabytkowych parków Małopolski stworzyłoby zupełnie nową jakość w krajobrazie kulturowym regionu¹¹⁰. Ponieważ to ważne wyzwanie, niniejszy dokument przywołuje wytyczne do działania określone w planie zagospodarowania przestrzennego Małopolski.

¹⁰⁵ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, t. 2, s. 54–55, załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

¹⁰⁶ Park kulturowy nie musi obejmować całej powierzchni gminy, ale jej część. Obszar parku określa uchwała rady gminy, tworząca park kulturowy. Powinna ona wskazywać dokładne granice parku, sposób jego ochrony, a także zakazy i ograniczenia, ale tylko takie, które zostały enumeratywnie przewidziane w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 16 ust. 2.).

¹⁰⁷ Trwają prace mające na celu utworzenie kolejnego parku kulturowego w Krakowie.

¹⁰⁸ Lista tych obiektów w tabeli poniżej.

¹⁰⁹ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, t. 2, s. 56, załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

¹¹⁰ Tamże.

Tabela 15

Ważne w skali regionu zespoły rezydencjonalne (dworskie, pałacowe lub pałacowo-parkowe) ¹¹¹		
Lp.	Miejscowość	powiat
1.	Balice	krakowski
2.	Bobrek	oświęcimski
3.	Breń	dąbrowski
4.	Brzesko-Okocim	brzeski
5.	Frydman	nowotarski
6.	Garlica Murowana	krakowski
7.	Goszczyce	krakowski
8.	Graboszyce	oświęcimski
9.	Grodkowice	wielicki
10.	Igołomia	krakowski
11.	Jakubowice	proszowicki
12.	Kraków-Branice	Kraków
13.	Kraków-Kościelniki	Kraków
14.	Krzeszowice	krakowski
15.	Laskowa	limanowski
16.	Lusławice	tarnowski
17.	Łopuszna	nowotarski
18.	Michałowice	krakowski
19.	Młoszowa	chrzanowski
20.	Modnica	krakowski
21.	Paszkówka	wadowicki
22.	Piekary	krakowski
23.	Pławowice	proszowicki
24.	Polanka Wielka	oświęcimski
25.	Rożnów	nowosądecki
26.	Siary	gorlicki
27.	Spytkowice	wadowicki
28.	Stryków	wadowicki
29.	Sucha Beskidzka	suski
30.	Świdnik	limanowski
31.	Wieruszyce	bocheński
32.	Wysoka	suski
33.	Zagórzany	gorlicki
34.	Zbyszyce	nowosądecki

1.6 Planowane szlaki kulturowe i turystyczne

W oparciu o bogactwo i różnorodność kulturową i przyrodniczą Małopolski, w regionie wytyczonych zostało wiele szlaków kulturowych, turystycznych, tras tematycznych oraz miejskich. Planowany jest dalszy rozwój oferty turystyki kulturowej regionu, w szczególności poprzez tworzenie nowych i aktywizację istniejących szlaków i tras kulturowych, takich jak np. Szlak Kultury Wołoskiej, Szlak Orlich Gniazd, Małopolski Szlak Winny czy Europejski Szlak Dziedzictwa Kulturowego Paulinów. W grupie projektowanych tras zwiedzania Małopolski – przeznaczonych dla turystów i mieszkańców województwa – dominują jednak trasy rowerowe, prowadzące dolinami głównych rzek, dolin i

¹¹¹ Informacje z Departamentu Zrównoważonego Rozwoju UMWM, dane w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* pozyskane z: Piotr Libicki, *Dwory i pałace wiejskie w Małopolsce i na Podkarpaciu*, Poznań 2012. W publikacji obiekty wymienione w tabeli wyróżnione zostały dwoma asteriskami (**), trzema asteriskami (***) wyróżniono 9 ważnych małopolskich zamków: Dębno – powiat brzeski, Jeżów – gorlicki, Kraków (willa Decjusza), Książ Wielki – miechowski, Osiek – oświęcimski, Pieskowa Skała – krakowski, Szymbark (kasztel) – gorlicki, Wiśnicz – bocheński, Zator – oświęcimski.

zbozcami gór. Województwo małopolskie realizuje obecnie największy w Polsce projekt budowy tras rowerowych o europejskim standardzie VeloMałopolska. Finalnie powstanie 8 tras o łącznej długości 1000 km. Już teraz przejezdnych jest ok. 650 km. Najbardziej zaawansowane w realizacji są: Wiślana Trasa Rowerowa, VeloDunajec, VeloNatura (małopolski odcinek trasy EuroVelo 11) i VeloMetropolis (małopolski odcinek trasy EuroVelo 4). W 2020 roku rozpoczęto certyfikację Miejsc Przyjaznych Rowerzystom (podobne systemy funkcjonują m.in. w Niemczech i Czechach). To obiekty noclegowe, gastronomiczne, serwisy rowerowe i inne, które posiadają ofertę skierowaną dla rowerzystów. Aktualne informacje o szlakach i trasach rowerowych, mapy oraz przewodniki są dostępne na stronie internetowej narowery.visitmalopolska.pl¹¹².

Tabela 16

Planowane turystyczne trasy rowerowe ¹¹³		
Lp.	Nazwa szlaku	Przykładowe obiekty i miejsca na trasie
1	Wiślana Trasa Rowerowa	Dolina rzeki Wisły i jej dopływy w Małopolsce, Wawel, opactwo Benedyktynów w Tyńcu, Kopalnia Soli w Wieliczce, Zalipie, Zamek Królewski w Niepołomicach, Muzeum Drogownictwa w Szczucinie, Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
2	VeloDunajec (doliną rzeki Dunajec)	Dolina Dunajca z widokami na Beskidy, Pieniny i Tatry, kościół pw. św. Michała w Dębnie, zamek w Niedzicy, Pieniński Park Narodowy z przełomem Dunajca, kładka pieszo-rowerowa na Dunajcu (przejście na stronę słowacką), uzdrowisko w Szczawnicy, Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Pomnik Bohaterów Września 1939 r. w Biskupicach Radłowskich, Zakopane, Tatrzański Park Narodowy, Jezioro Czorsztyńskie, Zamek Czorsztyn, Jezioro Rożnowskie, Zamek Tropaszyn, renesansowy Tarnów
3	VeloMetropolis (małopolski odcinek trasy EuroVelo 4)	Dolina rzeki Wisły i jej dopływ, Puszcza Niepołomska, Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu i Brzezince, Muzeum Wincentego Witosa w Wierzchosławicach, renesansowy Tarnów
4	VeloNatura (małopolski odcinek trasy EuroVelo 11)	Dolina Popradu i Dunajca w otoczeniu Beskidu Sądeckiego i Pogórza, ważne historycznie ośrodki Małopolski: Kraków, Tarnów, Nowy Sącz i Stary Sącz, uzdrowiska w dolinie Popradu: Żegiestów-Zdrój, Piwniczna-Zdrój, Muszyna, Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Jezioro Rożnowskie, Europejskie Centrum Muzyki w Lusławicach, Puszcza Niepołomska z ośrodkiem hodowli żubrów, Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec
5	VeloSkawa	Dolina rzeki Skawy m.in. w pobliżu zbiornika w Świnnej Porębie, Sucha Beskidzka, Wadowice, Sanktuarium oo. Bernardynów w Alwerni
6	VeloRaba	Dolina rzeki Raby, Bochnia, Gdów, Dobczyce, Myślenice, Mszana Dolna i Rabka, Skansen Taboru Kolejowego w Chabówce, uzdrowisko w Rabce, Jezioro Dobczyckie wraz z zamkiem w Dobczycach, Kopalnia Soli w Bochni, zamki w: Pieskowej Skale, Ojcowie, Rabsztynie, Olkusz – <i>Srebrne Miasto</i>
7	VeloPrądnik	Tereny Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Ojcowski Park Narodowy, zamek w Korzkwi, Fort w Pękowicach, Wzgórze Dąbrówka (punkt widokowy), z którego można podziwiać Pustynię Błędną
8	VeloRudawa	Dolinki Jurańskie, zamek Tenczyn w Rudnie, Pałac Potockich w Krzeszowicach, Muzeum Ziemi Krzeszowickiej, Puszcza Dułowska, Sanktuarium i Klasztor Karmelitów Bosych w Czernej, podkrakowskie kamieniołomy (np. czarnego marmuru w Dębniku), Rezerwat <i>Skała Kmity</i>

¹¹² Stan na 31 grudnia 2021 r. Dane Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

¹¹³ Jw.

VII. Źródła finansowania Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025

Tabela 17

Źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w regionie w latach 2022–2025		
Lp.	Źródło finansowania	Przedmiot finansowania
I. Budżet państwa		
1.	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	<ul style="list-style-type: none"> • Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i zagranicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej: <ul style="list-style-type: none"> • <u>Ochrona zabytków</u> – celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne, kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku; dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję; o dofinansowanie mogą ubiegać się: podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium RP, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie (o dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami); • <u>Ochrona zabytków archeologicznych</u> – celem programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego <i>in situ</i>, zgodna z normami międzynarodowymi, określonymi w <i>Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego</i> (Konwencja Maltańska) i <i>Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS</i> (Karta Lozańska); o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą; • <u>Wspieranie działań muzealnych</u> – celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych; zalecane są projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi; o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (szczególnie te, które dopełniły procedury uzgodnienia swojego statutu z ministrem), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne; • <u>Kultura ludowa i tradycyjna</u> – celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim, które występują na obszarach wiejskich i miejskich; dofinansowywane mogą być przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych; o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą;

- Kultura cyfrowa – celem programu jest opracowanie i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego oraz udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych np. do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, artystycznych i naukowych; możliwa jest realizacja projektów edukacyjnych dotyczących wykorzystania zasobów cyfrowych; o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- Infrastruktura kultury – celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze; o dofinansowanie mogą ubiegać się: państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego – celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych; o dofinansowanie mogą ubiegać się: uczelnie artystyczne, publiczne i niepubliczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość; jednostki samorządu terytorialnego – wyłącznie jako organ prowadzący publiczną szkołę artystyczną; podmioty będące organem prowadzącym niepubliczną szkołę artystyczną, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne – wyłącznie jako organ prowadzący szkoły artystyczne; placówki zapewniająca opiekę i wychowanie uczniom szkół artystycznych w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania;
- Infrastruktura domów kultury – celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury; o dofinansowanie mogą ubiegać się: 1. domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury; 2. biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki; 3. jednostki samorządu terytorialnego – wyłącznie jako organy prowadzące dla podmiotów, o których mowa w punkcie 1 i 2;
- Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju – celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie RP, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski; wspierane mogą być także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem, w sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych; o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra), organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- Groby i cmentarze wojenne w kraju – celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie RP, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, realizacja ustawowych zadań ministra służy podtrzymaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej, celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką; o dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra), organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- dotacje podmiotowe dla narodowych instytucji kultury i innych instytucji kultury współprowadzonych przez ministra.

2.	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa	Dysponentem środków NFRZK jest Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa. Dotacje celowe wspierają i uzupełniają działania właścicieli lub posiadaczy zabytków w zakresie konserwacji, restauracji i robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości, położonych w granicach administracyjnych miasta Krakowa, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru wpisanego w 1978 r. na Listę UNESCO i obszaru uznanego za pomnik historii w 1994 r. Dotacja może być przyznana każdemu, kto posiada tytuł prawny do obiektu wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, stosunku zobowiązaniowego lub prawa do dysponowania grobem.
3.	Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki finansowe z budżetu państwa, z części której dysponentem jest wojewoda, przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie województwa małopolskiego – z wyłączeniem administracyjnego obszaru miasta Krakowa. O dotację może ubiegać się właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat. MWKZ nie finansuje i nie dofinansowuje projektów dotowanych przez inne jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych.
4.	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny	Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeni proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Dotacje z tego funduszu udzielane są na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są kościelne osoby prawne.
5.	Ministerstwo Klimatu i Środowiska – państwowe osoby prawne – Parki Narodowe	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych.

II. Województwo małopolskie

6.	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego (w ramach konkursów dla właścicieli zabytków). • Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przydrożnych kapliczek, położonych na terenie województwa małopolskiego (w ramach konkursów dla jednostek samorządu terytorialnego z Małopolski). • Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych pomników, historycznych miejsc pamięci narodowej i martyrologii położonych na terenie województwa małopolskiego (w ramach konkursów dla jednostek samorządu terytorialnego z Małopolski). • Utrzymanie i tworzenie infrastruktury szlaków turystycznych w regionie, aktywizacja Szlaku Architektury Drewnianej, budowa i rozwój produktów turystycznych Małopolski (także w ramach konkursów ofert dla organizacji pozarządowych). • Wspieranie przedsięwzięć obejmujących ochronę i upowszechnianie wartości małopolskiego (regionalnego i lokalnego, materialnego i niematerialnego) dziedzictwa kulturowego (także w ramach konkursów ofert dla organizacji pozarządowych). • Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną regionalnych instytucji kultury, w szczególności muzeów, w tym przeznaczane na zabezpieczenie i konserwację muzealiów. • Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną innych regionalnych jednostek organizacyjnych (np. szpitali), w tym posiadających siedziby w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. • Promocja walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez system Nagród Województwa Małopolskiego i promocję turystyczną regionu (np. Małopolski System Informacji Turystycznej).
----	---

III. Jednostki samorządu terytorialnego (gminy i powiaty)

- 7.
- Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze gminy/powiatu, w ramach systemu dotacji i ogłaszanych konkursów.
  - Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną dla gminnych i powiatowych instytucji kultury, w tym placówek muzealnych.
  - Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną innych gminnych i powiatowych jednostek organizacyjnych (np. szpitali, szkół, placówek pomocy), w tym posiadających siedziby w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.
  - Wydatki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane kapliczek przydrożnych, pomników, historycznych miejsc pamięci narodowej oraz innych obiektów stanowiących majątek gminy lub powiatu.
  - Promocja walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, promocja turystyczna.

IV. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej

8. **Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021–2027. Małopolska Przyszłości¹¹⁴**
- Priorytet 1. *Inteligentny i konkurencyjny region* – w ramach celu dotyczącego czerpania korzyści z cyfryzacji możliwe będzie pozyskanie wsparcia m.in. na realizację przedsięwzięć w obszarze kultury i dziedzictwa regionalnego, obejmujących w szczególności platformy cyfrowe, kompleksowe projekty w zakresie informatyzacji małopolskich instytucji kultury, digitalizację oraz udostępnianie unikalnych zbiorów w postaci cyfrowej, a także rozwijanie cyfrowych rejestrów i repozytoriów oraz zapewnienie warunków bezpiecznego przechowywania i udostępniania tych zasobów.
  - Priorytet 2. *Energetyka i środowisko* – w ramach celu dotyczącego wspierania efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych możliwe będzie pozyskanie wsparcia na realizację działań związanych ze znaczącą modernizacją energetyczną budynków użyteczności publicznej, także tych zabytkowych. Wstępnym warunkiem rozpoczęcia inwestycji powinno być przeprowadzenie analizy opłacalności energetycznej i ekonomicznej działań.
  - Priorytet 4. *Małopolska infrastruktura społeczna* – w ramach celu dotyczącego wzmocnienia roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym możliwe będzie pozyskanie wsparcia na przedsięwzięcia realizowane głównie przez podmioty prowadzone lub nadzorowane na poziomie regionalnym w zakresie:
    - realizacji działań przyczyniających się do pobudzania szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego, m.in. poprzez pobudzanie uczestnictwa w kulturze i twórczego wykorzystania dziedzictwa kulturowego;
    - modernizacji infrastruktury instytucji kultury, także zabytkowych siedzib, prowadzone z duchem Europejskiego Zielonego Ładu;
    - dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego, m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznych, upowszechnianie kultury ludowej;
    - realizacji prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i prac zabezpieczających zabytkowej infrastruktury placówek kultury wraz z ich otoczeniem, umożliwiającymi zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji użytkowych, z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne, edukacyjne lub służące integracji społecznej; możliwa będzie również konserwacja zabytków ruchomych jako część szerszego projektu infrastrukturalnego;
    - rozwoju i udostępniania szlaków kulturowych.
  - Priorytet 6. *Małopolska bliżej mieszkańców* – w ramach celu dotyczącego wspierania zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu

¹¹⁴ Opracowano na podstawie projektu dokumentu, który jest na etapie roboczych negocjacji zarówno z KE, jak i ze stroną rządową. Oczekuje się, że ostateczne jego przyjęcie nastąpi w II kwartale 2022 r.

		<p>rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (A) i wiejskich (B) możliwe będzie pozyskanie wsparcia dla przedsięwzięć realizowanych na poziomie lokalnym i ponadlokalnym (tj. na poziomie gmin i powiatów) w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwoju infrastruktury instytucji kultury, w tym budowy, rozbudowy i modernizacji siedzib instytucji (domów kultury, bibliotek, mediotek, muzeów, teatrów), w tym obiektów, które mają charakter zabytkowy, m.in. poprzez realizację prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz prac zabezpieczających wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji użytkowych z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne; • dokumentowania, zachowania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego, m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznej, upowszechnianie kultury ludowej; • ochrony i opieki nad zabytkami – wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich i zabezpieczających oraz robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych (wpisanych do rejestru zabytków) wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie ich dotychczasowych funkcji, a także służących nadaniu im nowych funkcji; objęte wsparciem zabytki będą mogły pełnić funkcje użytkowe, w szczególności kulturalne, edukacyjne i gospodarcze, służące lokalnej społeczności oraz turystom; nie wyklucza się również wsparcia w zakresie ochrony zabytków archeologicznych czy rozwoju i udostępniania szlaków kulturowych.
9.	<p>Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 (FEnIKS)¹¹⁵</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Priorytet VII: <i>Kultura</i></u>, Cel szczegółowy 4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych – planowana interwencja obejmuje rozwój infrastruktury kultury w celu wzmocnienia jej potencjału w zakresie oddziaływania na rozwój gospodarczy i włączenie społeczne. Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o dofinansowanie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na Listę UNESCO, uznanych za Pomniki Historii lub posiadających tytuł Znaku Dziedzictwa Europejskiego. Działania będą ograniczać się do obiektów, w których prowadzona jest działalność kulturalna i które mają potencjał do rozwoju turystyki kulturowej. Poprzez realizację inwestycji związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (w tym zabytków ruchomych), zwiększy się ich atrakcyjność dla odbiorców. Poprawie ulegną warunki ich funkcjonowania, umożliwiając wprowadzanie nowych funkcji i celów działalności. Ma to szczególne znaczenie w kontekście odbudowy gospodarki po okresie pandemii i uruchomienia procesów rozwojowych na obszarach, które w największym stopniu dotknięte zostały kryzysem. Ważnym elementem będzie też wprowadzenie rozwiązań mających na celu zabezpieczenie zabytków przed katastrofami. Zakres wsparcia obejmie także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. • <u>Priorytet VIII: <i>Pomoc techniczna</i></u> – w ramach jednego z obszarów interwencji finansowane będą działania służb konserwatorów zabytków, w tym ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jako organu koordynującego i nadzorującego ich działania. Wsparcie ma na celu zwiększenie jakości i szybkości realizowanych zadań nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań archeologicznych oraz prac konserwatorskich w trakcie realizacji inwestycji Programu na lata 2021–2027 oraz CEF, jak również innych inwestycji z programów krajowych

¹¹⁵ Opracowano na podstawie projektu dokumentu rządowego z dnia 17 czerwca 2021 r., który został poddany konsultacjom społecznym.

		współfinansowanych ze środków unijnych.
10.	Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021–2027 (FERC) ¹¹⁶	<p><u>Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe</u> – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.</p> <p>2.1 <i>Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych</i> – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.</p> <p>2.3 <i>Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji</i> – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.</p> <p>Beneficjentami programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.</p>
11.	Program współpracy transgranicznej Interreg Polska – Słowacja 2021–2027 ¹¹⁷	<p>Obszar wsparcia skupiony jest wokół Karpat. Obszary górskie stanowią ogromne bogactwo Pogranicza. Powierzchnia terytorialna zakresu programu wynosi ponad 39 tys. km², z czego prawie 60% znajduje się w Polsce. Z terenu województwa małopolskiego wsparcie obejmuje podregiony oświęcimski, nowosądecki, nowotarski oraz powiat myślenicki z podregionu krakowskiego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Priorytet 3. Twórcze i atrakcyjne turystycznie Pogranicze</u>, Cel szczegółowy: wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych – ma wspierać turystykę opartą na zasobach dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, które stanowią największy potencjał polsko-słowackiego Pogranicza i podstawę jego rozwoju. W zakres działań będzie wchodzić m.in. rewitalizacja zabytków kultury, rozbudowa szlaków, rozwój i promocja wspólnych ofert turystycznych, inicjatyw i produktów. Przykładowe typy działań: <ul style="list-style-type: none"> - wspieranie rozwoju transgranicznych konkurencyjnych/innowacyjnych /zintegrowanych produktów/usług/ofert turystycznych, w celu zwiększenia roli kultury i turystyki w rozwoju gospodarczym i włączeniu społecznym; - zachowanie, udostępnienie i promocja materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego o znaczeniu transgranicznym; - tworzenie systemów informacji i promocji turystyki, które popularyzują obszar wsparcia jako atrakcyjny cel turystyczny. • <u>Priorytet 4. Współpraca instytucji i mieszkańców Pogranicza</u>, Cel szczegółowy: budowanie wzajemnego zaufania, w szczególności poprzez wspieranie działań ułatwiających kontakty międzyludzkie. Aby stymulować współpracę oraz ograniczać bariery z nią związane, finansowane będą działania ukierunkowane na: budowanie i rozwijanie transgranicznych partnerstw działających w różnych sferach życia społecznego (np. kultury, ekologii, turystyki), promowanie idei transgranicznej współpracy oraz wymiany dobrych praktyk w tym zakresie, zwiększanie świadomości środowiskowej oraz wspólnej tożsamości mieszkańców Pogranicza.
12.	Wspólna Polityka Rolna 2021–2027 (WPR) ¹¹⁸	Wspólna polityka rolna (WPR) jest jedyną, w pełni wspólnotową polityką UE, ważną nie tylko dla rolników i producentów żywności, ale także dla

¹¹⁶ Opracowano na podstawie projektu programu przyjętego przez RM 5 stycznia 2022 r. poddanego publicznym konsultacjom.

¹¹⁷ Opracowano na podstawie projektu programu – wersja nr 3.5 z lipca 2021 r.

¹¹⁸ Opracowano na podstawie *Projekt Planu Strategicznego dla WPR na lata 2023–2027* (wersja 4.0) – dokument przyjęty przez Radę Ministrów i przekazany do KE w dniu 22 grudnia 2021 r. w celu jego akceptacji. Zakłada się, że w drugiej połowie 2022 r. projekt zostanie zaakceptowany przez KE, a od 2023 r. rozpocznie się jego wdrażanie.

		<p>mieszkańców obszarów wiejskich i konsumentów. Jednym z wielu celów programu jest zachowanie, poprzez ochronę, różnorodności biologicznej i krajobrazów rolniczych, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i naturalnego krajobrazu. Wśród kierunków wsparcia wymienia się:</p> <ul style="list-style-type: none"> - CS 6. P1. <i>Ochrona i różnicowanie krajobrazu wiejskiego,</i> - CS 8.P 4. <i>Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej,</i> - CS 8.P 6. <i>Poprawa dostępu do usług publicznych w zakresie opieki, zdrowia, kultury i dziedzictwa kulturowego.</i> <p>Interwencja LEADER – przewiduje się bardzo ograniczone wsparcie na operacje infrastrukturalne, kwalifikowalne tylko wtedy, gdy będą one ściśle powiązane z innym projektami wdrażanymi w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR). Oznacza to, że wsparcie w tym zakresie będzie miało charakter uzupełniający do projektowanego w ramach innych programów (finansowanych z innych funduszy). Analogiczne podejście przewiduje się w przypadku inwestycji w zakresie dziedzictwa lokalnego i ochrony zabytków.</p> <p>Wdrażana także będzie koncepcja <i>smart villages</i>, w tym rozwoju biogospodarki, która wyrasta z podejścia LEADER, lecz jest bardziej skoncentrowana obszarowo i tematycznie oraz kładzie jeszcze większy nacisk na wykorzystanie narzędzi IT i innowacji.</p>
--	--	--

V. Programy wspólnotowe

13.	Kreatywna Europa 2021–2027 ¹¹⁹	<p><i>Kreatywna Europa (Creative Europe)</i> to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.</p> <p>W ramach nowej edycji programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.</p> <p>Program będzie wdrażany poprzez komponenty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>komponent Media</i> – wspierający działania sektora audiowizualnego, • <i>komponent Kultura</i> – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego, • <i>komponent międzysektorowy</i> – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.
-----	--	---

VI. Inne

14.	Jednostki administracyjne kościołów i związków wyznaniowych	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności jednostek administracyjnych kościołów i związków wyznaniowych. • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów jednostek administracyjnych kościołów i związków wyznaniowych. • Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
15.	Uczelnie wyższe	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności uczelni wyższych. • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów uczelnianych i bibliotek. • Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.

¹¹⁹ Opracowano na podstawie <https://kreatywna-europa.eu/>. 26 maja 2021 r. KE ogłosiła otwarcie nowej edycji programu oraz plan działań programu.

16.	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności PTTK. Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji. Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie szlaków turystycznych.
17.	Organizatorzy muzeów (osoby fizyczne i prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej)	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów w/w organizatorów. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
18.	Prywatni właściciele zabytków	Wydatki ze środków prywatnych na zabytkowe nieruchomości i ruchomości (na własne mienie).

Tabela 18

Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym – prognozowane finansowanie w latach 2022–2025 dla województwa małopolskiego (w zł)				
Lp.	Źródło finansowania	Przeznaczenie	Orientacyjna prognoza na lata 2022–2025	Orientacyjna prognoza na jeden rok – w latach 2022–2025 (mediana)
1	Środki finansowe Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przeznaczane dla województwa małopolskiego ¹²⁰	Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Priorytet pn. <i>Ochrona zabytków</i>	38 000 000	9 500 000
2	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa ¹²¹	Zabytki nieruchome lokowane na terenie administracyjnym Miasta Krakowa	120 000 000	30 000 000
3	Budżet Wojewody Małopolskiego – środki będące w dyspozycji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ¹²²	Dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków województwa małopolskiego	20 000 000	5 000 000
4	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny ¹²³	Dotacje na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej	2 000 000	500 000
5	Ministerstwo Klimatu i Środowiska ¹²⁴	Utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi	60 400 000	15 100 000
6	Budżet województwa małopolskiego	Ochrona krajobrazu kulturowego i opieka nad regionalnym dziedzictwem kulturowym (konkurs pn. <i>Ochrona zabytków Małopolski, Kapliczki Małopolski, Małopolska</i>	24 000 000	6 000 000

¹²⁰ Obliczono średnią roczną ogólnej wartości udzielonych dotacji (na podstawie danych MKiDN z lat 2010–2021) na zabytki położone na terenie Małopolski.

¹²¹ Dane ze Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, plany rzeczowo-finansowe na 2022 r. i sprawozdania z wykonania planów za lata 2019–2021.

¹²² Dane z WUOZ w Krakowie, według wykazu przyznanych dotacji z lat 2015–2021 oraz projektu planu dotacji na 2022 r.

¹²³ Obliczono średnią roczną ogólnej wartości udzielonych dotacji (na podstawie danych z lat 2020–2021) na zabytki położone na terenie Małopolski, dane: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny>.

¹²⁴ Wartość wyliczona na podstawie danych z MKiŚ – budżet 2021 r. na utrzymanie 5 parków narodowych w całości położonych na terenie Małopolski, tj. Babiogórskiego PN, Gorcezańskie PN, Ojcowskiego PN, Pienińskiego PN i Tatrzańskie PN (Dz. U. poz. 190).

		<i>Pamięta</i>		
		Współpraca z organizacjami pozarządowymi – konkursy ofert (<i>Mecenat Małopolski, Mecenat Małopolski Bis, Małopolskie Orkiestry Dęte, Małopolskie Chóry – Małopolska Rozśpiewana, Małopolska Gościnnia</i>) i tzw. małe granty	26 000 000	6 500 000
7	Jednostki samorządu terytorialnego województwa małopolskiego (gminy z miastami na prawach powiatu) ¹²⁵	Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, ochrona dziedzictwa narodowego (dział 921, rozdział 92120 – <i>Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami</i>)	228 000 000	57 000 000
RAZEM			518 400 000	129 600 000

Tabela 19

Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej i Programów wspólnotowych w latach 2021–2027				
Lp.	Źródło finansowania	Wysokość środków finansowych, które mogą być także przeznaczone na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w województwie małopolskim w latach 2021–2027 (w euro i zł¹²⁶)		
1	Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021–2027. Małopolska Przyszłości¹²⁷	Priorytet 1. <i>Inteligentny i konkurencyjny region</i>	346,9 mln euro ¹²⁸	1 545,0 mln zł
		Priorytet 2. <i>Energetyka i środowisko</i>	645,9 mln euro ¹²⁹	2 876,6 mln zł
		Priorytet 4. <i>Małopolska infrastruktura społeczna</i>	298,8 mln euro ¹³⁰	1 330,7 mln zł
		Priorytet 6. <i>Małopolska bliżej mieszkańców</i>	176,3 mln euro	785,2 mln zł
2	Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 (FENIKS)¹³¹	Priorytet VII: <i>Kultura</i>	25 mln euro ¹³²	111,3 mln zł
		Priorytet VIII: <i>Pomoc techniczna</i>		
3	Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy	Priorytet II: <i>Zaawansowane usługi cyfrowe</i>	1 102,8 mln euro ¹³⁴	4 911,4 mln zł

¹²⁵ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS., obliczono na podstawie średniej z lat 2018–2020.

¹²⁶ Kurs euro (1 euro = 4,4536 zł) podany zgodnie z Obwieszczeniem Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych z dnia 3 grudnia 2021 r.

¹²⁷ Alokacja na cały program wynosi 2 320 280 381 euro. Opracowano na podstawie projektu dokumentu, który jest na etapie roboczych negocjacji z KE i ze stroną rządową. Oczekuje się, że ostateczne jego przyjęcie nastąpi w II kwartale 2022 r.

¹²⁸ Wskazano całą kwotę przeznaczoną na priorytet. Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego UMWM, jako propozycję, do realizacji w trybie pozakonkursowym w tym obszarze wskazał: projekt Małopolskiego Instytutu Kultury w Krakowie (*Wirtualne Muzea Małopolski 2030*) oraz projekt Filharmonii im. K. Szymanowskiego w Krakowie (*Interaktywna Platforma kultury i dziedzictwa Małopolska.Go.Culture.Eu*).

¹²⁹ Wskazano wszystkie środki przeznaczone na priorytet.

¹³⁰ Wskazano wszystkie środki przeznaczone na priorytet. Na cel VI – *Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych* przeznaczono 63 429 751 euro, w tym ok. 29,4 mln euro na działania w obszarze dziedzictwa kulturowego i kultury. Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego UMWM jako propozycję do realizacji w trybie pozakonkursowym wskazał: projekt partnerski – *Małopolski dwór – „zielona” odnowa i odbudowa zabytków oraz adaptacja dla nowych funkcji społeczno-gospodarczych*, projekt Muzeum Okręgowego w Tarnowie (*Rewaloryzacja, konserwacja i rozszerzenie publicznych funkcji muzeum zamek w Dębnie*), projekt Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygietzowie i Zamek Lipowiec (*Zamek Lipowiec – klucz do wielkich historii*), projekt MCK Sokół w Nowym Sączu (*Rozbudowa i modernizacja Domu Podhalańskiego w Ludźmierzu dla potrzeb Instytutu Dziedzictwa Niematerialnego Ludów Karpat w Ludźmierzu MCK Sokół w Nowym Sączu*).

¹³¹ Opracowano na podstawie projektu dokumentu rządowego z dnia 17 czerwca 2021 r., który został poddany konsultacjom społecznym, s. 132–135.

¹³² Wskazano wszystkie środki przeznaczone na fundusz. W planie finansowym nie wyodrębniono jeszcze wydatków na Priorytet VII: *Kultura*, jedynie wydatki na Priorytet VIII: *Pomoc techniczna* – 360 tys. euro.

	2021–2027 (FERC)¹³³			
4	Program współpracy transgranicznej Interreg Polska – Słowacja 2021–2027¹³⁵	Priorytet 3. <i>Twórcze i atrakcyjne turystycznie Pogranicze</i>	83,7 mln euro	372,8 mln zł
		Priorytet 4. <i>Współpraca instytucji i mieszkańców Pogranicza</i>	13,8 mln euro	61,5 mln zł
5	Wspólna Polityka Rolna 2021–2027 (WPR)¹³⁶	P1. <i>Ochrona i różnicowanie krajobrazu wiejskiego</i> P 4. <i>Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej</i> P 6. <i>Poprawa dostępu do usług publicznych w zakresie opieki, zdrowia, kultury i dziedzictwa kulturowego</i>	15,7 mln euro ¹³⁷	69,9 mln zł
6	Kreatywna Europa 2021–2027¹³⁸	Komponent Media Komponent Kultura Komponent międzysektorowy	2 400 mln euro ¹³⁹	10 688,6 mln zł
RAZEM			5 108,9 mln euro	22 753,0 mln zł

Według założeń, prognozowane finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w regionie w latach 2022–2025 ze środków i źródeł krajowych – budżetu państwa przeznaczanego dla Małopolski oraz budżetów regionalnych i lokalnych jednostek samorządu terytorialnego – będzie wynosiło **518 400 000 złotych**, mediana roczna – **129 600 000 złotych**. To bardzo prawdopodobne środki, bo zależne i planowane rokrocznie przez polskie podmioty prawa publicznego.

Małopolska będzie mieć także kolejną szansę pozyskania znaczących funduszy na działania związane z ochroną, użytkowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego z nowej perspektywy finansowej na lata 2021–2027. Trudno jednak oszacować wielkość tych kwot. W 2022 roku środki z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej i Programów wspólnotowych w znacznej większości nie zostały jeszcze zakontraktowane, nie zostały także ostatecznie zatwierdzone regulaminy programów wsparcia i przyjęte harmonogramy naboru wniosków i wydatków. Strategia, cele i budżet Unii Europejskiej na nowy okres programowania nadal są w trakcie negocjacji międzyrządowych i akceptowania przez Komisję Europejską. Dokumentem otwierającym debatę na temat celów i budżetu Unii na dalszą perspektywę był wniosek Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady UE z dnia 2 maja 2018 roku dotyczący *Rozporządzenia ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz¹⁴⁰*. Od czerwca 2018 roku do marca 2021 roku projekty aktów prawnych omawiane były w procedurze formalnych negocjacji pomiędzy Komisją Europejską, Radą Unii Europejskiej i Parlamentem Europejskim.

Na kształt polityki spójności na lata 2021–2027 wpłynęło wiele czynników, z których kilka miało wymiar wydarzeń bez precedensu. Obok zwyczajowo toczonych debat na temat roli polityki spójności oraz jej

¹³⁴ Wskazano tylko środki przeznaczone na priorytet II dla regionów słabiej rozwiniętych, w tym dla Małopolski. Ogólny budżet programu: 2 494 mln euro.

¹³³ Opracowano na podstawie projektu programu przyjętego przez RM 5 stycznia 2022 r. poddanego publicznym konsultacjom, s. 53–55.

¹³⁵ Opracowano na podstawie projektu programu – wersja nr 3.5 z lipca 2021 r., s. 83–84.

¹³⁶ Opracowano na podstawie *Projekt Planu Strategicznego dla WPR na lata 2023–2027* (wersja 4.0) – dokument przyjęty przez Radę Ministrów i przekazany do KE w dniu 22 grudnia 2021 r. w celu jego akceptacji. Zakłada się, że w 2. połowie 2022 r. projekt zostanie zaakceptowany przez KE, a od 2023 r. rozpocznie się jego wdrażanie, s. 751–753.

¹³⁷ Wskazano wszystkie środki przeznaczone na fundusz.

¹³⁸ Opracowano na podstawie <https://kreatywna-europa.eu/>. 26 maja 2021 r. KE ogłosiła otwarcie nowej edycji programu oraz plan działań programu.

¹³⁹ Budżet na całą Unię Europejską, <https://kreatywna-europa.eu/>.

¹⁴⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz, COM (2018) 375 final, Strasburg, 29 maja 2018 r.

zakresu wsparcia tematycznego i geograficznego, decydujące o zmianach wprowadzonych do strategii nowego okresu programowania były przede wszystkim: Europejski Zielony Ład przedstawiony w grudniu 2019 r. przez Komisję Europejską, proces opuszczenia Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię (tzw. Brexit) oraz pandemia Covid-19 i wywołany przez nią kryzys społeczno-gospodarczy¹⁴¹.

Bazując na dostępnych projektach programów można określić, że dla beneficjentów w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej i Programów wspólnotowych będą dostępne środki w wysokości około **5 108,9 mln euro (22 753 mln zł)**. Pamiętaj jednak należy, że nie całe budżety przeznaczone będą dla podmiotów z Małopolski, dodatkowo wybór przedsięwzięć w większości przypadków odbywać się będzie w procedurze konkursowej. Zatem istotne wsparcie finansowe działań prowadzonych w obszarze dziedzictwa kulturowego będzie możliwe, zależeć jednak będzie od aktywności małopolskich instytucji publicznych, właścicieli i zarządców zabytków, organizacji pozarządowych i podmiotów gospodarczych.

Kreatywna Europa 2021–2027 to jedyny fundusz, który w 2022 roku prowadzi nabory wniosków. Pozostałe programy czekają na akceptację Unii Europejskiej. Pierwsze terminy aplikacji w różnych funduszach i priorytetach będą możliwe prawdopodobnie dopiero w 2023 roku lub nawet 2024 roku.

---

¹⁴¹ Komentarz do rozporządzeń UE dla polityki Spójności na lata 2021–2027, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/aktualnosci/komentarz-do-rozporzadzen-ue-dla-polityki-spojnosci-na-lata-2021-2027/>.

VIII. Wskaźniki oceny realizacji celów *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025*

Tabela 20

Wskaźniki/ mierniki oceny realizacji celów <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025</i>			
Lp.	Wskaźnik	Miernik	Źródło danych
1	Wzrost liczby zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków	Liczba zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
2	Wzrost liczby zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
3	Zmniejszenie liczby zabytków nieruchomości skreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków nieruchomości skreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
4	Wzrost liczby zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
5	Wzrost liczby utworzonych parków kulturowych	Liczba utworzonych parków kulturowych	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
6	Wzrost powierzchni regionu objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	Powierzchnia regionu objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	Główny Urząd Statystyczny, dane JST, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
7	Wzrost liczby gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków	Liczba gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, dane JST
8	Wzrost liczby gmin/powiatów posiadających program opieki nad zabytkami	Liczba gmin/powiatów posiadających program opieki nad zabytkami	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, dane JST, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
9	Wzrost liczby wydanych pozwoleń lub postanowień konserwatorskich	Liczba wydanych pozwoleń lub postanowień konserwatorskich	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
10	Wzrost liczby zespołów regionalnych oraz organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor	Liczba zespołów regionalnych oraz organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor	Bazy NGO
11	Wzrost liczby nowo utworzonych produktów regionalnych i tradycyjnych	Liczba nowo utworzonych produktów regionalnych i tradycyjnych	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
12	Wzrost liczby zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu Małopolski ujętych na <i>Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego</i>	Liczba zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu Małopolski ujętych na <i>Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego</i>	Narodowy Instytut Dziedzictwa
13	Wzrost liczby zarchiwizowanych cyfrowo zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utworzonych elektronicznych baz informacji o zabytkach	Liczba zarchiwizowanych cyfrowo zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utworzonych elektronicznych baz informacji o zabytkach	Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Krakowie, Instytucje kultury
14	Wzrost liczby organizacji pozarządowych działających w	Liczba organizacji pozarządowych działających w	Bazy NGO

	obszarze ochrony zabytków i miejsc pamięci narodowej oraz podtrzymywania tradycji narodowych	obszarze ochrony zabytków i miejsc pamięci narodowej oraz podtrzymywania tradycji narodowych	
15	Wzrost liczby instytucji kultury w regionie	Liczba instytucji kultury w regionie	Główny Urząd Statystyczny
16	Wzrost liczby osób zwiedzających muzea	Liczba osób zwiedzających muzea	Główny Urząd Statystyczny
17	Wzrost liczby zorganizowanych wystaw czasowych	Liczba zorganizowanych wystaw czasowych	Główny Urząd Statystyczny
18	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji przez jednostki samorządu terytorialnego (województwo, powiaty, gminy) na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji przez jednostki samorządu terytorialnego (województwo, powiaty, gminy) na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
19	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
20	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji z funduszy unijnych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji z funduszy unijnych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Unia Europejska, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
21	Wzrost liczby projektów i wartości przeprowadzonych rewitalizacji układów urbanistycznych i ruralistycznych	Liczba projektów i wartość przeprowadzonych rewitalizacji układów urbanistycznych i ruralistycznych	Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
22	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
23	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na muzea	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na muzea	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
24	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na rozwój turystyki	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na rozwój turystyki	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
25	Wzrost liczby turystów i odwiedzających region	Liczba turystów i odwiedzających region	Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Krakowie
26	Wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych posiadających ofertę wykorzystującą elementy kultury ludowej	Liczba gospodarstw agroturystycznych posiadających ofertę wykorzystującą elementy kultury ludowej	Główny Urząd Statystyczny, Polska Federacja Turystyki Wiejskiej
27	Wzrost liczby szlaków kulturowych i turystycznych	Liczba szlaków kulturowych i turystycznych	Główny Urząd Statystyczny, Małopolski Instytut Kultury
28	Wzrost liczby podmiotów działających w sektorze kreatywnym	Liczba podmiotów działających w sektorze kreatywnym	Główny Urząd Statystyczny

IX. Zakończenie

*Tylko umiejętne i harmonijne włączenie dziedzictwa do wielkiej zmiany cywilizacyjnej,
jakiej jesteśmy świadkami, daje gwarancję jego skutecznej ochrony*
Jacek Purchla

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 jest piątym tego typu dokumentem planowania wieloletniego na poziomie regionalnym w obszarze dziedzictwa kulturowego, opracowanym przez samorząd województwa przy udziale ekspertów regionalnych. Podjęte prace i działania nie wynikały jedynie z obowiązku ustawowego, ale dyktowane były głębokim przekonaniem, że nasze dziedzictwo jest nie tylko czymś, do czego jesteśmy uprawnieni, ale przede wszystkim wobec czego pozostajemy zobowiązani i co winno być dla nas inspiracją w kontekście zmian i wyzwań współczesności, także tych trudnych i nieprzewidywalnych.

Celem sprawowanej w tym obszarze polityki, także tej realizowanej przez samorząd województwa, jest podejście dynamiczne, ujmujące dziedzictwo kulturowe jako zasób możliwości, potencjał dla świadomego bycia w świecie, kształtujący tożsamość, postawy ludzkie i obywatelskie. Cel strategiczny – *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan* – określony w niniejszym dokumencie, może zostać osiągnięty tylko dzięki ogólnej zmianie stosunku do oddziedziczonych wartości, zainwestowaniu w budowanie i rozwijanie relacji oraz odczuwanie. Dzięki takiej polityce większość obiektów dziedzictwa kulturowego, choć może nie podlegać ochronie prawnej, jest chroniona, ponieważ ich właściciele i użytkownicy doceniają ich wartość i chcą je zachować.

Właściwie sprawowana opieka właścicielska i systemowa, skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego ma na celu zapewnienie jego trwania – *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat), ale jednocześnie ciągłej jego reinterpretacji, uznania za ważne źródło wiedzy, budowania społecznej tożsamości, traktowania jako zasób służący regionalnemu rozwojowi, przynoszący kulturalne, społeczne i ekonomiczne korzyści. Zasoby dziedzictwa nie są odnawialne, jak zasoby naturalne. Odziedziczyliśmy je po poprzednich pokoleniach, bez gwarancji jednak, że na zawsze. Doświadczenia ostatnich lat, w tym działania wojenne na terenie Ukrainy, dobitnie potwierdzają, że dziedzictwo kulturowe nie jest „stałą”, faktem, przeszłością, którą można bez starań i w każdym przypadku utrzymać. Zapewnienie jego trwania to nieustanny wysiłek sprostania podstawowej potrzebie jego bezpieczeństwa, który w dalszej kolejności związany jest z procesem, „zmienną” i aktywnością oraz budowaniem świadomych relacji z dziedzictwem. Szacunek do przeszłości objawia się najgłębiej przez to, co zrozumiałe, przeżyte, odczute. Dlatego ważne jest przeniesienie punktu ciężkości z przedmiotów na podmioty, nadając dziedzictwu tym samym wymiar społeczny, ale również ekonomiczny, tożsamościowy i duchowy. Tylko wielowymiarowe traktowanie dziedzictwa kulturowego, wraz z zapewnieniem kompetentnej edukacji i promocji w zakresie jego wartości, zapewni mu żywą obecność w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie Małopolski.

Spuścizna po naszych przodkach to coś, do czego jesteśmy uprawnieni, ale jednocześnie wobec czego pozostajemy zobowiązani. Deklaracje zapisane w dokumencie opracowanym przez samorząd województwa bez działania, współdziałania i zaangażowania każdego z nas pozostaną tylko słowami na papierze. Budujmy zatem relacje, interpretujmy dziedzictwo, odczuwajmy je. *W downości szukajmy nie popiołu a ognia!*¹⁴²

¹⁴² Emil Kowalczyk, fragment wiersza *Moja Orawo*.

Tekst i opracowanie:

Agnieszka Szpala
Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Nadzór merytoryczny:

Monika Gubała – Dyrektor Departamentu
Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Skład Zespołu zadaniowego ds. przygotowania Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025:

- dr **Antoni Bartosz** – Dyrektor Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie;
- **Borysław Czarakczew** – Przewodniczący Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa;
- dr inż. arch. **Dominika Długosz** – Zastępca Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- dr **Dobiesław Gała** – Prodzikan Wydziału Rzeźby, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie;
- **Dariusz Gawęda** – Zastępca Dyrektora Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – II Zastępca Przewodniczącej Zespołu zadaniowego;
- **Iwona Gibas** – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego – Przewodnicząca Zespołu zadaniowego;
  - dr hab. **Jacek Górski** – Dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie;
  - **Monika Gubała** – Dyrektor Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – I Zastępca Przewodniczącej Zespołu zadaniowego;
- prof. dr hab. **Piotr Krasny** – przedstawiciel Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie;
  - dr hab. **Zbigniew Moździerz** – główny specjalista w Muzeum Tatrzańskim im. dr T. Chałubińskiego w Zakopanem;
  - dr **Joanna Orlik** – Dyrektor Małopolskiego Instytutu Kultury w Krakowie;
  - **Przemysław Piotrowski** – inspektor w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Protokolant Zespołu zadaniowego;
- dr **Andrzej Siwek** – kierownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Krakowie;
  - dr **Katarzyna Stępień** – Prodzikan Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie;
  - **Rafał Stuglik** – przewodniczący Komisji Kultury Sejmiku Województwa Małopolskiego;
  - **Agnieszka Szpala** – główny specjalista w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Sekretarz Zespołu zadaniowego;
  - dr **Robert Ślusarek** – Dyrektor Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu;
  - prof. dr hab. **Jan Świąch** – przedstawiciel Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie;
- dr. **Michał Wiśniewski** – przedstawiciel Ośrodka Edukacji – Akademii Dziedzictwa Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie;
  - ks. prof. dr hab. **Andrzej Witko** – przedstawiciel Instytutu Historii Sztuki i Kultury, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Archidiecezjalny Konserwator Zabytków;
  - **Andrzej Zarych** – Dyrektor Małopolskiego Centrum Kultury „Sokół” w Nowym Sączu.

MAŁOPOLSKA – WARTO WCIĄŻ MOCNIEJ SIĘ ZAKORZENIAĆ

Kraków, 2022 rok